

**12 MART ROMANLARI
- TEMATİK İNCELEME -
(1970-1980)**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Defne BİLİR

100272

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak hazırlanmıştır.

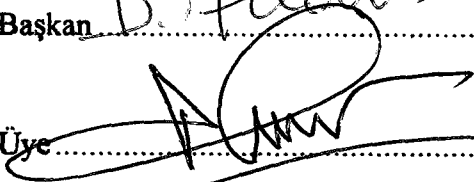

Ankara
Kasım, 2001

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

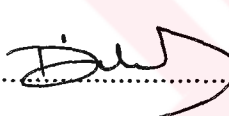
Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

Üye Prof. Dr. Alemdar YALÇIN

Üye Doç. Dr. Belkıs GÜRSOY

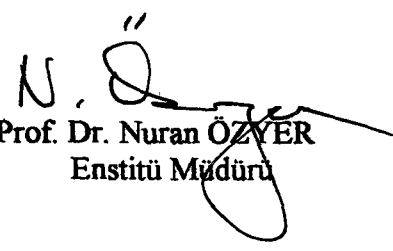
Üye Doç. Dr. Abide DOĞAN (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. S. Dilek YALÇIN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

19.12/ 2001

Prof. Dr. Nuran ÖZYER
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu tezin konusu 1970-1980 yılları arasında yayınlanan “12 Mart” dönemini anlatan romanların tematik yönden incelemesidir.

“12 Mart askeri darbesi” 1971 yılında gerçekleşmiştir; ancak Melih Cevdet Anday’ın 1970 yılında yayınlanan **Gizli Emir** adlı romanı, “12 Mart”ın ilk habercisi olarak kabul edildiği için biz çalışmamızı 1971 yılından değil, 1970 yılından itibaren başlattık ve 1980 yılıyla sınırlandırdık.

Çalışmamızı on yıllık bir zaman dilimiyle sınırlandırmamızın nedeni ise 12 Eylül 1980 yılında Türkiye’de yeni bir “askeri darbe” yaşanmış ve Türk Edebiyatı’nın, bu dönemle birlikte yeni bir döneme girmiş olmasıdır.

Bu çalışmada ilk önce, “12 Mart”ın sosyal-siyasi ve ekonomik nedenleri değerlendirilmiş, Melih Cevdet Anday’ın **Gizli Emir** (1970), Çetin Altan’ın **Bir Avuç Gökyüzü** (1974), Pınar Kür’ün **Yarın... Yarın** (1976), Demirtaş Ceyhun’un **Yağmur Sıcağı** (1976), Adalet Ağaoğlu’nun **Bir Düğün Gecesi** (1979), Selim İleri’nin **Cehennem Kraliçesi** (1980) adlı romanlarının “12 Mart”ı nasıl anlattıkları incelenmiştir. Ardından Çetin Altan’ın **Büyük Gözaltı** (1972), Tarık Dursun K.’nin **Gün Döndü** (1974), Erdal Öz’ün, **Yaralısın** (1974), Früzan’ın **47’liler** (1974), Emine Işın’ın **Sancı** (1974), Sevgi Sosyal’in **Şafak** (1975), Yılmaz Güney’in **Sanık** (1975), Samim Kocagöz’ün **Tartışma** (1976) adlı romanlarının özetleri verilerek, bu yapıtlar tematik açıdan incelenmiştir.

Bu dönem romanlarında belli başlı dört ana temanın ele alındığı tespit edilmiştir. Bunlar, 1. Burjuvalaşma ve feodal yapıdaki çözümler, 2. Öğrenci olayları, grev, baskın, sorgulama, işkence ve hapisane, 3. Aşk, kadın, cinsellik, 4. Kişisel çatışmalar, şeklinde sıralanabilir.

SUMMARY

The subject of this thesis is a thematic research of 12 March Novels published between 1970 and 1980.

12 March Military Revolution has been occurred on 1971, but, since it has been accepted that the novel called **Gizli Emir** published on 1970 by Melih Cevdet Anday as a clue of the revolution, we have started our thesis from 1970 not from 1971 and narrowed with 1980.

The reason why we have narrowed our thesis with a ten year period is a New revolution has been occurred on 12 September 1980 and Turkish Literature has come into a new period with this revolution.

In this study, firstly, social, political and economic reasons of 12 March Revolution has been evaluated and researched how this period has been told in this novels called **Gizli Emir** by Melih Cevdet Anday (1970), **Bir Avuç Gökyüzü** by Çetin Altan (1974), **Yarın...Yarın** by Pınar Kür (1976), **Yağmur Sıcağı** by Demirtaş Ceyhun (1976), **Bir Düğün Gecesi** by Adalet Ağaoğlu (1979), **Cehennem Kraliçesi** by Selim İleri (1980). Secondly, we have summarized and researched with a thematic approach the novels called **Büyük Gözaltı** by Çetin Altan (1972), **Gün Döndü** by Tarık Dursun K. (1974), **Yaralısın** by Erdal Öz (1974), **47'liler** by Früzan (1974), **Sancı** By Emine Işınsoy (1974), **Şafak** by Sevgi Soysal (1975), **Sanık** by Yılmaz Güney (1975) **Tartışma** by Samim Kocagöz (1976).

It has been understood that mainly four theme has been examined in the-se period novels. These themes are stated at the below.1- Collapse of bourgeois andfeodal system. 2- Strike,judgement, jail, torture and student events. 3- Love, women, sex. 4- Personal Discussion.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: 12 MART'I HAZIRLAYAN ve 12 MARTTAN BAHSEDEN	
ROMANLAR.....	16
1.1. 12 MART'I HAZIRLAYAN BİR ROMAN: GİZLİ EMİR	16
1.2. 12 MART'TAN BAHSEDEN ROMANLAR	19
1.2.1. Bir Avuç Gökyüzü	19
1.2.2. Yarın... Yarın	21
1.2.3. Yağmur Sıcağı	26
1.2.4. Bir Düğün Gecesi	28
1.2.5. Cehennem Kraliçesi	31
II.BÖLÜM: 12 MART'I KONU EDİEN ROMANLAR.....	33
2.1. ROMANLARIN ÖZETLERİ.....	33
2.1.1. Büyük Gözaltı	33
2.1.2. Gün Döndü.....	34
2.1.3. Yaralısın	35
2.1.4. 47'liler	35
2.1.5. Sancı.....	37
2.1.6. Şafak.....	40
2.1.7. Sanık.....	43
2.1.8 Tartışma	43
III. BÖLÜM:	48
3.1. ROMANLARIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ.....	48

3.1.1. Burjuvallaşma ve Feodal Yapıdaki Çözümler	48
3.1.2. Öğrenci Olayları, Grev, Baskın, Sorgulama, İşkence, Hapishane ..	59
3.1.3. Aşk-Kadın-Cinsellik	130
3.1.4. Kişisel Çatışmalar	154
SONUÇ	173
KAYNAKÇA	176

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 1970-1980 yılları arasında yayınlanan, “12 Mart Dönemi”ni anlatan romanlar ele alınarak, tematik olarak incelenmiştir.

Çalışmamıza başlamadan önce “12 Mart” dönemi romanlarını anlatan pek çok makalenin yayınlandığını ancak; bu döneme ait geniş bir çalışmanın bulunmadığını gördük ve tez konumuzu “12 Mart” dönemi romanları olarak belirledik. Amacımız, söz konusu dönemin toplum yaşamındaki sosyal, siyasi, ekonomik etkilerinden hareketle, bu etkilerin Türk romanlarına nasıl yansıdığını incelemektir.

Çalışmamızı sekiz romanla sınırlandırmamızın nedeni, bu yapıtların, incelememizde belirlediğimiz temler bakımından dikkate değer olmasıdır.

Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Türkiye’deki “12 Mart askeri darbesi”nin toplumsal, siyasi, ekonomik açıdan neden ve sonuçları hakkında genel bilgi verilerek, bu dönemin Türk romanlarına yansımaları üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde 12 Mart’ın habercisi niteliğinde olan ve doğrudan olmamakla beraber 12 Mart’ı bir şekilde ele alan romanlar değerlendirilmiştir. Bunlar Melih Cevdet Anday’ın **Gizli Emir**, Çetin Altan’ın **Bir Avuç Gökyüzü**, Pınar Kür’ün **Yarın... Yarın**, Adalet Ağaoğlu’nun **Bir Düşün Gecesi** ile Selim İleri’nin **Cehennem Kraliçesi** adlı romanlardır. Bu romanlarda yazarların konuya yaklaşım biçimleri üzerinde ayrı ayrı durulmuştur.

İkinci bölümde, 12 Mart’ı konu edinen romanların özetleri kronolojik bir sırayla sunulmuştur.

Üçüncü bölümde, romanlar dört ana temadan hareketle incelenmiş; bu noktada yer yer romanlardan, çeşitli kitap ve makalelerden alıntılar yapılmıştır. Bu romanlarda, burjuvalaşma, feodal yapıdaki çözümler, grev, öğrenci olayları, baskın, sorgulama, işkence, hapishane, aşk, kadın, cinsellik, kişisel çatışmalar gibi temalara ağırlık verildiği gözlenmiştir.

Çalışmamızda Milli Kütüphane, Türk Dil Kurumu ve Bilkent Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

Sonuç bölümünde, “12 Mart askeri darbesi”ni anlatan 1970-1980 yılları arasında yayınlanan romanların toplu değerlendirilmesi yapılmıştır.

Kaynakça ise “12 Mart” dönemi romanları hakkında yazılmış makale ve yazılarla, incelememizde yararlandığımız diğer kaynak kitapları içermektedir.

Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını benden esirgemeyen, bana yol gösteren hocam Sayın Doç. Dr. Âbide Doğan’a, maddi manevi destekleriyle bana güç veren sevgili aileme ve hep yanımda olan dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Defne BİLİR

GİRİŞ

Tez konumuz olan 1970-1980 yılları arasında yayınlanan “12 Mart”ı anlatan romanları sağlıklı inceleyebilmemiz için, “12 Mart”ı hazırlayan nedenleri saptamak gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde üç büyük “askeri darbe” yaşanmıştır. Bunlardan ilki “27 Mayıs 1960”tır. Bunu, “12 Mart 1971” ve “12 Eylül 1980 darbeleri” izler.

12 Mart, 27 Mayıs’ın; 12 Eylül ise 12 Mart’ın devamı niteliğindedir. Bu olayları tarihsel açıdan incelediğimizde kitlelerin sınıfsal bir mücadele içine girdikleri görülmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasi koşullar ise bu sınıfsal mücadelenin kaynağı durumundadır.

1961 yılında Adnan Menderes idam edilir.

22 Şubat 1962’de Türkiye’de darbe girişimi yapılır. Bu cumhuriyet tarihinin beşinci darbe girişimidir.

1965 yılının şubat ayında, mecliste yapılan oylamayla İnönü hükümeti devrilir. İsmet İnönü, oylama sonucunun ardından istifasını cumhurbaşkanına hemen vereceğini belirtir. Bu tarih, Türk Siyasi Tarihi’nin önemli dönemeçlerinden biridir:

“Türk siyasi yaşamı o gün çok önemli bir kilometre taşına daha geride bıraktı. Kahramanlar devri sona ermişti. Bayar gibi, İnönü gibi, Gümüşpala gibi, İstiklal Savaşı kahramanlarının siyaset hayatındaki etkileri artık son buluyordu.” (Birand, Dünder, Çaplı 2000: 132)

Bu tarihle beraber, Türkiye’de Demirel dönemi başlar. Ancak AP lideri, henüz deneyimsiz olduğu gerekçesiyle görevi Demirel’e vermek istemez. Bu nedenle seçimlere kadar olan sekiz aylık geçici sürede görev, AP senatörü Suat Hayri Ürgüplü’ye verilir. 1965 sonbaharında ise seçimleri Süleyman Demirel kazanır.

Aynı tarihte Türk siyasetinde sağ tarafta Demirel’den başka bir önemli isim daha vardır, o da Alparslan Türkeş’tir. O dönemde Türkeş de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’nin başkanıdır.

1960’lı yılların ortasında sol tarafta Türkiye İşçi Partisi (TİP) Mehmet Ali Aybar’ın başkanlığında mecliste yer alır ve Türkiye sosyalizmle bu parti aracılığıyla tanışır. Bu dönemde diğer bir sol parti olan Cumhuriyetçi Halk Partisi (CHP) ise Türkiye İşçi Partisi kadar destek görmez. Bu noktada İsmet İnönü, “Biz, ortanın solunda bir parti sayılırız.” sloganı ile sol görüşlü insanları CHP’ye yaklaştırmaya çalışır. Bülent Ecevit de bu sloganı destekler.

Türkiye’de “sol” grup 1960’lı yıllarda güçlenmeye başlar. Bundan, “kapitalist sistem”in güçlenmesiyle sınıflar arasındaki keskin çizgilerin belirlenmesinin büyük etkisi vardır. Kapitalizmle birlikte gelen sınıflar arasındaki ekonomik farklılık “işçi sınıfı”nın doğmasına da yol açar:

“Türkiye’de sol 1960’lara kadar küçük bir aydınlar zümresinin ayakta tutmaya çalıştığı tabandan yoksun bir hareketti. Henüz kapitalistleşmenin emeklediği bu dönemlerde, doğal olarak, sözü edilir bir işçi sınıfı da yoktu. Ancak kapitalizmin gelişmesiyle sınıflar oluşmuş, toplumsal çelişkiler daha keskinleşmiş ve ezilen sınıflar daha bilinçli bir duruma gelmiştir.” (Moran 1994:12)

Sağ görüşlü liderlerle, sol görüşlü liderler arasında meydanlarda sağ ve sol kavramları konuşulmaya başlanır. Böylece Türk Siyasi Tarihi’nde sağ-sol çatışması belirgin bir şekilde başlar.

“Artık Türk siyaset arenasında eskinin ‘Halkçı–Demokrat’ çatışmasının yerini yeni bir çatışma almıştı. Ülkeyi yıllarca oyalayacak bu yeni karşıtlığın adı; ‘sağ-sol çatışması’ydı.” (Birand, Dündar, Çaplı 2000: 140)

Süleyman Demirel’in başbakan seçilmesinin ardından, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hastalanır ve bitkisel hayata girer. 27 Mayıs’tan sonra Genelkurmay Başkanlığı’na getirilen Orgeneral Cevdet Sunay, Demirel’in önerisi ile cumhurbaşkanı olur.

Türkiye’de 1966 yılında gericilik tartışması başlar. Bu dönemde İzmir’de bir Atatürk heykeli balta ile parçalanır. Çeşitli yerlerde Atatürk büstlerine saldırılır. 1966 yılının 19 Mayıs törenlerinde genç kızlara giydirilen şortların boyları, kısa olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Bütün bu olayların ardından laiklik tartışmaları başlar.

1968 yılında dünyada “68 olayları” patlak verir. Bu olaylar, Türkiye’de etkisini gösterir. O dönem, “68 öğrenci olayları” olarak anılmaktadır. Üniversite gençliği “akademik haklar” ve “daha özgür bir eğitim” için önce silahsız bir biçimde örgütlenir. Bu öğrenciler, Amerika’yı protesto ederler ve “Bağımsız Türkiye” sloganından hareketle mitingler düzenlerler. Ancak ilerleyen zamanlarda gerilim tırmanır. Öğrencilerle polis ve asker arasında çatışma başlar. Derken olaylar ölümle sonuçlanır. 12 Mart’a, 1968 yılında yaşanan olayların gerginliği ile gelir:

“İşte 68’i kana bulayan olay böyle gelişti. Vedat Demircioğlu, sonu 12 Mart’a varacak bir kanlı tırmanışın ilk kurbanıydı. O güne kadar, karşılıklı bir özenle şiddetsiz sürdürülen eylemler aniden çığırından çıkıverdi...” (Birand, Dündar, Çaplı 2000: 166)

Milliyetçi cephe, 68 öğrenci olaylarının, Türkiye’de uygulanan bir taktikle anarşizme çevrildiğini belirtir:

“1968 yılı yalnız Türkiye’de değil batılı birçok ülkede de ‘öğrenci hareketleri’nin başlangıç tarihi olarak alınmaktadır. Bu da gösteriyor ki, ‘masum öğrenci hareketleri’ olarak isimlendirilen bu davranışlar uluslar arası bir nitelik taşımaktadır. Amerika, İngiltere, Fransa, Federal Almanya ve İtalya’da başgösteren bu hareketler hükümetlerin aldığı tedbirlerle, tam anarşi ortamına dönüşmeden yatıştırılmıştır. Fakat Türkiye’de taktik uygulanarak 1968 yılında ‘Üniversitenin iç sorunları ile ilgili’ ve ‘Masum öğrenci hareketleri’ adı altında başlatılan hareketler kısa zamanda tam anlamı ile anarşizme çevrilmiştir.” (Devlet 1972:6)

1969 yılında ODTÜ’de bir grup öğrenci, Amerika elçisi Commer’in ODTÜ’ye yaptığı ziyaret sırasında, onun arabasını ters çevirip yakar. Bu olay üzerine Türk Hükümeti yanan arabanın tazminatını öder. ODTÜ, rektörlük tarafından kapatılır. Olaylardan sorumlu öğrenciler okuldan atılır. Ancak, öğrencilerin atılması ile beraber olaylar, üniversite dışına kayar.

Sağ görüşlü öğrenciler komando kamplarında, sol görüşlü öğrenciler ise Filistin Kampları’nda silahlı eğitim alırlar.

16 Şubat 1969 yılında “Kanlı Pazar” yaşanır. Sağ görüşlü grup cihad ilan eder. Sol görüşlü gençlerle işçi örgütleri de Taksim’de yaşanan bu çatışmada biraradadır:

“...o günden sonra meydanlara yeni bir slogan hakim oldu:
‘Kana kan, intikam...’”(Birand, Dündar, Çaplı 2000:172)

1960’larda 27 Mayıs Anayasası’nın da etkisiyle kitleler arasında bilinçlenme sürecinin özgürlük arayışının başladığı; basına, üniversitelere, sendikal haklara, yargıya vb. çeşitli özgürlükler tanındığı görülür. Öyle ki yine bu dönemde Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yer almaya başlar:

“1960’lı yıllar halk kitlelerince özgürlükleri ve hakları konusunda bir uyanışın yaşandığı yıllardır. Kuşku yok ki bu uyanışın ve buna bağlı taleplerin ileri sürülmesine olanak sağlayan (sonradan egemen güçlerin “lüks” diye nitelendirdikleri) 27 Mayıs Anayasasıdır. Bu Anayasa, basın özgürlüğüne, yargının bağımsızlığına, sendikal haklara, üniversite özerkliğine ilişkin yasalarla en azından sosyalist teorinin geniş zümrelerce tanınması ve pratiğe geçirilebilmesi için gerekli ortamı hazırladı.” (Moran, 1994:12)

Bu tablonun çerçevesinde Türkiye’de yine 1960’lı yıllardan itibaren çeşitli gençlik eylemleri görülmeye başlanır. “Sol” hareketin güçlenmeye başladığı bu yıllarda, çeşitli “provoke”lerle desteklenen öğrenci eylemleri, “12 Mart darbesi”nin oluşmasına bahane olmuştur:

“Egemen güçler 1960’lardan beri gelişen solu ezmek için gençlik hareketlerini bir gerekçe olarak kullanmak hesabı içindeydiler ve hatta aralarına provokatörler yerleştirerek solu eyleme kışkırtmaktan geri kalmadılar. Sonuçta 12 Mart darbesi bir ‘balyoz’ gibi indi; insanlar kovalandı, tutuklandı, işkence gördü, hapse atıldı, kimi gençler asıldı.” (Moran, 1994: 13)

15 Haziran 1970 tarihinde, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun işçileri, Türkiye’deki en büyük işçi eylemini düzenlerler. Olaylar yine polis ve askerin müdahalesi ile kanlı biter.

1970 yılının Ağustos ayında devalüasyon olur. Türkiye, büyük bir ekonomik açmaz yaşar, işsizlik artar.

28 Kasım 1970 tarihinde, İstanbul’da Kültür Sarayı yakılır.

4 Mart 1971 tarihinde Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nca dört Amerikalı havacı kaçırılır. Güvenlik güçleri, bu grubun lideri Deniz Gezmiş’i arar. Bu nedenle ODTÜ’deki öğrenci yurtları aranır. Yaşanan çatışma yine kanlı biter. Eylemci

gençler kaçırdıkları dört Amerikalı havacıyı üç gün sonra bırakırlar. Ancak olaylar ODTÜ’de sürmektedir.

7 Mart 1971 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Tağmaç, kuvvet ve ordu komutanlarını, Türkiye’nin içinde bulunduğu son durumu konuşmak üzere bir toplantıya çağırır. Tağmaç, bir darbeye karşıdır. Ancak cuntacıların hazırladıkları darbe planını öğrenince 12 Mart tarihinde yapılacak olan bir darbenin hazırlığına girer. Bu durumun farkına varan cuntacılar ise, Tağmaç’ın düzenleyeceği toplantıdan bir gün önce yani 9 Mart 1971 tarihinde bir darbe yapmaya karar verirler. Ancak, Faruk Gürler ve Muhsin Batur, kurmaylarını 9 Mart tarihinde darbe yapmamaya ikna ederler.

12 Mart 1971 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, darbe haberini başbakana iletir. Başbakan Süleyman Demirel, görevinden istifa etmek zorunda kalır. Saat 13.00’te 12 Mart muhtırası radyodan okunur.

Sol grup, 12 Mart darbesinden başlangıçta memnundur. Ancak ilerleyen zamanlarda şairlerin, yazarların, bilimadamlarının v.b. gözaltına alınmasıyla, sorgulama ve işkencelerle darbenin getirmiş olduğu olumsuzluklardan dolayı 12 Mart muhtırasına karşı çıkarlar. Gözaltına alınan edebiyatçıların arasında Yaşar Kemal, Sevgi Soysal, Erdal Öz, Can Yücel, Fakir Baykurt, Çetin Altan vb. vardır:

“....grev ve lokavt yasaklandı. Ardından basına baskılar başladı. Akşam ve Cumhuriyet gazetelerine kilit vuruldu. İlk gözaltına alınanlar da ilk gün 12 Mart için olumlu yazılar yazan İlhan Selçuk ve Çetin Altan oldular.”(Birand, Dünder, Çaplı 2000:251)

1972 yılının Nisan ayı ile beraber olaylar yeniden başlar. Üniversitelerin çoğu kapalı olduğu için binlerce genç, eylemler düzenler. Geceleri sokağa çıkma yasağı uygulanır. Dev-Genç ve Ülkü Ocakları kapatılır. THKP-C, THKO, Dev Genç, Dev Sol gibi örgütler eylemlerini sürdürürler. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan, Ulaş Bardakçı, Mahir Çayan gibi gençler idam edilir. TİP, TKP

yöneticileri gözaltına alınır. TİP ve Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi kapatılır. Bu gibi olaylar, gerginlikler, 1980 yılına kadar sürer ve böylece 12 Eylül'e gelir.

12 Mart, aslında bilinen ve bilinmeyen, iç ve dış güçlerin bir oyunu olarak kabul edilir. Bu oyundaki piyonlar gençlerdir. Sağ ve sol çatışmasını ateşleyerek gençleri birbirine kırdırmışlardır. Amaç ise, ortamı gerginleştirerek hükümeti devirmek, köşe başlarında yer tutmak, mili birlik ve beraberliği sarsarak önceden belirlenen bir darbeye haklı gerekçeler bulmaktır.

Sol gruplar, 12 Mart'tan sağ grubu sorumlu tutmaktadır, buna karşın sağ grup ise, 12 Mart'ın, solcuların oynadığı bir komünizm oyunu olduğunu belirtmektedir:

“Beynelminel komünizmin dünya üzerinde ve dolayısıyla Türkiye’de oynadığı oyunlar, 12 Mart’a tekaddüm eden olaylar büyük bir dikkatle ve doğrulukla verilirken, komünistlerin hedefinin Türk devletini yıkmak olduğu defalarca belirtilirken bir yandan sun’i bir denge sağlama gayretleri sebebiyle ‘yalnız aşırı sol mu? Aşırı sağda vardı’ yalanı da sık sık ifade ediliyor, böylece hem dinleyicinin kanaatleri yanlış istikametlere çekiliyor hem de sol ihanete ortak aranıyordu.” (Kırımlıoğlu 1972:4)

Ülkücü-milliyetçi kesim ise, solcuların aksine 12 Mart 1971 muhtırası ile Türk Ordusu’nun ülkeyi bir uçurumdan kurtardığını belirtir. Onlar 12 Mart’tan önceki çatışmalarda rol almalarının nedenini, ülkeyi marksistlerden kurtarmak olarak açıklarlar. Bu noktada sol görüşteki kişileri marksist-leninist olarak görürler:

“Bugün millet olarak 12 Mart 1971 hareketi ile Türk Ordusu’nun memleketi uçurumdan kurtardığını kabul ediyoruz. Peki 12 Mart’tan önce memleketi uçuruma götürmek isteyen marksistlere kim karşı koyuyordu? Bunun cevabı açık: Ülkücü gençlik. O halde ülkücülerde şanlı, şerefli görev yapmışlardır. (Devlet 1972:4)

Her üç “darbe” döneminde de Türkiye’de gergin günler yaşanmış; olaylar en çok üniversite öğrencileri arasında tırmanmış ve silahlı bir hareket haline dönüşmüştür. Sokaklarda karşıt görüşlü insanlar arasında, taşlı, sopalı, hatta silâhlı bir savaş başlamış ve bu olaylar bazen ölümle sonuçlanmıştır. Grevler, baskınlar, hapishaneler, işkenceler, sorgulamalar peşpeşe sürmüş ve tarihsel anlamda yaşanan bütün bu olaylar edebiyata da yansiyarak “politik roman-öykü-şiir” alanına yeni bir boyut katmıştır. Bu da diğer bilim dallarıyla olduğu gibi edebiyatla tarih arasında kopmaz bir bağ olduğunu gösterir.

“12 Mart” romanları için aynı zamanda “politik roman”lardır denilebilir. Gerek “Dünya Edebiyatı”nda, gerekse “Türk Edebiyatı”nda politik konulu romanlar bulunmaktadır. Biliyoruz ki; ister fiilen içinde bulunalım, ister bulunmayalım Murat Belge’nin de dediği gibi politika yaşamın kopmaz bir parçasıdır:

“Hayat zaten politikasız olmaz. Bir toplumda yaşayan bireylerin çeşitli nedenlerle politik bilinçten uzak yaşamaları onların politikadan uzak yaşadıkları anlamına gelmez. İster politik bilinçten uzak veya ters politik bilinçle donanmış, ister politik bilince ulaşmış olsunlar, insanlar toplum içinde her zaman politik bir işlevi yerine getirirler. Temel koşulu hayatın genel imgesinin yeniden üretilmesi olan edebiyat da, bu nedenle, sunduğu kesit içinde politikanın tuttuğu yeri verebilmelidir. Bunlar oldukça iyi bilinen, dolayısıyla fazla açıklama gerektirmeyen olgular.” (Belge, 1994: 65)

Politik roman bizde ilkin Tanzimatla beraber doğar ve gönümüze kadar devam eder; çünkü Türkiye’de Tanzimat’tan beri hep tarihsel ve toplumsal bir değişim süreci yaşanmaktadır:

“Türk aydını Batı’daki benzeri gibi politikadan bezmemiş, yılmamıştır. Çünkü Tanzimat’tan bu yana bir toplumsal değişim sorunuyla karşı karşıyadır ve bu sorun kendisi için hayatî önem taşımaktadır.” (Belge, 1994: 68)

1970’li yıllarda “politik roman” şekil değiştirmiştir. Türk toplumsal ve siyasi yapısında görülen iç çekişmeler bu değişimde büyük bir etkindir. Bu noktada “27 Mayıs darbesi”ne değinmemiz gerekir.

“27 Mayıs”, 1960 yılında yaşanmış olmasına karşın, bu dönemi anlatan romanların 1970’li yıllara rastlaması önemlidir. Bu romanlar on yıllık bir sürecin ardından kaleme alınmıştır. Murat Belge, Edebiyat Üstüne Yazılar adlı kitabında konuyu şöyle değerlendirir:

“Önümüzdeki ay 27 Mayıs darbesinin on altıncı yıldönümü olacak. Yakın tarihimizin bu önemli olayı üstüne yazılmış ciddi romanlardan hiçbiri, 70 öncesi bir tarih taşıyor. Demek ki bu politik-toplumsal olayın edebiyata nüfuz etmesi on yıldan fazla bir zaman almış.” (Belge, 1994: 80)

Bu dönemi anlatan yapıtlarla beraber, romanlara, “öğrenci olayları”, “işçi sınıfı”, “askeriye”, “devrim”, “burjuvazi” gibi olgular girmiştir.

Bu yapıtlar daha çok tarihi bir belge niteliğinde karşımıza çıkar. Örneğin, Erol Toy, Gözbağı adlı romanında 1928-1970 yılları arasındaki işçi sınıfı hareketini, sosyal, ekonomik ve siyasi nedenleriyle beraber tarihsel bir sıralama izleyerek anlatır:

“... Romanda işçi sınıfının geçirdiği olaylar, sermaye sahipleriyle aralarındaki çelişki, işçi sınıfının iktidara doğru gidişi üzerinde durulmuştur.” (Önertoy, 1984: 190)

Yine Erol Toy, Kördüğüm romanında, 1960’tan sonra yaşanan öğrenci olaylarını, işçi sınıfının mücadelesini dile getirir:

“Kördüğüm 1960’tan sonra yaşanan toplumsal siyasal bunalımı 1950’den başlayarak ele alan bir romandır. Romanda aydın kesimin devlet yapısındaki bozukluğu görerek, bunu

düzeltilmek için giriştikleri savaşı, öğrenci hareketleri dile getirilir.” (Önertoy, 1984: 190)

Demir Özlü, Bir Uzun Sonbahar romanında “12 Mart” a yaklaşan günlerden bir kesit verirken Türkiye’deki çalkantılı dönemi, sosyal-ekonomik olgularla beraber anlatır.

Sevgi Sosyal ise Yeni Şehir’de Bir Öğle Vakti’nde işçi sınıfının, “devrimci” öğrenci gruplarının, burjuva ve feodal kültürün yansımalarıyla, Türkiye’nin o dönem içinde bulunduğu ortamı farklı bir perspektiften yansıtır. Onun romanında politikaya, eylemsel değil, düşünsel boyutta yer verilir.

Türk romanında bu dönemi anlatan daha pek çok roman vardır: Atilla İlhan’ın Bıçağın Ucu (1973), Yaraya Tuz Basmak (1978); Samim Kocagöz’ün İzmir’in İçinde (1973); Ayla Kutlu’nun Kaçış (1979); Vedat Türkali’nin Bir Gün Tek Başına (1975); Adalet Ağaoğlu’nun Ölmeye Yatmak (1973); Sevgi Soysal’ın Yeni Şehir’de Bir Öğle Vakti (1973); Behzat Ay’ın Sürgün (1975); Erol Toy’un Kördüğüm (1974) adlı romanları bunlardan birkaçıdır.

Türk Edebiyatı’nda “politik roman”ın tamamen farklı bir boyut kazanması ise “12 Mart”la birlikte olur. Bu farklılık hem roman tekniğinde hem de işlenen konularda göze çarpar:

“1960’tan günümüze değin romanlarımızda ele alınan konularda görülen çeşitlenmeyle birlikte roman tekniğinde de bir gelişme ve değişme göze çarpar. 1960’tan başlayarak geçirilen siyasal toplumsal ve ekonomik değişimler, bunların sonuçları yazarların üzerinde durduğu, işlediği konular olarak görülür. (Önertoy, 1984: 166)

“12 Mart”la beraber Türkiye’de “politik roman”ın daha çok “sağ-sol” çekişmelerini konu aldığı görülür:

“Türkiye’de siyasal çekişmelerin, öğrenci olaylarının ve anarşinin doruğuna ulaştığı yıllar, 1970’lerde, bu sosyal ve siyasal çalkantıların öncesini ve 12 Mart’ı konu alan romanlar yazıldı.” (Aytaç, 1990: 28)

1971 yılında yaşanan “12 Mart askeri darbesi” 1970 yılından günümüze kadar pek çok romana konu olmuştur. Gerçi biz bu çalışmamızda incelediğimiz “12 Mart” romanlarını, 1970-1980 yıllarıyla ve temleri bakımından dikkate değer yapıtlarla sınırlandırdık. Ancak burada 1980 yılından sonra da yayınlanmış olan “12 Mart” a değinen romanlardan bazılarını belirtmemiz gerekir: Demir Özlü’nün Bir Yaz Mevsimi Romanısı; Ayla Kutlu’nun Hoşçakal Umut; Oktay Rifat’ın Bir Kadının Penceresi’nden; Orhan Pamuk’un Sessiz Ev; Mehmet Eroğlu’nun Issızlığın Ortasında, Geç Kalmış Ölü, Yarım Kalan Yürüyüş, Adını Unutan Adam; Ahmet Altan’ın Sudaki İz; Dört Mevsim Sonbahar; Bilge Karasu’nun Gece; Oya Baydar’ın Sıcak Külleri Kaldı, Mina Urgan’ın Bir Dinazor’un Anıları (anı-roman) bunlardan birkaçıdır.

Yukarıda adını verdiğimiz romanlardan bazıları “12 Mart”ta yaşanan olayları birebir anlatırken; bazıları “12 Mart” a yaklaşan güleri veya “12 Mart” ı oluşturan nedenleri anlatmaktadır. Kimi ise “12 Mart” a dolaylı olarak yansıtmaktadır.

“12 Mart” romanlarının yapısını incelemeyden önce 1950’lerden 70’lere kadar olan Türk Romancılığı’nın çizgisi üzerinde durmak istiyoruz.

1950 yıllarına kadar Türk Edebiyatı’nda roman “Batı-Doğu Sorunsalı”nı; 1950’lerden sonra ise Cumhuriyetle birlikte gelişen “sınıflaşma” sürecini anlatır. Bu konuya Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış adlı kitabının önsözünde şöyle yer verir:

“Bu kitabın birinci cildinde Türk romanının 1950’lere kadar süren ilk döneminde Batı-Doğu sorunsalının egemen olduğu tezini savunmuş ve ikinci ciltte de, 1950’lerde başlayan

Anadolu romanının Cumhuriyet yıllarında gelişen sınıflaşma, sömürü ve bunun haksız düzen nedeniyle sınıfsal bir sorunsala yöneldiğini söylemişim.” (Moran, 1994: 9)

Türk Edebiyatı’nda 1950’li yıllarda, köyü, köylüyü ve onların sorunlarını yansıtan “Anadolu romanı” ağa-ırgat ilişkisini, sömürülen köylünün başkaldırısını anlatmaktadır. “12 Mart”a baktığımızda da temel sorunsalın aynı olduğu, bu yapıtlarda da sömürüye, kapitalist sisteme karşı yapılan eylemlerin romanlara yansılığı görülmektedir:

“Yaşar Kemal’in, Orhan Kemal’in, Fakir Baykurt’un ve Kemal Bilbaşar’ın yapıtlarında önemli yer tutan haksız düzen, sömürülen köylü ve kurtarıcı temalarında oluşan üçlü formül 12 Mart öncesi ve sonrasında da vardır ama o günün toplumsal gerçekliğine transpoze edilmiş olarak. Anadolu romanında sömürülen köylünün yerini 12 Mart öncesinde Türkiye halkı, sömüren toprak ağasının yerini de kapitalist burjuva sınıfı alır. Anadolu romanında başkaldıran kurtarıcı figürü bir köylüdür, 12 Mart öncesinde devrimci gençlik üstlenir bu işlevi.” (Moran, 1994: 11-12)

“12 Mart”ı anlatan yazarlar, o dönemin Türkiye’inde yaşanan pek çok olay ve olguyu romanlarının sorunsalı halinde okuyucuya sunarlar. Bu yapıtlarda özellikle Türkiye’nin üç büyük kentinde, Ankara, İstanbul ve İzmir’de yaşanan olaylar; gerek öğrencilerin, işçi sınıfının küçük burjuva aydınının gerek düzeni sağlamakla görevli emniyet güçlerinin ve sıkıyönetimin gerekse gündelik hayatını sürdüren halkın çerçevesinde aktarılır:

“Neyi iletmeye çalışıyorlardı yapıtlarında? O dönemde Türkiye’nin büyük kentlerinde, özellikle Ankara’da ve İstanbul’da diyebiliriz ki iki ayrı dünya oluşmuş gibiydi. Bunlardan biri cezaevlerinin, karakolların, sıkı yönetim ve kontrgerillanın kapalı dünyası ve orda yaşananlardı. İkincisi bu

dünyanın dışında kalan halkın günlük dünyası.” (Moran, 1994: 13-14)

Romanlarda anlatılan öğrenci gruplarının, işçi sınıfının ve küçük burjuva aydınının mücadelesi, “kapitalist sistem”e karşıdır. Onlar, sömüren kapitalist sistem karşısında ezildiklerini düşündükleri için başkaldırı halindedirler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi romanlarda “sağ” ve “sol” olmak üzere iki öğrenci grubu vardır. Bunlardan “sağ” grup “ülkücü”, “sol” grup ise “devrimci”dir. Bu gruplar kapitalist sisteme karşı mücadele verirken birbirleriyle de çatışırlar. Ancak çoğu romanlarda “sağ-sol” çatışmasından çok “devrimci”lerin güvenlik güçleriyle yaşadıklarına ağırlık verilir:

“47’lilerde Emine ile Haydar evde basılırlar ve gözleri bağlı olarak götürüldükleri kontr-gerillada Emine’ye uygulanan işkence sayfalar boyu, tüm ayrıntılarıyla anlatılır. İşkencecilerin gaddarlığı iyice belirtilerek. Gerçi yakalamadan önce İstanbul Üniversitesi’nde öğrencilerin sağ-sol çatışmalarına katıldıkları sahneler vardır romanda ama yazar bunları kısa geçer. Ayrıntılarıyla anlatılan episod kontr-gerilladaki tüyler ürpertici işkence faslıdır.” (Moran, 1994: 15)

Bu dönemin romanlarında “işçi grubu” “boykot”, “grev” gibi eylemlerle okuyucuya tanıtılır. Ancak Türkiye’de “işçi sınıfı”nın geçmişi 1960’lı yıllarla sınırlı olduğu için bu konu “12 Mart” romanlarında kısır kalır.

Küçük burjuva aydınının mücadelesi de kapitalist sisteme karşıdır. Bu konu bilim adamlarının, sanatçıların, yazarların, profesörlerin tutuklanması, işkence görmesi; evlerinin basılarak kitaplarının aranması ve sonunda duyumsadıkları yalnızlık biçiminde romanlara yansır.

Romanlarda, bu grupların çoğu, “devrimci” adıyla nitelendirilir. İlk kez “12 Mart” romanıyla beraber “devrimci” yaşamı detaylarıyla beraber “devrimci” yaşamı detaylarıyla anlatılır:

“... Onun için bu yapıtların hemen hepsinde baş kişi emniyet kuvvetlerince yakalanmış bir devrimcidir. Daha önceki devrimci yaşamı romanda anlatılmaz, ya da kısaca geçirilir.”
(Moran, 1994: 14)

“12 Mart” romanlarında, söz konusu, grupların verdiği mücadeleler evlerinin basılmasıyla, sorgulanmalarıyla işkence görmeleriyle tutuklanmalarıyla, hatta kimilerinin idam edilmesiyle sonuçlanır.

“12 Mart” romanlarında “işkence”de inanılmaz boyutlarıyla aktarılır:

“... 12 Mart döneminin, belli başlı özelliklerinden biri, işkence sorunuydu. Olayın, kamuoyuna en çok çarpıcı gelen yanıydı bu. 12 Mart dönemiyle ilgili romanlara baktığımızda, aynı sorunun orada da en belirleyici işleve sahip olduğunu görüyoruz. Yani, işkence, 12 Mart’ın hem kamuoyunca algılanmasında, hem de romancılarımızın sorunu ele alışında, temel öge oluyor. Bu ilginç bir yakınlık.” (Belge, 1994: 99)

“12 Mart” romanlarında genellikle işkence gören kişiler çaresizlik içinde anlatılır. Yapıtlarda eylemleriyle etken konumda olan bu roman kahramanları gözüaltına alınmalarıyla beraber etkisiz yani edilgen bir durumda kalırlar:

“12 Mart romanlarının bu özelliği, ortak başka bir özelliği beraberinde getirir. O da roman baş kişilerinin edilgin kişiler olmalarıdır. Bunlar sayısız kolları olan büyük yaratığın karşısında çaresiz durumdadırlar. Genelde roman kahramanları etkinlikleriyle olaylara yön veren, hiç değilse olay örgüsünün gelişmesinde kararlarıyla rol oynayan kişilerdir. 12 Mart romanlarında ise devrimci genç, başına gelenlere katlanmak zorunda olan bir solucudur. Olaylara yön veren ise karşı güçlerdir. Bu romanlarda acımasız yaratığın kollarından biri devrimcinin evinin kapısından içeri uzanır ve onu yakalar götürür. O andan itibaren devrimci genç edilgin duruma düşer.”
(Moran, 1994: 14)

İşkencenin ardından hapse giren roman kahramanlarının tutukluluk dönemlerinde de edilgen oldukları gözlenir:

“Birçok insanın hapishaneye girdiği dönemlerde ister istemez bir ‘içerdekiler/dışarıdakiler’ ayrımı oluşur. 12 Mart süresince de böyle bir ayrım vardır. En şematik biçimiyle, ‘içerdekiler’ hapse giren devrimcilerse, ‘dışarıdakiler’de kamuoyu olur. Romancılar da birincileri, ikincilere anlatmakla yükümlü olurlar.” (Belge, 1994: 99)

Bir de gerek işkence gören gerekse tutuklananlar arasında suçsuz olanlar vardır. Murat Belge, Yılmaz Güney’in Sanık adlı romanında işlediği “Sabotaj Davası”na şöyle değinir:

“... Ayrıca, dediğim anlamda suçsuz olan insanlar da vardır. Örneğin, şeytanca tasarlanmış bir ‘Sabotaj Davası’na sokulup kurban edilmek istenenler gibi.” (Belge, 1994: 103)

Belirlediğimiz bütün bu noktalardan hareketle diyebiliriz ki; “12 Mart” romanlarında kahramanlar, girdikleri eylemlerden çok eylem sonrası yaşadıkları sıkıntılarla anlatılırlar:

“Görüldüğü gibi bir zamanlar şu ya da bu şekilde harekete karışmış olduğunu anladığımız bu devrimcilerin, romanda, yakalandıkları sonraki yaşamları ele alınmakta, etkin oldukları günler değil edilgin oldukları günler anlatılmaktadır. Çünkü yaptıkları değil, onlara yapılandır önemli olan. Başarısızlığa uğramış devrim hareketi arka plandadır, ön plana çıkarılan ise egemen güçlerin keyfi davranışları, zorbalıkları ve yaptıkları zulümdür.” (Moran, 1994: 15)

“12 Mart” dönemi romanlarının okuyucu tarafından ilgi görmesinin nedeni ise bir döneme ışık tutması ve o dönemin en gizli yanlarının bile romanlara yansımış olmasıdır.

I. BÖLÜM

12 MART'I HAZIRLAYAN VE 12 MART'TAN BAHSEDEN ROMANLAR

1.1. 12 MART'I HAZIRLAYAN BİR ROMAN: GİZLİ EMİR

Melih Cevdet Anday'ın "Gizli Emir" adlı romanı, 12 Mart 1971'den bir yıl önce ilk olarak 1970 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmıştır.

Gizli Emir 12 Mart romanı değildir; ancak 12 Mart'ın habercisi niteliğindedir:

"... Roman yayımlandığı zaman romandaki kimi olaylar yazarın hayal gücünü fazla zorladığını düşündürmüş olabilir kimi okurlara; oysa bir yıl sonra gelen "12 Mart" sanki Melih Cevdet'in Gizli Emir'deki bir tümcesini doğrulamak için geliyordu: Kötülükler hayat sınırını aşabilir ve böylece hayalden de inanılmaz, tüm gerçek dışı bir nitelik kazanabilirlerdi." (Naci, 1990:411)

Melih Cevdet, romanında o günlerde toplumda yaşanan sancı karşısında insanların gizli bir emiri nasıl beklediklerini anlatır:

"... Bakalım bugün gelecek mi emir? diye söylendi:

Memur:

- Anlamadım? Diye sordu. Kahvenin sahibi sinirlendi.
- Bağırma beni arkadaş dedi. Bakalım bugün gelecek mi? diyorum.

- Ne gelecek?

Kahveci:

- Emir... emir! dedi.

Gizli olduğu için yavaş konuşuyorum.

- Gelecek miymiş bari bugün?

- Bekliyoruz.

Öteki:

- Hep bekliyoruz, dedi.

Sonra da:

- Bir haber çalındı mı kulağına? diye sordu. (Anday, 1970: 11)

Romanda “gizli emir”i bekleyen iki insan grubu tanıtılır okuyucuya. Tartışma götürmeksizin “gizli emir”i bekleyenler... Bu insanlar yazara göre, yeteneksiz ve üretmeyen beyinleri simgeler. Çünkü onlar “gizli emir”in daha ne olduğunu bilmeden onu bir gerekçe haline getirenlerdir: Bu emir onlara göre tek kurtuluştur:

“- Sana bir şey söyleyeyim mi? dedi onun sorusunu duymamış gibi. Son umudum beklenen bu emirde. Yoksa kapatacağım bu kahveyi...

Emekli:

- Emir gelecek mi? diye sordu. O zaman kahveci sanki karşısında oturan adam birdenbire aklını kaçırmış gibi sıçradı yerinden, dik dik baktı onun yüzüne.

- Hiç gelmez olur mu? dedi. Delirdin mi sen! Boşuna mı bekliyoruz kahvelerin geleceği güvenlik altına alınmamalı mı?

(Anday, 1970: 11-12)

Bir de birinci grubun tam tersine “gizli emir”in ne olduğunu sürekli düşünüp yorumlar yapmaya çalışan insanlar vardır romanda. Bu insanlar ise düşünen beyinleri simgeler yazara göre:

“Salı günü toplandıklarında hepsinin yüzü gülüyordu: gerçi emrin gelmesi onlar için yeni ve güç görevlerin başlaması – emirde bu gibi görevlerden söz edileceği hiç belli değildi, belki de edilmeyeceği belliydi, ama olar yapacakları işlerle gelecek emir arasında böyle bir bağlantı kurmuşlardı- demek olacaktı, fakat yeniden her türlü zorluğa karşı koymak için hazır bulundukları o saatlerde bile, nicedir süren bekleyişin sona ermesinden duyulan mutluluk gözlerinden okunuyordu gene de.

Halk savaş bitti diye zafer sevinciyle sokaklarda düğün bayram ederken, yöneticilerin barışı kurmak için çetin konuşmalarda ter dökmeleri gibi, onlar da emrin kendilerini yükleyeceğini tasarladıkları önceden kestirilemez. Kim bilir ne gibi sorumlulukların altındaydılar şimdiden.” (Anday, 1976: 25-26)

Deniz Keziban Çakıcı’nın kitaplaşmamış tezinde, yer verdiği bu konudaki saptamasına değinmekte yarar var:

“En önemlisi ise, romanda sözü edilen ve herkesin beklediği, gizli emri beklemenin yeteneksizlerin, kendi başına düşünüp hareket edemeyen ve üretemeyen beyinlerin, böylece, kendilerini daha da güçsüz ve yeteneksiz kılan herkes için çok geçerli bir gerekçe haline gelivermesi.” (Çakıcı, 1997: 23)

“-Sen gizli emre... diye söze başladı, bir soru soracaktı ama esnemekten bitiremedi.” cümlesiyle romanını sonlandıran yazar, bu ifadeyle; düşünen ve uyumayan, böylece de yeteneksizleşmeyen beyinler için “gizli emri” beklemenin önemsizliğini vurgular.

Gizli Emir için 12 Mart’ın habercisi niteliğindedir demiştik. Aslında roman öyle bir ülkenin panoramasını öyle olaylarla çizer ki; söz konusu anlatılar her ülkede her zaman diliminde yaşanabilirmiş gibi gelir okuyucuya. Fethi Naci’nin görüşü de bu düşüncelerimizi destekler gibidir:

“Melih Cevdet Anday, Gizli Emir’de, cinayetler, saldırılar altında bunalmış akıl ölçülerinden uzaklaşmış, polis egemenliğindeki bir kenti anlatıyor; daha doğrusu, akıl ölçülerinden uzaklaşan, polis egemenliği altına giren kentlerin ne duruma gelebileceğini anlatıyor. Bu bakımdan Gizli Emir’i, aslında, sadece 12 Mart’la sınırlandırmak yanlış; Gizli Emir, 12 Mart’ı da içine alıyor ama kapsamı daha geniş.” (Naci, 1990: 413)

Melih Cevdet Anday, bu niteliklerle “Gizli Emir”de evrenseli yakalamıştır denilebilir.

1.2. 12 MART'TAN BAHSEDEN ROMANLAR

1.2.1. Bir Avuç Gökyüzü

“Bir Avuç Gökyüzü”, siyasi nedenlerle iki yıl hapis yatan roman kahramanının serbest bırakılmasından bir kaç sonra geçirdiği gerilim dolu bir haftayı anlatır. Bu zaman dilimi içinde kahraman, sürekli kuşku ve kaygı ile günlerini geçirir.

“Gözaltı” olgusu “Büyük Gözaltı”nda olduğu gibi, Çetin Altan’ın bu romanında da vardır. Kahraman, evinin çevresinde bulunan karpuz, helva dondurma satıcısının kendisini izlemeye gelen sivil polisler olduğunu düşünür:

“...Üç gündür yersiz bir kuruntuyla kuşkuya mı kaptırmıştı acaba kendisini? Karpuzcu da, helvacı da, dondurmacı da, boyacı da rastlantı olarak mı gelmişlerdi evin çevresine? Hepsi de rastlantı olamazdı ya bunun? Peki neden karısına hiç söz etmemişti evin gözaltına alındığından?” (Altan, 1974: 14)

Kahraman, bu kaygıyı taşıırken, evine savcılıktan gelen tebligat onun yedi gün sonunda yeniden tutuklanacağını belirtir.

Roman, kahramanın kaygıları ve eşinin üzüntüsü ile sürer gider. Kahraman, sonunda sekiz yıl hapse mahkûm edilir.

Bu roman 12 Mart dönemini mi anlatıyor? Olcay Önertoy, Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü adlı kitabında, “Bir Avuç Gökyüzü”nün 12 Mart dönemi romanı olduğunu belirtir:

“Çetin Altan, Büyük Gözaltı ve Bir Avuç Gökyüzü’yle 12 Mart sonrasındaki tutuklanmalar üzerinde durur.” (Önertoy, 1984: 209)

Kitabın ilk basım tarihinin Mayıs 1974 olması, roman kahramanının yaşadığı gözaltı duygusu ve onun hapis yatması, romandaki söz konusu olayların 12 Mart’ın hemen öncesinde veya sonrasında olduğunu göstermez. Kısaca diyebiliriz ki; romanı okuduğunuzda yukarıda özetlediğimiz olayların 12 Mart döneminde geçip geçmediğini anlayamayız. Bu konuda herhangi bir tarih, gazete, dergi, kişi adı vb. ile okuyucuya ipucu verilmemiştir.

İncelememizi yaparken, bu noktada yaşadığım belirsizlik sonucunda yazar Çetin Altan’ı aramaya karar verdim. Yaptığım telefon görüşmesinde “Bir Avuç Gökyüzü” ile ilgili yaşadığım belirsizliği kendisine aktararak romanını, “12 Mart dönemi” romanları içinde inceleyip inceleyemeyeceğimizi sordum.

Çetin Altan; gerek Türk, gerekse dünya edebiyatında hapisaneleri, sorgulamaları, işkenceleri anlatan pek çok yapıt olduğunu; ancak bunlar için kesin bir tarih sınırlaması yapılamayacağını belirtti.

Çetin Altan’a göre, 12 Mart, tepeden gelmemiştir. 12 Mart birbirini besleyen olayların ve bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Romanlar için de aynı durum söz konusudur. Yine Altan’a göre “Bir Avuç Gökyüzü”nde siyasi bir suçlunun mahkûmiyetinden söz etmesi, o olayların 12 Mart’ta yaşandığını da, yaşanmadığını da göstermez.

Altan, romanındaki olayların bir dram, amacının ise bir döneme ışık tutmak değil; bu dramın her dönemde yaşanabileceğini anlatmak olduğunu belirtti.

Biz de Altan’ın bu sözlerinden hareketle, incelememizde Bir Avuç Gökyüzü’nü, 12 Mart dönemi romanları arasında değerlendirmedik.

1.2.2. Yarın... Yarın

Pınar Kür'ün Yarın... Yarın romanını, Fethi Naci Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme adlı kitabında, "12 Mart" romanları kapsamında incelemiştir. Ancak Yarın... Yarın, "12 Mart"tan çok, yetiştiği toplumsal çevreden koparak yeni bir yaşama başlayan Seyda'nın özelinde, Türkiye'deki burjuva çevrelerinin yaşam biçimini, psikolojik irdelemelerle "aşk" ve "cinsellik"i ana tema alarak anlatan bir romandır.

Yapıtta, 1968'den 12 Mart 1971 tarihine kadar, Türkiye'de görülen sosyal, ekonomik ve siyasi yapıya da, roman kahramanlarının eğitim düzeyleriyle bağlı bulundukları sınıfsal yapıyla yer verilir. Yazar geriye dönüş tekniğiyle roman kahramanlarının çocukluk yıllarını da anlatmaktadır.

Aslında Pınar Kür, Asılacak Kadın ve Küçük Oyuncu romanlarında olduğu gibi Yarın... Yarın'da da daha çok toplumdaki "kadın" sorunsalına ekonomik, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla yer verir:

"Yarın... Yarın, aldığı eğitim ve öğrenim sonucu yetiştiği çevreyle bağdaşmayarak, yeni bir toplumsal çevreye giren bir kadında bu değişimin oluşturduğu toplumsal ve psikolojik uyumsuzluğu izleriz. Yazar, roman kahramanlarıyla birlikte öbür kişilerinin de psikolojik yapıları üzerinde durarak toplumun farklı sınıflarını ve o sınıfların kişilerinin sorunlarını aktarır. Romanda kişilerin uyumsuzlukları ve yalnızlıklarıyla birlikte kırsal kesimden kente inmiş dar gelirli bir ailenin durumunu görürüz. Pınar Kür bu üç romanıyla ağırlığı kadınların sorunlarına veren yazar arasına girer." (Önertoy, 1984: 213)

Romanın baş kahramanı Seyda, öğretmen anne babanın tek kızıdır. Yani "küçük burjuva" olan bir aileden gelir. Küçüklüğünden beri edebiyata ve matematiğe ilgisi vardır. Babası onun üstün zekâlı olduğu kanısındadır; kızını da bu bilinçle yetiştirir. O, ileride atom fizikçisi olmayı istemektedir. Ancak üniversite yıllarında,

bir sınavda başarısız olması sonucunda hemen okulu bırakıp sevgilisi Oktay’la evlenmeye karar verir. Oktay zengin bir aileden gelen iş adamıdır.

Yıllar önce Seyda ile Oktay birbirlerini sevdiklerini sanırlar. Ancak zamanla bunun gerçek bir sevgi olmadığını anlarlar. Özellikle oğulları Gil doğduktan sonra ilişkileri pamuk ipliğine bağlanır. Oktay, çoğu zaman geceyi dışarıda ya kumar partisinde ya da Aysel Alman adındaki bir hayat kadınıyla (aynı zamanda da artist) geçirmeye başlar. Seyda’nın bu ilişkilerden haberi yoktur ama olsa da farketmez çünkü kocasına karşı hiçbir bağı yoktur.

Türkiye gerçekliğinden uzak yaşayan, herşeyi parayla satın alabileceğini sanan Oktay, tipik Türk erkeği; evliliğinden sonra geçmişini unutan lüks düşkünü Seyda ise özentili “burjuva” kadını kimliğiyle tanıtılır okuyucuya. Gerçi roman kahramanlarının özeli bu çalışmanın dışında özel bir inceleme konusudur. Biz konumuza dönerek Yarın... Yarın’daki “12 Mart” olgusu üzerinde duralım.

Seyda ile eşinin, bir gece gittikleri klupte, Oktay’ın akrabası Selim’le karşılaşması romana ayrı bir boyut kazandırır. Selim, üniversite öğrenimini Fransa’da-Parist’te sürdüren bir gençtir. Yaz tatilini geçirmek için Türkiye’ye gelmiştir.

Selim ile Seyda arasında önce bir elektriklenme olur. Bu yerini zamanla aşka, sevgiye ve beraberliğe bırakır. Aralarında yaşanan gizli ilişki Selim’in, Oktay’ların evinde bir akraba olarak kısa süre yaşamasından dolayı göze batmaz. Yaz, tatilinin bitimiyle Paris’e giden Selim, bir yıl sonra yeniden Türkiye’ye gelir ve Seyda ile ilişkisini sürdürür. Geçmişte 68 öğrenci olaylarına karışan Selim, 1970-71 yıllarında da devrimci grupların arasında yer alarak Seyda ile birlikteliği sırasında, “12 Mart muhtırası” öncesinde eylemlerine devam eder. Ancak romanda, ne Selim’in bağlı olduğu grup ne de girdiği eylemler okuyucuya anlatılır. Biz, Selim’in çalışmalarını sadece onun ağzından duyarız:

“Seyda kapıyı kapayıp geri geldi. ‘Nasılsın?’

‘İyi değilim. Gidiyorum, Seyda. Bir süre ortadan yok olmam gerek.’

‘Ne oldu? Ne yaptın? Arıyorlar mı seni?’

‘Şimdi aramıyorlarsa bile çok kısa bir süre sonra arayacaklar.’

Dudakları, boğazı kuruyuverdi Seyda’nın.

‘Ne yaptın?’

‘O önemli değil şimdi. Hiçbir şey yapmasam da arayacaklar.’

Dudakları, boğazı kuruyuverdi Seyda’nın.

‘Ne yaptın?’

‘O önemli değil şimdi. Hiçbir şey yapmasam da arayacaklar nasıl olsa...’ (Kür, 1976: 319)

Seyda, Selim’le ilişkisinin ardından çok değişir. Eski öğrencilik günlerindeki okuyan, çeviri yapan bir kadın olur. Öyle ki; Selim’in çalışmaları için de bir takım çeviriler yapar. Ayrıca, bu ilişkiyle birlikte Türkiye’nin sosyal, ekonomik, siyasi koşulları üzerine de yorumlar yapmaya başlar. Romanın bu noktasında Seyda ile eşi arasında yine bir çatışma başlar. Oktay’ın, ortak bir iş kuracağı arkadaşı Mustafa ile eşini yemeğe davet ettiği gün “12 Mart muhtırası” verilir. Türkiye’de yaşanan o gergin günde bile Seyda’nın ricalarına karşı Oktay yemek davetini iptal etmez. Yemek esnasında konuşulanlar ise daha çok bu “askeri darbe”nin iş çevrelerine ekonomik anlamda zarar vermemesi üzerinedir:

“ ‘Daha çok yeni, belli olmaz şimdilik.’ Diyordu Mustafa, ‘iş hayatına karışmazlarsa iyi...’

Oktay, ‘Karışmazlar, karışmazlar.’ Dedi. ‘Başta kalabilmeleri için ekonomik durumu düzeltmeleri gerek...’” (Kür, 1976: 316)

Ardından da yine aynı kişiler “devrimci”lerin Amerikalıları kaçırmalarına duydukları tepkiyi konuşurlar:

“... ‘Hele şu Amerikalıları kaçırmaları çok kötü oldu. dünyaya rezil olduk. Güney Amerikalılarla bir tutacaklar bizi artık!’
Seyda boğazını temizledi. ‘Sağsalım bıraktılar ya...’ dedi sesinin titremeyeceğini umarak...

‘Canım Seyda’ diye ucunda bucağında en ufak hoşgörü izi kalmayan sesini yükseltti Oktay. ‘Sağ salim bıraktılar diye olay olmadı demek değil ki...’
 ‘Bir kere rezil olduk. Bırakmaları neyi değiştirir?’ diye sordu Hülya!” (Kür, 1976: 317)

Masada bu konuşmalar olurken Seyda Selim’den haber alamadığı için tedirgindir. O sırada uşak gelerek Seyda’nın kulağına birşeyler fısıldar. Selim gelmiştir. Durumu Seyda’ya anlatır ve gideceğini söyler:

“... İyi dinle beni Seyda. Çifte havuzlara hiç gitme anlıyor musun? Ben gittikten, sonra hiç uğrama oraya.’

‘Neden?’

‘Soru sorma. Ne kadar az bilersen o kadar iyi analdın mı? aramızdan biri –arkadaşlardan yani- ajanmış. Yeni öğrendik. Seni tanımıyor... aramızdakileri bilmiyor yani. Doğan’dan başka bilen yok. O da yakalansa bile söylemez bir şey nasıl olsa... ama evi biliyor Recep. Birkaç kez gelmişti... Kesinlikle gözetliyorlardır orayı şimdi. Bodrumda da bir şeyler var...’

‘Silah mı?’ diye bir korkuyla gözleri irileşerek sordu Seyda. ‘Yok, yok silah falan değil... Teksik makinası var yalnızca. Birtakım yazılar da. Sana soracak olurlarsa haberim yoktu dersin tamam mı? Sonra buradaki çeviri karamalarını, yarım çevirilerini falan at, yok ne yaparsan yap yok et. Ali Rıza Argın diye birini tanımıyorsun, tamam mı?’

.....

‘Sus! Benden başka bilen yok bunu! Sen de benim ne halt ettiğimi bilmiyorsun. Evinizde kalan, pek sevdiğiniz bir akrabadan başka bir şey değilim, anladın mı?’” (Kür, 1976: 319-320)

Seyda ile Selim arasında bu konuşmalar geçerken yanlarına Oktay gelir ve iki sevgili birbirlerine veda edemeden ayrılırlar. Çünkü Selim’i Oktay geçirir. Bu Seyda ile Selim’in son görüşmeleridir.

Selim aranalar listesindedir ve radyoda sürekli adı geçmektedir. Yine bir gün radyoda haberleri dinlerken Seyda, eşinden acı haberi öğrenir. Selim güvenlik güçlerince vurularak öldürülmüştür. Seyda'nın bu haber üzerine geçirdiği sinir krizi sonucunda Oktay, eşi ile Selim arasında gelişen gizli ilişkiyi anlar.

Seyda'nın hastanede tedavi gördüğü sırada bir akşam oktay, alacaklı gelmiş gibi çalan kapıyı açtığında polislerle karşılaşır ve o sorgulanmak üzere emniyete götürülür. Sorgucular, Çiftelhavuzlar'daki evlerinde bulunan teksir makinesi, eşiyle Selim arasındaki ilişki üzerine pek çok soru sorar. Ancak Oktay durumu anladığı halde her şeyden habersiz gibi davranır. Hatta karısının asla kendinden başka bir erkekle ilişkisi olamayacağını, bu konuda eşine çok güvendiğini (inanmayarak) söyler:

“ ‘Karının bu herifin metresi olduğunu?’

‘Neyi?’

‘Karının bu herifin metresi olduğunu?’

Elinden geldiğince soğuk, yansız bir ses bulmaya çalışıyor

Oktay. Başarıyor da, ‘Öyle bir şey söylüyorsunuz ki.’ diyor.

‘Değil ben, dünyada kimse inanmaz buna. Beni, karımı tanıyan hiç kimse!’

‘Nedenmiş?’ alaylı bir ses.

‘Çünkü, çünkü karımın beni aldatması olanaksız...’

Gülüşmeler oluyor. ‘Bütün boynuzlular böyle der!’

‘Boynuzluların ne dediğini bilemem. Benim hiç başıma gelmedi.

‘Geldi ki, hem de nasıl! Kapılardan sığmıyor boynuzların!

Yalnızca Selim’in mi? Hepsinin altına yatmış karın!’

‘Fazla ileri gittiniz ama’ diye sesi hafifçe titreyerek doğruluyor

Oktay... Ama içi serin. Adamlara oyun oynuyor çünkü.

Oynadığını bildiği için de sakın... ‘Öyle bir yalan uydurun ki, ucundan bucağından gerçeğe yaklaşabilsin... Dünyada inanmam

bu dediğinize...’ ” (Kür, 1976: 349)

Sorgu, Seyhan'a "hem orospu hem anarşist." denmesine kadar gider. Ancak Oktay, sorgu anında herşeyin farkına varsa da, bir oyun oynayarak suçlamaları yalanlar. Karısını ele vermek istemez.

Emniyetten ayrıldıktan sonra, Seyhan'a durumu ve işin ciddiyetini anlatan Oktay yurtdışına gitmeleri gerektiğini, orada boşanabileceklerini, gerekirse ilerde Türkiye'ye yeniden dönebileceklerini söyler. Sonunda Seyda'nın tedavisi bahanesiyle yurt dışına, İsviçre'ye giderler ancak orada boşanmaz, evliliklerini iki yabancı gibi sürdürür, birkaç yıl sonra da Türkiye'ye dönerler.

Romanda "12 Mart" olgusuna, yalnızca sonda yer verilir. Bu konu Türkiye'de o dönemde yaşanan olaylardan, "12 Mart"ın neden ve sonuçlarından çok, bir aşk öyküsünün içinde işlenir. Örneğin "baskın" teması yalnızca Oktay'ın polis tarafından evinden götürülmesiyle; "sorgu", Oktay'ın sorgulanmasıyla, "işkence" olgusu Oktay'a işkence görmüş birinin gösterilmesiyle sınırlıdır. Bütün bunlarla, o dönemde Türkiye'de "gözaltı", "baskın", "sorgulama", "işkence" gibi olguların yaşandığı anlatılmaktadır. Ancak roman bu olgularla bağlantılı olan "12 Mart" gerçekliğiyle yoğrulmamıştır. Bu nedenle biz, çalışmamızda Yarın... Yarın'a tematik inceleme bölümünde yer vermedik.

1.2.3. Yağmur Sıcağı

Demirtaş Ceyhun, Yağmur Sıcağı adlı romanında, "12 Mart"a yaklaşan yıllarda ve "12 Mart"ta, aile ve insan ilişkilerinde yaşanan dramı roman kahramanlarının özelinde anlatır.

Yazar, romanında "evlilik" kurumundan hareketle "aşk-kadın-cinsellik" temasına yoğun olarak yer verir. Beraberinde "kişisel çatışmalar" da romanda işlenen temalar arasındadır.

Aile içi ilişkilerin, yer yer 1950’li yıllara kadar geriye dönüş tekniğiyle anlatıldığı romanda olaylar; roman kahramanlarının “12 Mart ihtilâli” döneminde tutuklanıp sorguya çekilmesiyle, bir hücrede hapisane hayatı geçirmeleriyle son bulur. Aslında romanın başından sonuna kadar yer yer siyasi söylemlere “örgütlenme” düşüncesine yer verilir. Ancak, Türkiye’nin o dönemdeki siyasi durumu “12 Mart”la birlikte aktarılır:

“Gazetenin tepesinde, bir boydan bir boya el büyüklüğünde harflerle ‘11 İLDE SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ’ yazılı

.....

Onun altında da ‘Durum’ başlıklı köşede, ‘Sıkıyönetim’ adlı bir yazı var. Abdi İpekçi’nindir. B yanda ise, gene kocaman kocaman harflerle ‘Ankara Dil Tarih’te silahlı çatışma oldu.’ yazılı. En altta da, çerçeve içinde, bir fotoğraf ve ‘Parolayı bilmeyen kuyruğa bir daha giremiyor’ diye bir başlık.” (Ceyhun, 1978: 349-350)

Romanın bu noktasında, “sorgu”, “hapisane”, “işkence” temasına da yer verilir.

“Emniyet Müdürlüğüne getirildiğinin kaçınıcı günüydü, kendisini bu hücreye attıklarında? Çıkarabilmenin olanağı yok...” (Ceyhun, 1978: 391)

“İşte falakadan yeni çıkmış biri mi gelmiş hücreye... ‘Bizim yoğurt’ der hemen. Zulaladığı yerden çıkarır. ‘Yoğurt dezenfektandır ağbi’ der bilgiç bilgiç. Falakadan çıkmış ayaklara sürer... (Ceyhun, 1978: 393)

Yazar, romanda “12 Mart”ta yaşanan olaylardan kısa bir kesit vermiştir.

Yağmur Sıcağı, “12 Mart” romanı gibi görünse de aslında olayları “12 Mart” günlerinde de geçen bir yapıttır. Bu nedenle Yağmur Sıcağı’na çalışmamızın tematik inceleme bölümünde yer vermedik.

1.2.4. Bir Düğün Gecesi

Adalet Ağaoğlu'nun Bir Düğün Gecesi yalnız bireylerin kuşkularını, korkularını, hayal kırıklarını anlatan bir romandır.

Yapıtın kahramanlarından bazılarını, yazarın daha önce yayınlamış olduğu Ölmeye Yatmak'tan tanırız.

Psikolojik irdelemelerle yüklü olan romanda çok fazla kahraman vardır ve bunların hemen hemen hepsi kan ve arkadaşlık bağı olan kişilerdir.

Romanda, Ayşen ve Ercan adındaki iki gencin 26 Kasım 1972 tarihindeki düğünlerinde yaşananlar, bu düğüne katılan dost ve akrabaların kalabalık bir ortamda yaşadığı yalnızlık; kısaca bir insanlık dramı geriye dönüş tekniğiyle anlatılır.

Fethi Naci 40 yılda 40 Roman adlı eserinde, Bir Düğün Gecesi'nin 12 Mart'ı anlattığını söyler:

“Bir Düğün Gecesi, öyle sanıyorum, uzun süre üzerinde çalışılmış, bekletilmiş bir roman. Bu bekletme roman için çok hayırlı olmuş: İlk kez 12 Mart'ı tarihsel yerine oturtan bir roman okuyoruz, işkence hikâyelerinden kurtulmuş, “devrimci” dalkavukluğundan kurtulmuş bir roman. Adalet Ağaoğlu, duygusallıktan kurtularak bakabiliyor insan gerçekliğimize, toplum gerçekliğimize. Gramsci'nin ‘Gerçek her zaman devrimcidir.’ sözünü temel ilke edindiği belli. (“Eskiden, Bir Sabah...” adlı hikâyesinin başına koymuştu bu sözü.)” (Naci, 1994: 269)

Romanı incelediğimizde, Tezel geriye dönerek sık sık eski günlerini anımsar. Kendisiyle bir iç hesaplaşmadır aslında bu. Aynı zamanda da insanlara, topluma karşı eleştirel düşünceleri vardır bu içsel konuşmalarda. Davetlilerin giyim, kuşam derdinden olmaları, kendini beğenmiş, toplumdan, Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal ekonomik şartlardan kopuk tavırları, Tezel'i rahatsız eder. Kendini

bütünüyle alkole vermiş bir kadın kahraman “devrimci” ruhunu yitirmiş, “her tür inançtan kırı kırılmış” (Naci, 1994: 269) bir kimliktir.

Profesör Ömer de kendiyle mücadele etmektedir. Bir zamanlar “devrimci” olması nedeniyle gözaltına alınan Ömer, uzun sürmeden serbest bırakıldığı için çevrenin ona kuşkuyla bakmasından da, eşi Aysel’in Enginle olan ilişkisinden de rahatsızdır.

Ayşen, kendi düğününde bile hâlâ halasının eşi, Ömer’e ilgi duymakta geçmişteki yalnız kalma korkusunu, ailesi burjuva olduğu için kendisini küçümseyen “devrimci” arkadaşlarıyla yakınlık kurabilme çabasını, kısaca sığınma ihtiyacını çözümlemektedir.

Roman, temelde bir düğün gecesini anlatır. Ancak o gece, düğünde bulunan kahramanların geçmişlerini süzgeçten geçirmesiyle geniş bir zaman dilimini içermektedir.

Bu noktada bizim incelememiz gereken “12 Mart” olgusuna romanda nasıl yer verildiğidir. Bu konu daha çok düşünsel boyutta, yaşantı aktarımı ve iç çelişkiler boyutunda işlenir.

Ayşen, 12 Mart döneminde bir Amerikalı elçinin arabasını yakan grubun içindedir. Ancak Ayşen’in, diğer göz altına alınanlardan önce salıverilmesi, “devrimci” arkadaşları arasında dışlanmayla sonuçlanır. Çünkü onlar Ayşen’in ajan olduğunu düşünmeye başlarlar.

O ise bu tepkiye haketmediğine inanır. Aslında Ayşen’in devrimcilikle fazla bir bağı yoktur. “Burjuva” olan bir aileden gelir. Annesi konken partilerinde zaman geçiren defilelere giden bir kadın; babası da alım-satım işleriyle çok para kazanan bir iş adamı olarak tanıtılır okuyucuya. Ailesinin Türkiye gerçekliğinden kopuk yaşaması Ayşen’i rahatsız eder. Çünkü o, bu nedenlerden dolayı da “devrimci” arkadaşları tarafından dışlanmaktadır. Romanda bu kadın kahramanın

bütün çabası, “devrimci” olmaktan öte arkadaşları tarafından kabul görmektir. Bu nedenle de hep onların sloganlaşmış söylemleriyle konuşur:

“...Üniversite içi küçük çatışmaların başlangıcı, görüldüğü gibi küçük değil. Bu, çok büyük bir başlangıçtır. Çünkü bunu, er geç çok büyük sonuçlar izleyecektir... Gençlik, öğrenci gençlik, savaşıma karar verecektir...” (Ağaoğlu, 1979: 271)

Ayşen, yine kabul görmek için, onların da hayran olduğu Profesör Ömer Abisi ile çok sık “devrim” üzerine konuştuklarını anlatır arkadaşlarına. Aslında ona hayranlığı dışında Ömer’e karşı fazla bir yakınlığı yoktur. Ayşen’in bu çabası yalnız kalma korkusundan, ailesinde bulamadığı sevgiyi arkadaşlarında arama çabasındandır. Sohbet sırasında sürekli Ömer Abi de böyle düşünür der:

“... Ben de, sanki yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmiyormuş gibi, arkadaşlarım gazetede ki resimlerine bakarlarken ‘Ömer abi der ki...’, ‘Ömer abinin düşüncesine göre...’ diye başlayıp Uğur’un çok seveceği, Gül’ün sevineceği, Zehra’nın da bana bakıp çok şaşıracağı yalanlar atıyordum. Ah Ayşen, kendini önemsetebilmek için ne yalanlara sığındın sen! Şimdi Ömer abin seni tanımazsa görürsün.” (Ağaoğlu, 1979: 267)

Oysa ki Ömer, Ayşen’in arkadaşları gibi düşünmemektedir. Ömer’e göre, “devrim” için bilinçlenme gerekir; taşla, sopayla, eylemle devrim olmaz:

“ ‘Makineleri, fabrikaları mı kırmak istiyorsunuz, sistemi mi?’ diye sormuştu onlara sesi dingin. Bakışları sevecen.

.....

‘Sistemi parçalamak üniversitede sürekli boykotla mı sağlanıyor?’ diye gülümsemişti Ömer abi.” (Ağaoğlu, 1979: 271)

Ömer’in bu sorularını duyan “devrimci” gençler artık ona da hayran değildirler. Çünkü onlar için yalnızca slogan ve eylem vardır:

“ ‘Biz sürekli boykot istiyoruz.’ diyor Uğur. ‘Siz ne dersiniz efendim?’

Ömer abinin bir şey demesine fırsat yok ki. Zehra, yumruğunu havaya kaldırıp:

‘Kahrolsun faşistler, emperyalistler!’ diye bağırırvermez mi?’ (Ağaoğlu, 1979: 269)

Artık “Ömer Abi” de gözlerinden düşer “devrimci” gençlerin. Onlar eylemlerini sürdürmek amacıyla finansal destek almak için Ayşen’le ilişkilerini sürdürürler:

“ ‘Babandan biraz para isteyebilir misin Ayşen? Çocuklara bazı ihtiyaçları alınacak...’

Demek içerdekilere babamın parasıyla bir şeyler alınacak? Bu babamdan bir çeşit öç alma mı olacak, yoksa ‘Sen ancak babanın parası nedeniyle sıkışık zamanlarımızda işe yararsın, anlamına mı gelecek? Hanisi?’ ” (Ağaoğlu, 1979: 260)

Ayşen, bu gerçeklikleri, kişiliğindeki açmazları, yalnızlığını ancak “düğün gecesi”nde ayırdetmeye başlar.

Bütün bu anlattıklarımızdan yola çıkarak diyebiliriz ki; roman gerçekten de farklı bir perspektiften yaklaşmıştır “12 Mart”a. Bir Düğün Gecesi diğer pek çok “12 Mart” romanı gibi baskınların, sorgulamaların, işkencelerin anlatıldığı bir yapıt değildir. Romanda “12 Mart” olgusuna bütünüyle de yer verilmemiştir. Aslında roman, Türkiye’nin geçirdiği bir sürecin eleştirisidir. Bu nedenle çalışmamızda Bir Düğün Gecesi’ne tematik inceleme bölümünde yer vermedik.

1.2.5. Cehennem Kraliçesi

Selim İleri’nin “Bodrum Üçlemesi” adı verilen Her Gece Bodrum, Ölüm İlişkileri ve Cehennem Kraliçesi adlı romanları; kişileri ve işlediği konular

bakımından birbirinin devamı olarak kabul edilir.

Bu romanlardan Cehennem Kraliçesi'nde yazar, 12 Mart sonrasında, küçük burjuva aydınının açmazlarını başta cinsellik ve aşk olmak üzere; sosyal, ekonomik, siyasi açılardan ele alır:

“... Ruşen'in mektubuna sevinmişim. Önerisi olumlu karşılanmıştı Mehmet'in. 'Sanırım, fikri ortam da elverişli. 12 Mart şokunun sonrasında bu çeşit bilgi iletici bir dergiye ihtiyaç yaygınlaşmış olmalı. Ama şimdi belki bu da azalıyor. Fraksiyonlar yeniden güçlendikçe. Öte yandan bir nitelik değişimi oldu. Bundan sonra solun 'bütünü' tercihini cehaletten yana yapamaz. Bakarsın, sonuçta bizim dergi de belki bir 'aydınlar' dergisi olup kalır. Hiç istemiyorum böyle olmasını (hiç istemeyiz değil mi), ama belki o bile yararlı. Ortalıktaki kıcıkırık dergiler dahi epey birikim yapmış, bunu şimdi görebiliyorum. Öğrencilerle, genç arkadaşlarla konuştukça, ciddi bir sosyalist kültür dergisinin daha iyi bir birikim sağlayacağına inanmamak elde değil.” (İleri, 1980: 182)

Romanda aşk-kadın ve cinsellik temasına yoğun olarak yer verilir; bununla birlikte Türkiye'nin o gün içinde bulunduğu toplumsal koşullardan doğan siyasi söylemler de bulunmaktadır. Ancak roman kişileri hiçbir siyasi eyleme girmezler.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Cehennem Kraliçesi “12 Mart” romanı değildir. Çünkü yazarın amacı “12 Mart”ı anlatmak değil, 12 Mart sonrasında Türkiye'deki küçük burjuva aydınının yaşamından bir kesit sunmaktır.

II. BÖLÜM

2.1. ROMANLARIN ÖZETLERİ

2.1.1. Büyük Gözaltı

Çetin Altan'ın “Büyük Gözaltı” adlı romanı, 12 Mart döneminde tutuklanan roman kahramanının sorgulanmasını, çocukluk yıllarını ve aile ilişkilerini anlatır.

Roman kahramanı, hiç bilmediği bir nedenle tutuklanmak üzere, gece vakti apar topar evinden götürülür. O, sorgu odasındaki durumu ile geçmişi arasında sürekli gidiş geliş yaşar.

Bürokrat bir aile yapısından gelen kahraman, çocukluğunun ilk yıllarını ilkin anne-baba ve babaannesini sonra anne, baba, babaanne, paşadede ve cici annesi ile geçirir.

Memur olarak çalışan baba, görevi nedeniyle sürekli yer değiştirir. Anne, evleninceye kadar paşa babası ve annesiyle beraber İstanbul'daki konaklarında yaşar. Mutsuz bir evlilik yürüten anneye göre mutsuzluğunun kaynağı kayınvalidesidir; çünkü eşinin annesi ile eşi arasında kopmak bilmeyen, sır dolu, inanılmaz bir bağ vardır. Kayınvalide ile gelin arasındaki geçimsizlik; roman kahramanının babası ile cici annesi arasında da yaşanmaktadır.

Roman kahramanı ailesi tarafından hep sevgi ve ilgi göremeye çalışır; ancak kimse onu umursamaz. Herkes kendi sorunlarıyla meşgul olur. Okuma çağı geldiğinde onu, yatılı bir okula verirler. Ergenliğe adım attığı bu yıllarda da sevgi arayışı sürer; ancak bu kez ailesinden çok genç kızlarını ilgisini yakalamaya çalışır. Ailesinin ilgisizliğinden kaynaklanan mutsuzluğunun acısını çıkarmak istercesine sürdürdüğü aşk arayışı da başarısızlıkla sonuçlanır.

Yatılı okulun son sınıfında babası ile bir “kız meselesi”nden dolayı tartışan kahraman, evden kovulur. Okulu bitirip çalışmaya başladığı yıllarda, babasının hasta

olduğu ve oğlunu sayıkladığı haberini alan genç, uzun bir aradan sonra ilk kez konağa gider. Ölüm dşęindeki babasına destek olmaya çalışır; ancak birkaç güne kalmadan babasını kaybeder.

Roman kahramanın yaşadığı bu bunalımlı yıllar (aile ve okul yaşantısı) bize onun ağzından işkence odasında anlatılır.

Tutukluluğu sırasında bir cinayetle suçlanan genç, önce itirafa zorlanır; ardından ise serbest bırakılması için ona bir dilekçe imzalatılır.

Günlerce serbest kalmayı bekleyen kahraman, aslında hep o hücrede yaşayacaktır; çünkü dosyasına göre o tutuklu değildir. Tutuklu gözükmeyen bir insanın serbest bırakılması mümkün müdür?

2.1.2. Gün Döndü

Tarık Dursun K.'nın “Gün Döndü” adlı romanı, 12 Mart sonrasında yaşanan siyasi olayları roman kahramanı Kerim'in etrafında geriye dönüş tekniğiyle anlatır.

Kerim, küçük bir kasabada yetişmiştir. O, İstanbul'da bir grup gençle beraber, çeşitli eylemlere katılır. Bu eylemlerden birinde Doktor Tezer Bey'i kaırırılar. Kaçırılan kişi öldürülür. Bu olayın ardından İstanbul'da sokağa çıkma yasağı uygulanır. Kerim ve arkadaşları yavaş yavaş ili terk etmeye karar verirler.

Kerim önce ailesinin evine gider; annesi ve kardeşi şükran'la görüşür. Onlara, bağ evlerinde saklanacağını bildirir. Bu gizlenmeden babasının haberinin olmasını istemez. Ancak bir gün Kerim'in babası oğlunun bağ evinde saklandığını öğrenerek Kerim'i elleriyle jandarmalara teslim eder. Çünkü oğlunun yaşamasını ister. Onun kaçarak hiçbir yere varamayacağını düşünür.

Kerim ve arkadaşları hapiste iken işkenceye maruz kalırılar. Bir yandan da duruşmaları sürer.

Kerim hapisten çıktıktan sonra uzun süre ailesini ziyarete gitmez; ta ki kardeşi Şükran evleninceye kadar. Babasının gözleri artık görmemektedir. Annesi ile birlikte babasının odasına giren Kerim, evde olduğunu babasının bilmesini istemez. Annesi ile babasının birkaç dakikalık konuşmasıyla babasını gözleyen Kerim evden ayrılır. Onu yolcu etmeye annesi ve kardeşi Şükran'la eşi gelir. Kerim, artık yeni bir yaşama doğru yol almaya başlar.

2.1.3. Yaralısın

Erdal Öz'ün Yaralısın adlı romanı, 12 Mart askeri darbesinin yaşadığı yıllarda, siyasi nedenlerle hüküm giyen ve işkence gören bir kişinin, işkence anında ve hapishanede yaşadıklarını anlatır.

Roman kahramanı, siyasi suçlu olduğu gerekçesiyle, polisler tarafından evinden alınır ve önce bir hücreye kapatılır. Burada birkaç gün kaldıktan sonra işkence görmesi için gözleri kapalı olarak, bilinmeyen bir yere götürülür. Roman kahramanı işkence boyunca konuşmaması gerektiğini söyleyip durur kendi kendine. Ancak, ona siyasi nitelik kazandıran suç nedir, niye konuşmamalıdır..? Bütün bunlar gizlidir romanda.

Kahraman, işkencenin ardından iyileşmesi için bir hastanede tedavi görür ve adli mahkumların bulunduğu bir hapishane koğuşunda duruşma gününü beklemeye başlar.

2.1.4. 47'liler

47'liler, sosyoloji öğrencisi Emine Semra'nın özelinde, öğrenci olaylarına karışmış gençlerin, 12 Mart döneminde yaşadığı işkenceyi anlatır. Romanı besleyen diğer konular ise Cumhuriyet Öğretmenleri'nin, küçük burjuva kimliğiyle, Anadolu

insanına bakışları ve öğrenci olaylarına karışan gençlerin anne-babalarıyla yaşadığı çatışmalardır. Kadının toplumdaki yapısı, aşk ve cinsellik de romanda önemli bir yer tutar.

Öğretmen anne-babanın çocuğu olan Emine Semra'nın küçüklüğü, Erzurum'da geçer. Daha sonra İstanbul'a üniversite eğitimine gelen Emine Semra, burada, kendi deyimiyle "27 Mayıs Anayasası'nı korumak ve işlerliğini güçlendirmek için" yakın arkadaşlarıyla beraber, öğrenci olaylarına karışır. Evinin basılmasıyla emniyete götürülen Emine Semra tutukluluğu sırasında, diğer arkadaşları gibi işkenceyle sorgulanır.

Emine Semra, belki de arkadaşları arasında en şanslı olanıdır; çünkü annesinin ve eniştesinin girişimleri sonucunda serbest bırakılır.

Emine Semra'nın anne ve babası, romanda Cumhuriyet Dönemi aydınıdır. Anne, öğretmen Nüveyre Hanım, çocuklarının ve eşinin üstünde baskı kurarak onlara, kendi doğrularını kabul ettirmeye çalışan bir kadındır. Baba Selâhattin Bey ise silik bir kimlikle karşımıza çıkar. Çocukları ve eşi üzerine hiçbir hakimiyet kuramayan bu babanın romandaki yeri çok kısırdır.

Emine Semra'nın ablası Seçil bize, dokunmaya kıyılamayacak güzellikteki bir taşbebek olarak tanıtılır.

Seçil'in, genç kızlığı döneminde ailesine karşı bazı çıkışları olur. Ancak bu davranışları, annesi tarafından sindirilir. Sonunda annesinin ve eşinin kuklası olan bir kadın kimliğine bürünen Seçil, yaşamının dizginlerini elinde tutamaz ve kendini kadere bırakır, ta ki üçüncü intihar girişiminde yaşamına son verinceye kadar...

Ailenin en küçük bireyi Kubilay ise Emine Semra'nın saptamasına göre, düzene ayak uyduran, toplumdan kopuk, bireyci bir kişidir. Yaşamının sonuna kadar da böyle kalacaktır.

Kiraz, bu aileye hizmetçi olarak gelir. Onu Kars'tan, Leylim Nine (ninesi) getirir. Anne Nüveyre Hanım'a göre Kiraz çok şanslıdır; çünkü böyle bir ailede hizmetçilik yapmaktadır; aç-açık değildir. Emine Semra'ya göre ise Kiraz, acınacak durumdadır; çünkü, onun yaşındaki çocuklar, okula gitmekte ve koca bir evin işini tek başına göğüslememektedir. Kiraz'ın diğer çocuklardan farkı ise köylü olması ve ekonomik gücünün olmamasıdır. Sınıfsal ayırmadan kaynaklanan toplumdaki ikili yapının en somut örneği Kiraz'dır.

Haydar ise Emine Semra'nın üniversitedeki sevgilisidir. O, Kars'ın bir köyünde yetişmiş ve ağabeyi tarafından binbir güçlükle, okuması için İstanbul'a gönderilmiştir. Bu iki genci birbirine yaklaştıran belki de çocukluk yıllarında yaşadıkları, doğru kültürünün, belleklerinde yer eden ortak anılarıdır.

Romanda, daha çok düşünce boyutunda aktarılan öğrenci olayları; sloganları, mitingler, yürüyüşler Emine Semra, Haydar ve onların arkadaşlarının özelinde işlenir.

Haydar da, Emine Semra ve diğerleri gibi tutuklanır; işkenceyle sorgulanır. Ancak o, idam edilecek gençler arasındadır.

2.1.5. Sancı

“Sancı” 12 Mart'ın hemen öncesindeki öğrenci olaylarına, “devrimci” ve “ülkücü gençler”in penceresinden bakan bir romandır.

Yazar “devrimci gençleri” başta Leylâ olmak üzere Turgut, Seyhan, Adnan, Nurten gibi kahramanların; “ülkücü gençleri” ise Dursun ve Ali'nin özelinde anlatır.

Prof. Saadettin Koç'la Nurten Hanım'ın kızı olan Leylâ, üniversite öğrencisidir. Kendini “devrimci” olarak nitelendiren Leylâ, aynı zamanda burjuva aile yapısında büyüyen ve bu yapıyı “devrimcilerin militanı” iken de sürdüren bir

genç kızdır. Fiziksel güzelliği ile dikkati çeken Leylâ'nın “devrimci gençler” arasındaki adı “Bebek Kuş”tur. O, “devrimci”lerin arasına, “halkların birliği” öğretisinden hareketle girer; ancak zamanla soran, sorgulayan bir kişiliğe bürünüp içinde bulunduğu örgütün açmazlarını anlayarak onlardan uzaklaşmak ister.

Prof. Saadettin Bey, “güçlü nerede ise ben oradayım” sözlerini sıkça kullanarak romanda düzene ayak uyduran ve korkak bir insan kimliğinde tanıtılır. Onun yaşamda belki de en çok önem verdiği kişi Leylâ'dır. Kızıyla sık sık düşünce çatışmasını yaşasa da, Leylâ Saadettin Bey için hep “prenses” tir.

Sabiha Hanım, paraya ve gösterişe önem veren bir kişidir. O, kızının ve oğlu Ali'nin öğrenci olaylarına karışmasını; ailelerine bir zarar geleceği gerekçesiyle istemez. Nurten Hanım, öyle bir dünyadadır ki; hem Türkiye’de yaşanan olaylara yakın hem de bir o kadar uzaktır. O, okuyucuya düşünen, sorgulayan insan kimliğinden tamamen uzak olarak tanıtılır.

Leylâ'nın örgüt içinde en sık ilişki kurduğu kişiler Turgut, Seyhan, Adnan ve Nurten'dir. Turgut onunla özel bir ilişki paylaşmak ister; ancak Leyla onun bu isteğini sürekli reddeder. Turgut'un gittiği bir görev sonrasında onun ölüm haberini alan Leylâ, bu durumdan çok fazla etkilenmez; çünkü örgüt içinden olan Seyhan'ın ona tecavüz etmesi sonucunda bunalıma giren ve örgüte karşı güveni sarsılan Leylâ için aldığı ölüm haberinin çok fazla bir önemi yoktur.

Leylâ'nın kardeşi Ali, kolejde okuyan genç bir çocuktur. Ailesinden getirdiği burjuva yapısını hiçe sayarak “ülkücü” gençlerin arasında yer alır. Bu gruba girmesindeki en büyük etken “Devlet” dergisinde çalışan, aynı zamanda Gazi Teknik Eğitim’de okuyan, kendinden yaşça büyük arkadaşı Dursun’dur.

“Devrimci gençlerden olan Adnan, Leylâ ile yaptığı bir görüşmede, Leylâ'dan kardeşi Ali aracılığıyla Dursun ve diğer ülkücü gençler hakkında bilgi toplamasını ister. Aslında bu, örgütün ona verdiği bir görevdir; ancak Leylâ bu görevi reddeder. Onun bu cevabı, örgüt tarafından şüpheyile karşılanır ve gerek Leylâ, gerekse Ali, “devrimci” gençler tarafından izlenmeye başlanır.

Nurten'in ise romandaki yeri, diğer kahramanlardan farklıdır. Nurten geçmişte hemşiredir. Dursun, çocukluğunda geçirdiği bir kaza sonucunda, hastanede yatarken tanışır Nurten Hemşireyle. O, hastaneden çıktıktan sonra da, uzun yıllar Nurten'le iletişimin koparmaz. Yıllar sonra, siyasi olayların en hareketli olduğu dönemde yeniden Nurten Hemşire'nin izini bulur; ancak o artık devrimcilerin arasındadır. Dursun'un, Nurten'e yaptığı ziyaret sonrasında ortaya çıkan bu gerçek sonucunda her ikisi de kendi açısında yıkıma uğrar; çünkü geçmişten getirdikleri dostluk, yerini karşıt gruplarda olmanın verdiği yabancılaşmaya bırakır.

Prof. Saadettin Bey, bir araştırma yapacağı gerekçesi ile ailece Amerika'ya gitme kararı alır. Eşi Sabiha Hanım, bu duruma çok sevinir; çünkü çocuklarının, girdikleri gruplardan uzaklaşmasını ister. Leylâ için de bu durum bulunmaz bir fırsattır. O, artık örgütten tamamen kopmak istemektedir. Ali, Amerika'ya gitme düşüncesini hoş karşılamaz. Ona göre, ülke bu durumdayken bırakıp gitmek, korkaklıktır, "ölkücü"lere yapılacak bir vefasızlıktır. Bu görüşünde hareketle Türkiye'de Dursun'un yanında kalmak isteyen Ali, babasından izin alamaz. Onu bu konuda anlayan tek kişi, ablası Leylâ'dır; ancak o da kardeşinin henüz küçük olmasından dolayı Türkiye'de kalmasını istemez.

Leylâ, Amerika'ya gitmeden bir gün önce Seyhan'dan telefon alır. Seyhan onun Amerika'ya gideceğini öğrenmiştir. O, Amerika'da bir görev vereceği gerekçesi ile Leylâ'yı ertesi gün için Gazi Teknik Eğitim'e çağırır. Bu görevi reddetmemesi için de, kardeşi Ali'nin, sabah okula gidiş saatinden, akşam eve dönüşüne kadar izleneceğini belirterek, Leylâ'yı tehdit eder. Oysa ki Leylâ, ertesi gün sabah erken uçağa binecekleri halde, Seyhan'a yalan söyleyerek randevuya gideceğini belirtir. Leylâ durumu anlamıştır. Arkadaşlarının amaçları, Leylâ'yı Dursun'un tabancasıyla vurup suçu Dursun'un üzerine atmaktır. Leylâ, bu konuşma karşısında önce korkar; ardından, sabah erken gideceklerini düşünerek rahatlar.

Leylâ için kafasında kurduğu bu olumlu tablo Dursun için geçerli olmayacaktır.

Ertesi gün sabahın erken saatlerinde okula giden Dursun, Nurten Hemşire'nin de çok sık görüştüğü Seyhan, Adnan ve başka “devrimci” öğrenciler tarafından dövülerek öldürülür.

2.1.6. Şafak

Şafak, 12 Mart askeri darbesinin dönem içindeki, sosyal, siyasi, ekonomik etkilerinin toplumsal yaşantıya nasıl yansıdığını anlatır. Üç bölümden oluşan romanın, “Baskın”, “Sorgu”, “Şafak” başlıkları da bu yansımanın göstergesidir.

Gerçeklerin kopuk olarak verildiği, kronolojik zaman anlatımının izlenmediği geriye dönüş tekniğinin kullanıldığı romanda olaylar, 12 Mart askeri olaylarının kaynaklık ettiği gergin, belirsiz ortamda gelişir.

Hüseyin ve Mustafa, Maraşlı Ali'nin yeğenleridir. Hüseyin avukattır. Bu umutla Adana'ya yerleşmiştir. Mustafa ise Urfa'da öğretmenlik yapmıştır. Onlar ailenin tek okuyanlarıdır.

Mustafa, henüz öğretmenliğinin ilk yılındayken Diyarbakır Sıkıyönetimi'nce tutuklanıp İstanbul'a gönderilir. Romanın ana olayı olan “baskın”dan iki gün önce de hapisten çıkar. Adana'ya gelir gelmez eşi Güler hakkında akrabalarından bilgi alıp öylece Urfa'ya geçme düşüncesindedir.

Her iki gencin dayısı olan Ali, günlük gazetesini okuyan “sağ-sol meselelerine pek yabancı olmayan” fabrika işçisidir.

Ziynet evlidir ancak eşiyle birlikte ablası Gülşahla eniştesi Ali'nin evinde oturur.

Oya Adana'nın bir otelinde gözaltındadır. Hüseyin'le bu sırada tanışır. Baskın gecesi, Oya'yı Ali'nin evine davet eden Hüseyin'dir.

Ali'nin konukları toplanır ve sohbet koyulaşır. Ali'nin yardımıyla okuyan Mustafa, vefa borcunu ödemek için oğlu Hasan'ı okutma sözü vermiştir Ali'ye. Ancak sözünü tutamamasının ezikliği içinde dayısının karşısında oturur.

Hüseyin ise Mustafa olmasaydı, dayımın evine gitmezdim diye düşünür. Ali'nin, içinden çıkamadığı sorunlarda, ondan yardım beklemesi, akrabalıktan öte Maraşlı olmanın getirdiği bir yükümlülüktür, Hüseyin için.

Ali, yemek anında, oğlu Hasan'ı gönderip Almanya'dan yeni dönüş yapan Ekremi'de sohbeta çağırır. Ekrem, Hasan'la eve girerken kapıda bekleyen adamları ayırdeder. Ancak bunu, baskından hemen önce, sohbetin olumsuzlaştığı an, belki de vicdani sorumluluk yüklenmekten korktuğu için söyleyiverir.

Sohbet anında Hüseyin'le Mustafa arasında gelişen küçük tartışma, ortamı germiştir. İşte ev bu sırada basılır.

Polis Abdullah'ın gösterdiği “sen” “sen” sen”ler Mustafa, Oya ve Hüseyin içindir. Ancak Ali, Ekrem ve Zekeriya da emniyete götürülür.

Ali'nin evinde yapılan baskın sırasında, Akdeniz Sanayi Fabrikası Müdürü emekli Albay Muzaffer Bey'in salonunda da briç partisi vardır. Bu partiye Muzaffer Bey'in ortağı kalp hastalıkları uzmanı Necmettin Bey, Adana Emniyeti birinci şube müdürü Zekai Bey katılmaktadır.

Briç partisi sürerken Zekai Bey'e gelen telefon, Polis Abdullah'tandır. Abdullah göreviyle özdeşleşen, işine önem veren bir insandır. Görevini yapmış olmanın verdiği hazla, gizli toplantı düzenlenen bir evi bastıklarını ve “anarşist”leri yakaladıklarını bildirir.

Zekai Bey, briç partisinin engellenmesini sinirlenir ve Abdullah'ı azarlar. Ancak; Albayın emniyette olduğunu öğrenince gücü gücü yetene dedikleri gibi, bir hızla emniyete doğru yol alır.

Emniyete götürüldüklerinde Oya, diğerlerinden ayrı bir hücreye atılır. Burada daldığı uykudan Ali'nin çılgınlıklarıyla uyanır. Ali, sorgulanmakta ve işkence görmektedir.

Sıra Oya'ya gelmiştir. Zekâi Bey'in öğrenmek istediği, Oya'nın içkili toplantıda ne işi olduğudur. Oya haykırarak verdiği yanıtlarla Zekâi Bey'in tokatını yüzünde hisseder.

Sorgu sırası Mustafa'ya geldiğinde Zekâi Bey'in aldığı telefon, ortamı gerginleştirir. Zekâi Bey'in öfke ve şaşkınlık duymasına yol açan, Albay'ın salın emri, Mustafa'nın sorgulanmasını engelleyemez.

Oya ile ilişkileri olduğunu savunan Zekâi Bey'in tokatı, bu kez de Mustafa'nın yüzünde patlar.

Hareketli bir gece yerini dinginliğe bırakır. Artık herkes sessizce “şafağı” beklemektedir.

Akdeniz Sanayi Fabrikası müdürü, emekli albay Muzaffer Bey'in evindeki briç partisi şafağa kadar sürer.

Emniyette ise şafak, her zamankinden farklı yaşanır. Gece yaşanan gerginlik, şafakla birlikte yerini dinginliğe bırakır. Belirsizlik ise aynıdır.

Artık tutukluları bırakma anı gelmiştir. Ancak polis Abdullah, Ali'ye, serbest bırakılacağını bir türlü inandıramaz. Bu durum Abdullah'ı işinden eder.

Çünkü; Zekâi Bey'e göre bir polis karşısındaki kişileri sözüne inandırmalıdır. Bunun üzerine Zekâi Bey, “Bu günden tezi yok naklini iste. Çalışamayacağım seninle.” der, Abdullah'a.

Önce Ali ve Zekeriya salınır. Ardından Oya, Mustafa ve Hüseyin bir jipe bindirilerek gözdağı vermek için yönetim binası önüne götürülür ve dönüşte bir köprüde indirilir. Şafakla birlikte üçünün de yolları ayrılmıştır.

2.1.7. Sanık

Yılmaz Güney'in "Sanık" adlı romanı, 12 Mart Askeri darbesinden yaklaşık bir yıl sonra "Dev-Genç" duruşmalarına da sanık olarak katılan Yaşar Yılmaz'ın gözaltına alınışını anlatır.

Yaşar Yılmaz, Adana'nın bir köyünde büyür ve okumak için İstanbul'a gelir. İstanbul Teknik Üniversitesi son sınıf öğrencisi olan Yaşar, kendisine bir iş de bulur. Amacı para kazanıp ailesine yardımcı olmaktır. Gerçi Yaşar'ın annesi, İstanbul'un (ve tüm Türkiye'nin) o yıllarda siyasi boyuttaki karışık ortamından rahatsız olduğu için oğlunun bir an önce köye dönmesini ister, ancak Yaşar annesini dinlemez.

Yaşar Yılmaz Şişhane'deki Eralko Han'da bir statik büroda çalışmaktadır. Nişanlıdır. Nişanlısına "öksüz" adını takmıştır, çünkü o, öksüz büyümüş bir kızdır.

Yaşar, 24 Ağustos 1972 tarihinde Perşembe günü bürosunda çalışırken, öğle saatinde nişanlısıyla buluşup yemekte buz gibi koca bir bardak bira içmenin hayalini kurarken ziyaretçisi olduğunu öğrenir. Ziyaretçileri polistir. Onlar ilk önce Yaşar'ın çalışma masasını inceleyerek telefon defterini alırlar ve ardından Yaşar'ı emniyete götürürler.

Neresi olduğu bilinmeyen bir yerde sorgulanan ve işkence gören Yaşar'ın yapmadığı bir suçu üstlenmesini isterler ancak o sonuna kadar mücadele etmeye ve bu suçu üstlenmemeye kararlıdır.

2.1.8. Tartışma

Samim Kocagöz'ün Tartışma adlı yapıtı "12 Mart'a yaklaşan günler ve "12 Mart" dönemini anlatan bir romandır.

Romanda olaylar, karşıt görüşlü üniversite öğrencileriyle, eğitimini tamamlamış, meslek sahibi olmuş, partilerde görev alan roman kişilerinin özelinde gelişir.

“12 Mart”a nasıl gelindiğini ve o dönemde yaşananlar anlatan yapıtta, iki ayrı öğrenci grubu tanıtılır okuyucuya. Bunlardan biri “devrimci” diğeri “ülkücü” gençlerdir. Ancak “ülkücü gençlerden” romanda çok kısa olarak söz edilir.

Roman, bir grup “devrimci gencin” çeşitli kişilere vermek ve iç yerlerinin camlarına asmak için bildiri hazırladıkları evde yaptıkları toplantıyla başlar. Ardından, “sol” görüşlü bir partinin yönetim kurulu toplantısında yapılan konuşmalar aktarılır okuyucuya. Söz konusu parti Ekrem Bey, ailesi ve arkadaşlarının özelinde tanıtılır okuyucuya.

Ekrem Bey, eşi, iki çocuğı, kız kardeşinin çocuğı Teknik Üniversite okuyan yeğeni Erkal ve anne babasıyla İstanbul’da yaşayan bir avukattır. Ancak bağılı bulunduğu bu partinin toplantıları için sık sık Ankara’ya gider.

Parti içinde çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmakta ve aslında aynı siyasi görüşü paylaşan parti üyeleri arasında farklı düşünceler ortaya atılmaktadır. Bu durum Ekrem Bey’i rahatsız etmektedir. Sonunda parti üyeleri onu yönetim kurulu başkanlığına seçer. Bu seçimin ardından İstanbul’a dönen Ekrem Bey, iş yerine ulaşır ulaşmaz, İstanbul’da çıkan öğrenci olayları sonucunda oğlunun gözaltına alındığını öğrenir.

İstanbul’da, Hukuk Fakültesinde okuyan Ekrem Bey’in oğlu Fahri, son sınıf öğrencisidir. O ve sınıf arkadaşları “Üniversiteye polis nasıl girer?” gerekçesiyle boykot eder ve son sınava girmezler. Bunun üzerine emniyette gözaltına alınırlar.

Ekrem Bey, Ankara’da iken bu sorunla anne Feride Hanım’ın ricası üzerine aile dostları, avukat Remzi Bey ilgilenir.

Remzi, eski fakülte arkadaşları, emniyette şef olarak çalışan Zafer Beyle bu durumu görüşür ve çocukların akşama kadar salınacakları haberini alarak, durumu Ekrem Bey'e müjdeler.

Ekrem Bey, son duruşmasına katılıp eve döndüğünde eşi, kızı Selmin ve anne-babasıyla oğlunun içinde bulunduğu durumu konuşur. Evde gergin bir hava vardır ve aile bireyleri Fahri'nin bir an önce salınarak eve dönmesini beklerler. Kapıcıları Ahmet Efendi de Fahri'nin dönmesini bekleyenler arasındadır.

Kapıcı Ahmet Efendi, Ekrem Bey'in babasının valilik yaptığı illerden birindeyken de onların kapıcısı olarak çalışmıştır. Ahmet Efendi, emekli olduktan sonra Vali Bey, onu İstanbul'daki apartmanlarına kapıcı olarak almıştır.

Aradan geçen zaman üzerine Fahri okulunu bitirir ve hem stajını yapmaya; hem de babasının yanında çalışmaya başlar.

Bu arada Avukat Ekrem Bey'de pek çok siyasi davaya bakmakta ve hemen hemen hepsini de kazanmakta; bu başarısından dolayı da gazetelerde röportajları ve boy boy fotoğrafları yayınlanmaktadır.

Bu davalardan biri de gazeteci Selman'ın yazdığı bir yazı üzerine devlet yönetimine dil uzattığı gerekçesiyle göz altına alınmasıdır.

Türkiye'de gergin günler yaşanırken; Taksim'de ve Beyazıt'ta yine büyük öğrenci olayları yaşanır ve Fahri'de bu eylemlere katılanlar arasındadır.

Aile, Fahri'den birkaç gün haber alamaz. Bu esnada Fahri ayağından vurulduğu için önce olayın olduğu bir evde, (arkadaşlarıyla olaylara tanık olan bir adamın evinde) arkadaşlarıyla beraber saklanır. Ardından arkadaşı Filiz onu anne ve babasının evinde saklar. Bu esnada Filiz'in babası apartman komşusu olan doktor arkadaşlarından Fahri'yi tedavi etmesini ister.

Olaylar biraz yatışıp Fahri de iyileşmeye başladıktan sonra, Filiz'in ailesi Fahri'yi evine götürür.

Filiz'in annesi Handan Hanım ve babası Sabri Bey, Ekrem Beyler'in evindeyken oldukça gergindirler. Kaçıp Gebze'deki yazlıklarında saklanacaklarını evlerinin basılmış olabileceğini söylerler. Filiz'i Ekrem Beyler'e emanet edip oradan ayrılırlar. Bu durum Fahri'nin ailesini biraz tedirgin eder.

Bir Pazar günü, baba Ekrem Bey; Fahri, Erkal ve Filiz'le, öğrenci olayları üzerine konuşmaya karar verir. Amacı, çocukların siyasi mücadelelerini yasal bir platformda sürdürmeleridir. Ancak gençler, Türkiye'de işlerin, parti ile düzelemeyeceği; ancak örgütlenerek bir yerlere varılabileceği görüşündedir.

Bu olayın sonrasında birgün Ekrem Bey'i, beklemedik bir kişi ziyaret eder. Bu ziyaretçi emniyette şef olarak çalışan arkadaşı Zafer Bey'dir.

İki arkadaş arasında geçen uzun sohbette Zafer, Ekrem Bey'ini ve çocuklarının izlendiğini; Fahri'nin Filiz'in evinde saklandığını, Filiz'in ailesinin Gebze'ye kaçtıklarını, Erkal'ın da öğrenci olaylarına karıştığını bildiklerini belirtir. O eve, emniyetçi olarak değil; eski bir arkadaş olarak bu ziyarette bulunduğunu belirtir ve Ekrem Bey'e girdiği siyasi davalardan vazgeçmesi gerektiğini; yoksa başının derde gireceğini söyler. Ekrem Bey, bu konuşmanın dostluktan çok bir tehdit olduğunu düşün; ancak misafirini evde dostça ağırlar. Yine o günlerde Türkiye'de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu sırada Türkiye'de yeni bir olay patlak verir. "Devrimci" bir grup genç, askeri bir üsten, zenci bir çavuşu kaçırmış; olay kamuoyuna duyurulduktan sonra da çavuşu salıverirler.

Ardından yeni bir kaçırma olayı daha yaşanır. Bu kez de silâhlı dört kişi İsrail Devleti'nin Başkonsolosu Efraim Elram'ı, İstanbul'daki evinden kaçırmışlar. Bu olay üzerine dönemin Devlet Bakanı, Başbakan İdari İşler Yardımcısı Sadi Koçaş, bir bildiri yayınlayarak, bu kaçırma eylemine girişen örgüt üyeleriyle onlara yardım edenlerin tespit edilip derhal gözüaltına alınacaklarını bildirir.

Bir süre için İzmir'e, anne-babasının yanına giden Erkal ve iki arkadaşı seyahat ettikleri otobüsün bagajında bildiri kağıtları dolu bir valizin bulunması nedeniyle gözaltına alınırlar. Gerçi gençler, valizin kendilerine ait olmadığını söyler. Bildirilerin onlara ait olduğu kanıtlanamadığı için hakim onları serbest bırakma kararı alır. Ancak o sırada, İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan içinde Erdal'ın adının da bulunduğu bir arananlar listesi gelir. Bu nedenle genç İstanbul'a nakledilir.

Erkal'ın dayısı Ekrem Bey, bu nedenden dolayı gittiği İzmir'de durumu öğrenince annesi ve erkek kardeşi ile birlikte İstanbul'a gider.

Uçakta karşılaştığı bir arkadaşından yeni bir haber alan Ekrem Bey, çok şaşkındır. Bu habere göre içinde kendisi gibi pek çok bilim adamı, sanatçı, yazar vb. adının da bulunduğu bir arananlar listesi yayınlanmış ve bir önce bu kişilerin, İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'na teslim olması istenmektedir.

Ekrem Bey, bu haberi veren uçaktaki arkadaşından; kız kardeşiyle yeğeninin havaalanından alıp evine gitmesi için onlara yardımcı olmasını ister.

Ekrem Bey'i havaalanında üç sivil polis karşılar ve onu Emniyet Amirliği'ne götürürler. Gittiği yerde önce parmak izi alınan sonra da fotoğrafları çekilen Zafer Bey, pek çok arkadaşıyla beraber aynı koğuşa yerleştirir. İşlemleri yapılırken arkadaş Zafer Bey'i gören Ekrem, Zafer'in onu görmezden gelmesiyle önce şaşırır; ardından da Zafer'in görevini yaptığını düşünerek bu durumu doğal karşılar.

Romanın sonunda "devrimci" genç, bir üstün üç İngiliz askerini kaçıarak rehin alır. Onlara gittikleri köyde çeşitli kişiler yardım eder. Ancak sonunda bu gençler, güvenlik güçleriyle giriştikleri çatışmada ölü ele geçirilirler.

III. BÖLÜM

3.1. ROMANLARIN TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

3.1.1. Burjuvalaşma ve Feodal Yapıdaki Çözümler

Çetin Altan Büyük Gözaltı'sına "Burjuvalaşma ve feodal yapıdaki çözümler temasını kullanır; ancak bu tema romanda yoğun olarak işlenmez. Romanda "bürokrat yapıdaki bir ailenin, iç çelişkileri nedeniyle yavaş yavaş tükenişi anlatılır. Onlar, 12 Mart döneminin ailesi değildir; ancak 12 Mart dönemini yaşayacak bir çocuk yetiştirmişlerdir.

Sözlü anlamından hareketle "burjuva" diyebileceğimiz" bu ailenin, gerçekte çözülmüş bir feodal yapısı vardır. Baba ile babaanne arasındaki kopmaz bağlar ve babanın anneye karşı olan ilgisiz tavırları, "çekirdek aile" bilincinin bütünüyle dışındadır:

"Babanın anneyi öptüğünü hiç görmedim. Annenin de babayı... Baba sadece annesini öperdi. Yanaklarını değil, ellerini öperdi..." (Altan, 1972:7)

Kahramanın ailesi, zaman zaman paşa babanın köşk yaşantısına katılır. Köşkte de benzeri bir yaşam vardır. Paşa baba ve cici anne damatlarını istemez; baba ile babaanne yine sır dolu sohbetlerle bir aradadır; anne itilmişlik duygusu ile ilgi çekmeye çalışır. Kahramanımız ise sevgi arayışları içindedir. Kısaca iletişim kopukluğu yaşayan; yalnızca ekonomik yapısıyla burjuva kimliğine sahip bir ailenin içinde yetişir roman kahramanı:

"- Ne zaman gideceksiniz artık Ankara'ya yahu? – diyordu.

Anne de bunu babaya yetiştiriyordu:

- Paşa babam sıkılmaya başladı, ne zaman gitmeyi düşünüyorsun Ankara'ya...

- Böylece bir anlamda intikam alıyordu babadan...

- Babaannenin odasından salona çıktığı pek yoktu. Ama yemekler beraber yeniyordu. Paşa baba:
- Nasılsınız büyük hanım? – diyordu.
- Babaanne değişmez bir soğukluk ve ciddiyetle:
- İyiyim, siz nasılsınız? – diyordu.
- Cicianneyle ise hemen hiçbir konuşma geçmiyor gibiydi aralarında. Babayla paşa baba da, kırık dökük cümlelerle havadan sudan konuşuyorlardı akşamları.” (Altan, 1972: 169)

Köşkte hizmet eden beslemeler, içilen likörler, alınan ve giyilen kürkler ise ailedeki ekonomik yapının göstergesidir; ancak bu aile, maddi olanaksızlıkları neden gösterip roman kahramanını yatılı bir okula verir. Başlangıçta hafta sonları evci çıkmasına izin verilen “çocuk” için ilgi büyüktür:

“Önce birkaç hafta;
-En çok hangi yemeği seviyorsun geldiğin zaman onu yapalım-
dediler.
Arkasından ben onlardan, onlar da benden sıkılmaya başladı...”
(Altan, 1972: 227)

Bu ilgi, zamanla yerini ilgisizliğe bırakır. Paşa babanın ölümü, babanın görevi nedeniyle taşraya gitmesi, savaş yıllarının sıkıntısı, köşkün satılma planları, anne ile babanın ayrılma noktasına gelişi, babanın roman kahramanını evden kovması gibi nedenler gerçekte güçlü bir ekonomik yapıya sahip bu bürokrat ailenin dağılışının basamakları olur.

Früzan 47’liler romanında bu konuya farklı bir perspektiften bakar. Romanın baş kahramanı Emine Semra’nın eğitimci anne ve babası, romanda küçük burjuva aydınını simgelemektedir. Onlara göre eğitim herşeyin önünde tutulmalıdır; çünkü eğitimsiz bir toplum, ilerleyemez gelişemez. Bu gerekçelerle, eşinin de desteğiyle anne Nüveyre Hanım, Anadolu köylüsünün okuması için hazırlanan projelere başkanlık yapmak üzere adaylığını koyar; veli-okul işbirliği için hazırlanan gece toplantılarına katılır. Ancak köylüye verilen eğitimi yeterli görür tarzdaki konuşması okuyucuyu şaşırtır:

“Gerçi iş içinde iş ya, başkan olmasam da aynı koşturma sürecektir. Hiç olmazsa çabamın karşılığında üsttekilerle ilk elden görüşme hakkına sahip olurum. Bizim açımızdan da bu küçümsenemez. Resul öğretmen, hani şu köy enstitüsü çıkışlı var ya, sabretmeyip söze atılıverdi toplantının ortasına. “Köylü çocuklarının eğitim işini başka açıdan almaya ne gerek var falan.” diye. “Biz enstitüdeyken çapalama ekme işinde uzak değildik ya, başka tür öğretimler bizim için nedense farklı hazırlanmıştı. Ülkücü bir öğretmen zaten Anadolu’ya uzak düşmez ki. Eğer inancı, bilgisi yerindeyse” diyor. Düşün Selâhattin’ciğim, onlara verilmiş olanakları adam handiye küçümseyecek. Güya biz yeterince yakın değilmişiz köylüye. Bir imam kadar yakınlık kurabilmeliymişiz onlarla. Ne ilgisi var.” (Früzan, 1974: 184-185)

Köylünün, köy çocuklarının da toplumda belli bir yere gelmesi gerektiğini savunan Nüveyre Hanım’ın konuşmaları yalnızca sözde kalır. Hizmetçi olarak evlerine aldıkları küçük kız Kiraz’ın okuması için hiçbir girişimde bulunmayan annenin, bu konudaki savunması şöyle olur:

“Ben çalışan bir kadını. Baban da öyle. Sizleri okutup yurda yararlı insanlar kılmaya çalışıyoruz. Ablanı şimdiden üniversite havasına alışsın diye İstanbul’a yollayacağız. Sen, sonra Kubilay, hepinizin okuyup aydın birer insan olması için çabalıyoruz. Bu kadar iş içinde bana da yardım edecek biri gerek. Ninesi bunu yalvar yakar getirip kodu. Şimdi karnı tok, sırtı pek. İhtiyarın yalvarmasıyla falan... Bir ağır işi de yok. Ahlâklı olmayı öğrenmesine çalışacağız.” (Früzan, 1974: 22)

Anne, Nüveyra Hanım’ın bu konuşmaları ondaki ikili yapıyı yine ortaya çıkarır. Çocuklarının okuyup aydın birer insan olmasını isteyen bu öğretmen anneye göre, köylü kızı Kiraz’ın ahlâklı olmayı öğrenmesi, onun için yeterli bir eğitimidir.

Burada üstünde durulması gereken nokta, “hizmetçi” olgusudur. Feodal aile yaşantısında da hizmetçi vardır. Ancak eğitimci bir anne-babanın hizmetçi kimliğindeki küçük kızı, çocuklarından belirgin bir biçimde ayrı görmeleri, küçümsemeleri, onların burjuva kimliğine bürünmeye başladıklarının bir göstergesidir. Üstelik eğitimci bir kadının “Onlar köylü, Kiraz okuyup da ne olacak, birkaç yıl sonra evlenip gider; bunlar küçük yaşta evlendirilir.” görüşü, aydın olduğunu savunan bu öğretmenin, gerçekte göstermelik bir burjuva kimliğine sahip olduğunu destekler niteliktedir.

Belki de; asıl üstünde durulması gereken nokta ekonomiden ve eğitimden kaynaklanan sınıfsal ayrımdır. Bu olgu, roman boyunca kişilerin yaşamlarında göze çarpacaktır.

Köylü olarak nitelendirilen Kiraz ve onun gibi diğer köylüler için yaşam zordur. Çünkü bu insanların ekonomik dayanakları yoktur:

“Anneleri de demiyor muydu ‘Onlar soğuğa, ağır işe alışıktır. Kiraz almamızı söyleyen Albay’ın hanımı dediydi ya, ninesi o yaşında gelip kapılarda kar küreyip para istiyor. Bunlar aslında Karslıymışlar. Nine çok yaşlanmış, hayvan felan güdemez olmuş. Zaten hayvanlarını da satmışlar mı yoksa kıran mı girmiş ne, Kiraz’ı da katmışlar yanına, buradaki köylülerine gönderivermişler.’ Bu tırnak olmayacak. Şehir içidir, ölümü kalımı kolaydır deyip. Düşünün çocuklar düşünün o yaşta bir çocuk, doksanını bulacak bir kadın. Kars’tan kış ağzında yola çıkıyorlar. Oraların iklimi biliyorsunuz daha da amansız. İnsanın değeri onlarca hayvanınkinden de az..... Bunun ninesi Leylim kadını gördünüz. Aile içinde barındırmanın imkânı yok... Ne dense tersini yapıyor. Üstünü başını felan yoluna koyalım dedik. Neyse ki eli uzun değil. Acayip bir dürüstlükleri var bu dağlıların, yaylalıların. Gerçekten acayip değil mi Selâhattin’ciğim? Böyle yoksulluk, böyle... Sade canlarına cömert bunlar. Kolaycacık harcıyorlar. Sabun için, hani oradaki

erlerle bir kalıp sabun bir de tayına... İşte yani ahlâklı demek de güç ya, neyse..." (Früzan, 1974: 30)

İşte, Nüveyra Hanım'ın Kiraz ve diğer köylüler için, ekonomik ve sosyal yaşantı açısından acıma dolu gibi gözüken, aslında içinde onları iğneleyici ve alçaltıcı tarafı da olan saptaması böyledir. Öğretmen hanımın bu görüşlerine, sınıfsal ayrımın yol açtığı anlatılmaya çalışılır romanda. Bu görüş, öğretmen hanımın belli statüdeki kişilerin (Albay'ın, Defterdarın) eşleriyle ve diğer öğretmen hanımlarla kurduğu özenli ilişkilerle desteklenmek istenir gibidir.

Anne Nüveyra Hanım, Erzurum'da yaşadıkları yıllarda, büyük kızı Seçil'le çok iyi anlaşamaz. Kızının evli bir erkeğe aşık olması, onu rahatsız eder ve kızını İstanbul'a anneannesinin yanına gönderir. Bu olaylar, aşk-kadın-cinsellik başlığı altında detaylı olarak incelenecektir. Ancak burada değinmek istediğimiz, Seçil'in ünlü bir avukatla evlenmesinin ardından, anne Nüveyra Hanım'ın kızına karşı tutumunu tamamen değiştirmesine yol açan ekonomik yapı ve bu ekonominin kızına sağladığı sınıfsal ayrımdır.

Eğitimci bir anne kimliğindeki Nüveyra Hanım'ın, çocuklarının eğitime ne kadar önem verdiğini daha önce belirtmiştik. Oysa ki; bu anne, kızı Seçil'in üniversite yıllarında bir avukatla evlenmek için okulu bırakma kararı vermesini doğal karşılar ve kızını bu evlilik kararında destekler. Bu destek damadının ekonomik koşullarından kaynaklanır:

"Büyük iş çevrelerinin aranılan, sayılan avukatı. Yabancı yıldızların, uluslar arası iş adamlarının ayırıcı hiçbir özellik taşımayan varlıklı, solgun yaşlı turistlerin, alımlılıkları ellenince dağılacakmış denli hesaplı pahalı elde edilen kadınların, arada şaşırtıcı bir tek renklilikle beliren uzak suskun doğuluların, büyük sermaye çevrelerinin tanışlığından ötürü önem kazanmış, uzlaşmaya yatkın geveze aracılardan, uğradığı, kaldığı lüks otellerin, bir Conduction'lı sessiz salonlarında iş toplantılarına, danışmanlığa gidiyordu." (Früzan, 1974: s: 146-147)

Büyük kızının güzelliğinden, hep büyük bir övgüyle söz eden anne, damadının Seçil'e sağladığı olanakları çevresine gururla anlatır; çünkü onun için etiket önemlidir. Ona göre, damadı önemli kişilerle iş yapmaktadır. Kızı "sırça bir köşk"te özenle yaşamaktadır:

"- Hanımefendi, pedikürünüz geldi, içeri alayım mı, diye sordu hizmetçi.

Ablası bakmadı. Gözlerinden taştan yaş damlacıklarını, yanaklarına inmeden köpük uçuculuğundaki mendiliyle bastırdı. Sonra kayar gibi kalkıp, yaklaştı Emine'ye. Plakta incelen viyolonsellerin arasında bir çellonun kalınsı boğukluğu öne geçti. Yeniden öpüştüler. Yabancılık belirsin istedi Emine...
- Kocana arasız kıymetli taşlar aldırmanın nedenini hiç düşündün mü Seçil, demişti. Beğenmediklerin de sevgili annemize armağan oluyor." (Früzan, 1974 s: 168-169)

Feodal bir kültürle yetişen, ancak eşinin sağladığı olanaklarla burjuva aile yapısı içinde yaşamını sürdüren Seçil, bu noktada, her iki kültürün arasında kalmışlık duygusu oluşturur okuyucuda. Onun ailesine çevresine, en çok da kendine yabancılık duyduğu hissedilir. Bunun en belirgin örneği de, Seçil'in evlilik döneminde iki kez intihara kalkışmasıdır. Gerçi bunun bir nedeni daha vardır; kocası tarafından aldatılmak.

"... Tam boşaltıldım. Yarın ya da öbür gün yüzlerce rahatlığın hazırlandığı eve döneceğimden kuşkum yok. Çevreye yayılmasına da engel olmuşlardır olayın. Bu işimi daha kolaylaştırıyor. Doğru yapmışlar. Ben korkağım, işte o kadar. Arasına düşününce hiç iyi olmuyor. Yok benim yaşadığım çevrenin insanları salt kendilerini ve onlara benzeyenleri savunurlar. Ben de artık onlardanım." (Früzan, 1974, s: 346)

Bütün bu açmazların bilincinde olan Seçil, evliliği döneminde kardeşini konuklarına Mine adıyla tanıtır; çünkü "Emine" onlara göre köylü adıdır. Bir gün kardeşiyle Seçil arasında şöyle bir diyalog geçer:

“... Üstelik konuklara beni Mine diye tanıtmaya zahmetinden de kurtarırım seni.

- Hadi gücenme.
- Küçüklüğümden beri adım alay konunuzdu. Şimdi ise onur konusu yaptınız.
- Yok yok senin gibi modern görünümlü bir kıza yakışmıyor bu ad.
- Yapmayın yahu. Modernin adla sanla ilgisi neymiş. Hem hizmetçinizin adı da Emine değil mi? Bu da hoşunuza gitmiyordur.” (Früzan, 1974, s. 162)

Anne, Nüveyra Hanım da, kızı tutukevindeyken onu ziyarete gittiğinde Emine adını kullanmaz ve kızına Semra diye hitap eder. Emine ise bu durumdan rahatsızlık duyar:

“Sana bazı şeyler getirdik. -Annesi burnunu çekiyor, dudakları titrek-

- Yiyecek da almıyorlarmış meğer, ne bileyim. İyi bakılıyor dediler. Öyle mi yavrum Semra.

“Bu Semra’lık yeniden niye çıktı” diye düşünüyor Emine. Annesi kendince daha incelik taşıdığı kanısında olduğu bu adla Emine’yi bir şeylerden koruyor olmalı.” (Früzan, 1974, s: 506)

Anne ve ablasının “Emine” ismine gösterdikleri tepki de, ait olmaya çalıştıkları burjuva sınıfına bu ismi yakıştıramamalarından kaynaklanır.

Gürsel Aytaç’ın da belirttiği gibi romanda; küçük burjuva kimliğindeki insanların, feodal yapı ile burjuva yapısı arasındaki oturmamış karmaşık yapısı belki de en çok anne Nüveyra Hanımla anlatılmaktadır:

“... Früzan, Emine Semra’nın annesinin kişiliğinde Cumhuriyet öğretmenin Anadolu halkına karşı tutumunu eleştirdiği gibi

küçük burjuva ahlâk değerlerini de kinayeli bir tarzdan yansıtıyor.” (Aytaç, 1999 s: 28)

Emine Işınsu’nun Sancı adlı romanında da burjuvalaşma temasını işlenmiştir. Ancak bu konu romanda, 47’liler’deki kadar yoğun değildir.

“Sancı” da roman kahramanlarından Prof. Saadettin Bey burjuva aydını olarak tanıtılır okuyucuya:

“... Ne demek istiyorsun Leylâ, adı sanı saygı ile anılan, Atatürkçü, aydın bir üniversite mensubuyum, profesörüm! Memleketin aydın, elit tabakasındayım. Sana, annene, Ali’ye onur duyacağınız, iftiharla taşıyacağınız bir isim verdim, daha ne istiyorsun?...” (Işınsu, 1977, s: 35)

Burjuva olmak, sosyal, ekonomik ve kültürel yapının bileşkesiyle gerçekleşir. Burjuva olmak, bir yaşam biçimidir; düşünen, araştıran, sorgulayan ve geliştiren insanın yaşamıdır. Prof. Saadettin Bey ise “zamana ayak uydurup güçlünün yanında bulunmak gerektiğini “ savunur. Romanın bu noktasında kendine uygun gördüğü “burjuva” sıfatından uzaklaşan Sabahattin Bey, kızı Leylâ’dan sürekli eleştiri alır:

“... Sadece, sadece bir yeriniz olsun istiyorum, kesin, açık belirli bir yeriniz! O yerinizde, inandığınız fikri savunmanızı istiyorum...” (Işınsu, 1977, s: 38)

Romanda burjuva olmak “devrimci” gençlerin öğretilerine bütünüyle ters düşmektedir. Onlar, bildirilerinde de bu konudaki düşüncelerine sıkça yer vermektedirler:

“... İşte Milli Demokratik Devrim Stratejisi, bu yüzden içinde şehir ve köy proletaryasını, şehir ve köy burjuvazisini, orta köylü ve yoksul köylüyü, asker-sivil-aydın zümreyi toplayacaktır. İkinci Kurtuluş Savaşı’nı veren Türkiye Halkları,

işte bu adı geçen zümrelerle, Milli Kurtuluş Cephesi'ni kurmuş olacaklardır. Nasıl Milli Kurtuluş Savaşımız; asla burjuvazinin değil, fakat asker-sivil-aydın zümre hegemonyası altında..." (İşinsu, 1977, s: 63)

"Devrimci" gençlerin eleştirdiği burjuva yapısına sahip olan Leylâ, içinde bulunduğu örgütün öğreticilerini sorgulayan yapısıyla bu bildirideki açmazı da şu sözleriyle ortaya çıkarır:

"... Meselâ, yahu şuradaki çelişme canımı sıkıyor, Kurtuluş Savaşı'nı asla burjuvazi yapmadı diyoruz, burjuvazinin karşısındayız değil mi, ee bu asker, aydın, sivil zümre burjuvazinin kapsamında değil mi, ne demişsin burjuvazi yapmadı; asker, aydın, sivil zümrenin hegemonyasında... İşte gördün mü çelişme var." (İşinsu, 1977, s: 33)

Leylâ bu sözleri söylemektedir; ancak onun "burjuva" yapısıyla içinde bulunduğu örgüt arasında da bir çelişki vardır. Leylâ hem "Halkların birliği... Tam bağımsız, gerçekten demokratik Türkiye..." gibi sloganları kullanan bir örgütün içindedir, hem de burjuva yaşantısını sürdürmektedir. Gerçi o da farkındadır bu çelişkinin:

"- Belki de anlamıyorsun, dedi Leyla, peki ya ben niçin sosyalist oldum, bütün burjuva yaşantımın içinde? Onca burjuva töresine, âdetine kayıtsız şartsız riayet ederken, ha?" (İşinsu, 1977, s: 66)

"Ülkücü" gençlerin "burjuvazi"ye yaklaşımı da pek farklı değildir, romanda. Onlara göre "burjuva" yaşantısı, gerçeğini reddetmek ve özentî içinde yaşamaktır. Ali'nin ablası Leylâ için Dursun'a "Artık koleji bıraktı, devlet okulunda okuyor." Cümlesi de bu görüşün bir yansımasıdır.

Romanda "devrimci" grupla "ülkücü" grup arasındaki belki de tek ortak nokta; "burjuvazi"ye karşı olan bakış açılarıdır.

Sevgi Soysal'ın Şafak romanında, feodal yapıdaki çözümler roman kahramanlarının açmazlarıyla beraber ele alınır.

Roman kişilerinden Oya, Hüseyin, Mustafa, Ali, Zekeriya, Ekrem, Ziyet, Gülşah, Abdullah, Zekâi Bey ve Muzaffer Bey'in özelinde Türk toplumunun gerek burjuva, gerekse çözülmekte olan feodal yapısı örneklendirilir. Bu yapısal çelişki ise eğitime statüye ve ekonomiye dayandırılır.

Olayların Adana'da geçtiği romanın giriş bölümünde, Adana yöresinin doğal ikliminde görülen sıcak güneşli havaların, sonbahar yağmurlarının, yağmur öncesi boğucu havanın betimlemesi yapılır. Bu boğuculuk belki de toplumsal sıkıntının simgesidir. Böylece yazar, gelecekteki sıkıntılı olayların ilk haberciliğini yapar gibidir.

Romanın bütününe hakim olan yapı, ikilemler, çelişkiler ve kişisel sorgulamalardır: “Burjuva toplumu” “feodal toplum”; “birey olma çabası içindeki kadın” – “eşine bağımlı kadın”; “arayan sorgulayan insan” – “kabullenen insan”, ekonomik, sosyal ve kültürel çatışmalar gibi. Bütün bunlar, 12 Mart olaylarının, insanların yaşamlarındaki etkileridir.

Türkiye'nin toplumsal yapısında görülen bu ikili yapı romanda kapitalist üretim tarzının ortaya çıkardığı burjuvalaşma ve yoksul kesimin gecekondulaşmasıyla yansıtılır. Bu zıtlıklar içinde yaşayan insanların ortak paylaşımları ise yalnızca parlak güneş ve mevsim yağmurlarıdır.

Ali, günlük gazetesini okuyan “sağ-sol meselelerine pek yabancı olmayan” fabrika işçisidir. Kırsal kesim aile yapısında görülen feodal ilişkinin getirdiği içli dışlı olma isteği Ali'nin ailesinde görülür.

Romandaki karşıtlıklar, yalnızca “burjuva kültürü” ve “feodal kültürü” temsil eden insanlar arasında değil, çözülmekte olan “feodal insanlar”ın, var olan değerden koparak yeni değer yaratamayan çelişkilerinde de görülür. Bu sorun

Gülşah'la Ziynet'in yaşantılarından çok hayallerinde bulunur. Çünkü; ikisi de hayallerini yaşantıya geçirecek ekonomik gücü sahip değildir.

Feodal aile ilişkilerinde olması gereken tutkunluğun ortak duygu ve düşüncelerin ortadan kalkmasının en güzel örneği Gülşah'la Ziynet arasındaki gizli çatışmada vardır.

Ziynet, ablası gibi ev işlerine koşturmaktan çok ilk gelinlik hayalleri ile yaşar. Nelerde kalmamıştır ki aklı? Saten boncuklu yorganlarda, kapitone yatak örtülerinde:

“Yeni gelin yatağını bunlarla süsleyebilmek için neler vermezdi. Ziynet! Ama verecek birşeyi yok işte... Gülşah bu düşünüyü saçma buluyor. “Paçavrayı ne yapacaksın kız? Aklın varsa buzdolabı düşle.” Diye turp sıkıyor içine. Sıkmasın da ne yapsın? Kocamış karı. Kocamış Ali’siyle ne yapsın süslü yatağı?” (Soysal 1985: 45)

Bütün bu hayaller ve çatışmalar, Maraşlı ailesinin feodal yapısındaki çözülme kanıtlamaktadır.

Hüseyin'in ekonomik durumu iyi değildir. Buna karşın içinde bulunduğu çevreden uzaklaşmaz. Çünkü; sorunları kadar kendine kazandırdıkları da vardır, Öte-Geçe'deki çırpık fabrikalarında çalışan Maraşlı akrabalarının. Hüseyin'in bu çıkarıcı yaklaşımı da belki feodal yapının çözülmesinin bir göstergesidir.

Mustafa, Hüseyin'in o sınıftan olmamasına karşın, giyimiyle, kuşamıyla “burjuva özentisi” içinde olduğunu; bu durumun siyasi çabalarını zayıflattığını savunur. Hüseyin'de Mustafa da, feodal yapının çözülmeye başladığı bir ailenin çocuklarıdır. Ancak burjuvalaşma çabası, Hüseyin'i Mustafa'dan farklı kılar.

Baskından sonra Akdeniz Sanayi Fabrikası Müdürü emekli albay Muzaffer Bey'in salonunda buluruz kendimizi. Sigara dumanından, salonda göz gözü görmez. Kristal avize dumandan donuklaşmıştır. Salondaki briç partisine, Muzaffer Bey,

ortağı kalp hastalıkları uzmanı Necmettin Bey, Adana Emniyeti birinci şube müdürü Zekai Bey katılmaktadır.

Ali'nin eviyle karşılaştırdığımızda, ekonomik güç ve sınıfsal yapıya dayanan yaşam biçiminin farklılıklarını görürüz burada. Bunanla beraber söylemler de bireysellik ve bilimsellik taşıdığı için farklıdır.

“Evet efendim, para psikoloji, iki ayrı yerde bulunan iki insanın beyin dalgaları yoluyla haberleşebildiklerini ortaya koymuştur.” (Sosyal 1985: 65)

Yalnızca söylemler değil, hizmet edenler de bu ayrımı kanıtlar. Ali'nin evinde yer sofrasında yemek yenirken, evin hanımları da canla başla konuklarını ağırlarlar. Muzaffer Bey'in evinde ise belirli ekonomik düzeyi tutturmuş ve yönetici konumundaki insanlar masa başında briç partisini sürdürür. Ali'nin evinde hizmet eden kadının yerini burada garson alır.

Bütün bunlar sınıfsal yapıdaki zıtlıkları gösterir.

Yılmaz Güney'in Sanık ve Samim Kocagöz'ün Tartışma romanlarında bu temaya yer verilmemiştir.

3.1.2. Öğrenci Olayları, Grev, Baskın, Sorgulama, İşkence, Hapishane

Büyük Gözaltı'da “baskın ve işkence teması”na az; “sorgulama ve hapishane” temasına yoğun olarak yer verilmiştir. “Hapishane” teması, romanda daha çok simgesel olarak işlenmiştir.

Çocukluk yıllarından lise dönemine kadar yalnızlığıyla, özlemleriyle ilişkileriyle tanıdığımız roman kahramanı, 12 Mart döneminde bir gece emniyet görevlilerince sorgulanmak üzere ansızın evinden götürülür; ancak kahramanın çevresinden hiç kimse onun bu götürülüşünden haberdar değildir:

“- Kimse bilmiyor ki benim burada olduğumu. Geceleyin geldiler, ‘çantanızı hazırlayın.’ dediler, apar topar alıp getirdiler beni buraya....” (Altan 1972: 54)

Lise döneminden tutukluluk dönemine kadar nasıl bir yaşam sürdüğünü bilmediğimiz kahraman, neden suçlandığını bir türlü kestiremez; çünkü hiçbir suç işlememiştir. Sorgulama sırasında bir cinayetten söz edilir. “Mustafa ve Süleyman’ın cinayeti:

“... Neden getirdiler, niçin getirdiler, niye getirdiler, bilmiyorum. Önce: Onu öldürdüğümü söyleyinceye kadar kalacaksın burada dediler. ‘Kimi öldürmüşüm?’ diye sordum: ‘Onu.’ dediler. Dün de: ‘Mustafa’yla Süleyman’ı kim öldürdü?’ diye sordular.” (Altan 1972: 54)

Mustafa ve Süleyman, gerçekte kahramanın amcalarıdır. Bu kişiler, babaannesinin anlattığına göre yıllar önce yoksulluktan ölmüşlerdir.

Romanda kahramana yapılan suçlama; onun yaşadığı suçluluk duygusu ve geçmiş yaşantılar arasında büyük bir bağ vardır. Yapıtın adında da bulunan “gözaltı” olgusu aslında yalnızca hücrede değil, yaşamın büyük bir bölümünde, toplumun belirlediği çizgi doğrultusunda görülür. Suç ve suçluluk duygusu da aynı çizgiye paralel olarak gelişir:

“... Hep aynı işkence odasında kalınarak, sanki bir yaşam boyu taşınan tüm korkular aynı anda ve birbirine paralel, birbiriyle bağlaşıp olarak sunmak ister Çetin Altan. Bunu tutuklu bulunan romandaki yazarın, çocukluğuna yaptığı düşünce yolculuklarının her birinde, toplumun suç olarak belirlediği bir yargıyı, o an tutuklu bulunmasının gerekçesi olabilecek bir suç imiş sanısıyla, anıları arasından bulup çıkarttırarak yapar.” (Çakıcı 1996: 29)

Kahramana göre, işkence odasına sorgu için gelen “öcü”dür. “Öcü” kavramı onun belleğine çocukluk yıllarında yerleşir. Yaramazlık yaptığı anlarda ailesindeki herkes onu “öcü seni yiyecek” diye korkutur. Attığı her adımda “öcü” ile tehdit edilen çocuk, kendisini gözaltında tutan tüm aile bireylerini ve çevresindekileri zamanla öcüye yedirmeye başlar:

“Önce babaanneye;
-Seni öcüye yedirdim demiştim.
Sonra da babaya:
-Seni de öcüye yedirdim.
Sadakat’e de söyledim aynı şeyi:
- Seni de öcüye yedirdim.” (Altan, 1972: 14-15)

Kahraman işkence odasında bütün bunları anımsarken, kendisine yapılan suçlamaları (Mustafa ve Süleyman’ın ölümü hariç) kabul etme kararı alır; çünkü geçmişinde herkesi “öcü” ye yedirdiği için o suç işlemiştir:

“Gözlerimi tekrar yumdum ve hepsini öcüye yedirdim.
İlk cinayetim buydu.
.....

Mustafa’yla Süleyman’ı ben öldürmüşüm. Bu kadar saçma bir iddia olmaz diye düşünüyorum. Ama bu benim mantığım....

Peki ama ne ihtiyaçları var buna. Pekâlâ ilk cinayetimden de sorumlu tutabilirler beni. Niye evdekileri öcülere yedirdin, yahut niye evi yaktın diye... Gerçi ben o zaman üç buçuk yaşındaydım. Ama olsun. Mustafa’yla Süleyman’ı öldürmek iddiasından daha mantıklı, daha geçerli değil mi bu?” (Altan 1972: 12, 51)

Sorgucular kahramana, önce “Mustafa ile Süleyman’ı kim öldürdü?” diye sorarlar, ardından ise “Sen daha sorgulanmadın, sorguyu başkaları yapacak.” derler. Yine bir kişi ön sorgulama yapar, ardından “Ben sana hiçbir şey sormadım” der. Bu

karmaşa, romandaki suçlama ve sorgulamaların, gerçekten öte kurmaca olduğu izlenimi yaratır, bizde;

“... Dün de: “Mustafa’yla Süleyman’ı kim öldürdü? diye sordular...

-Böyle bir şey sorduklarını sanmıyorum. Sorguyu başkaları yapacak çünkü. (Altan, 1972: 54)

-“Mustafa’yla Süleyman’ı kimin öldürdüğünü sormuştunuz...”

Alaylı bir gülüş yayıldı suratına.

-Hiçbir şey sormadım ben size, karıştırıyorsunuz, sinirleriniz bozulmaya başladı dedi... (Altan, 1972 : 108)

İşkence olgusu da tutuklu bulunan kahramanın ağzından daha çok düşsel bir boyutta aktarılır. O, işkence odasında, sürekli işkence göreceği, hatta idam edileceği korkusuna kapılır:

“İşkence odasında aşağı yukarı dolaşırken yokluyordum kendimi, pişman mıydım? Pek öyle bir duygu yoktu içimde... İşkence saatini bekliyordum artık... Yere yıkacaklar, ayaklarımı patlayıncaya kadar vuracaklar, tırnaklarımı sökecekler, hayalarımın elektrik akımı geçirecekler ve boyuna soracaklardı:

“ ‘- Söyle, niye, neden öldürdün?’ ” (Altan 1972: 106)

“Ne kadar dayanabilirdim ki söylememek için. Belki hayalarımın el atıncaya kadar...

Sonra?

Sonra;

-Evet- diyecektim – öldürdüm.

Ve sabaha karşı kurşuna dizmeye götüreceklerdi. İşkence odasından ancak ölüme gitmek için çıkılırdı.” (Altan, 1972 S:14)

Kahraman işkence görmeyi beklerken yine geçmişiyile bağlantı kurar. Ona göre işkence görmek için tutuklu olmak gerekmez; yaşamın pek çok boyutunda zaten

işkence yaşanmaktadır. Yazar, belki de bu yaklaşımından dolayı, “ışkence” yi fizikselden öte düşsel bir boyutta anlatmıştır, romanda.

“... Çetin Altan’ın yaşamın kendisini de gözaltı ve işkence odası olara gören simgesel bir boyutu anlatıya taşıması amaçladığını düşündüğümüzde; işkence, fiziksel olmaktan çok düşsel boyutta oluşan bir nitelik kazanıyor.” (Çakıcı, 1972: 30)

Yazar, kahramanın çocukluğundan yatılı okula; yatılı okuldan işkence odasına kadar geçirdiği yılları bütünüyle bir hapishane olarak yansıtır. Paşa baba, çocukluk yıllarında ona “kerrat cetveli”ni öğretmeye çalışır; ancak hatayı kabul etmeyen dedenin yaptığı sınav sonucunda başarısız olan çocuk bir odaya kilitlenir:

“-Üç kere iki?
-Üç kere iki, üç kere ikiii....
Cevap çıkmıyordu...
-Dört kere beş....
-Dört kere beş, dört kere beeeş....
Bir top patladı birden kulağının dibinde;
-Ben sana bunu öğreneceksin demedim mi kerata?...
Ve kolumdan tuttuğu gibi beni yattığım odaya sürükledi:
-Bunu öğreninceye kadar buradan çıkmayacaksın.... dedi.
Kapıyı üstüme kilitledi.” (Altan 1972 : 70)

Bu kahramanın ilk kilitlenişi değildir; son da olmayacaktır. Yatılı okul da onun için bir “gözaltı”dır:

“Bu benim ilk gözaltına alınışım, ilk içeri tıklılışım mı? Bir eylül sonu akşamı, güneş batarken de bir gece yatısı okuluna tıkmışlardı.” (Altan, 1972: 192)

Romanda, “gözaltı”, “sorgulama”, “ışkence”, “tutukluluk” olgularının içinde hep bir bekleme, bekleyiş vardır. Kahraman ilkin sorgulanmayı, ardından bir

an önce işkence görmeyi bekler. İşkence ne kadar geç yapılırsa, o kadar çok bekleyecek ve o kadar çok korkacaktır.

Birgün işkence odasından çıkarılıp uzun, dar koridorlardan geçerek bir yerlere götürülen kahraman, bekleyişi sona ereceği için biraz olsun rahatlar. Ancak verilen bir emirle geri dönmeleri onun sıkıntısını daha da artırır, çünkü bekleyiş devam edecektir:

“Süngülüler, tomsonlular, tabancalı ızbandutla birlikte geri döndük. İçeriden merdiven çıka, koridorlardan yürüye, tekrar geldik işkence odasına...

.....

Keşke hiç geri dönmeseydik. Keşke çıkmasaydık o büyük kapıdan. Bir duvarın dibine mi dikeceklerdi, yoksa bir kazığa mı bağlayacaklardı... Ne yapacaklarsa yapsalardı. Ve şimdi çoktan bitmiş olacaktı bu iş... Ama şimdi yeniden dönüyordum hayata. Ve ateşten bir sözcük dolduruyordu bütün kafatasının içini:

- Sonra (Altan, 1972: 162)

Görevliler, işkence odasına gelip ona, “... hakkında kovuşturma yapmaya mahal olmadığı anlaşılmıştır.” yazan bir kağıt imzalatırlar. Bu, onun için büyük bir gelişmedir; çünkü artık serbest bırakılacaktır. Hazırlanıp yine beklemeye başlar:

“Gözüm kapıda bekliyordum gelip çıkarmalarını. Birinci sigara bitti. İkincisini yaktım. Madem ki kovuşturmayla mahal olmadığına dair yazdıkları kağıdı getirip elime vermişlerdi. Mutlaka gelip çıkaracaklardı.” (Altan, 1972: 134)

Bu bekleyiş günlerce; kahramana göre ise yıllarca sürer:

“-Yirmi beş yıl önce ilk olarak ellerine düştüğüm zaman:

-Hişt buraya bak delikanlı – demişlerdi.

Şimdi:

-Gel bakalım bey baba –diyorlardı.

Yirmi beş yılda “Hişt buraya bak delikanlı’dan “Gel bakalım bey baba’ya kadar geniş bir kavis çizmiştik.” (Altan, 1972: 152)

Kahraman benzeri bir bekleyişi tutukluluk döneminden çok önceleri, yatılı okul yıllarında da yaşamıştır:

“Bekle oğlum bekle, bekle yavrum bekle. Döne dolana bekle, yüreğin sıkıla sıkıla bekle, beklemekten usana usana bekle...
Yatılı okulda da böyle beklerdim hafta sonlarını.” (Altan, 1972: 192)

İşkence odasındaki her nesne kahramana geçmişini çağırıştırır. Geçmişte yaşadıkları ise onu suçlu psikolojisine sokar; çünkü o daha küçük yaştan itibaren çevresindeki herkesi, öcüye yedirmiştir. Bu noktada kahramanın suçunu kabul etmek için belleğini zorladığını söylemek mümkün. Oysa ki; görünürde ortada ne bir suç ve ne de suçlu vardır. Bu sonuca rağmen sorgulama yapanlar kahramanı oyuna getirerek ona bir kağıt imzalatırlar.

Bu kağıt onun serbest bırakıldığını gösterir. Böylece dava dosyası kapanır. Artık o, dışarı hiç çıkamayacaktır; çünkü resmi anlamda tutuklu görünmeyen birinin, serbest bırakılması mümkün değildir:

“-Sizi artık hiç çıkarmayacaklar.
-Peki elimdeki o kağıt...
Sinsi çay nöbetçisi:
-O kağıtta serbest bırakılmanız gerektiği yazılıydı ve imzaladınız o kağıdı. Dosyaya göre siz burada değilsiniz. Kapandı dosyanız.
-Eee ne olacak?
-Artık hiç çıkamayacaksınız.” (Altan, 1972: 299)

Kahramanın, tutukluluk döneminde yaşadığı suçlama ve sorgulamalardaki tutarsızlık; bizi bir tek soruya yöneltir. Bütün bunlar bir hayal ürünü mü acaba?

Sorumuzun yanıtı, Çetin Altan'ın 19.06.1973 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki şu sözlerinde saklı: "... o işkence odası hem gerçek hem simgeseldi."

Bu noktada Çetin Altan'ın Büyük Gözaltı romanında "tutukluluk"la "yaşamdaki göz altı" arasında simgesel bir bağ kurmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Tarık Dursun K. Gündöndü romanıyla benzer konuya temas eder; ancak bu temaların bütününe yer vermez. Yazar romandaki olayları daha çok gençlik hareketleri bazında ele alır.

Gün Döndü romanını baş kahramanı Kerim, Hamza, Rıza, Neclâ, İbrahim, Güner adındaki 12 Mart dönemi sonrasında, İstanbul'da bazı eylemlere katılırlar. Bu olaylardan en başta geleni Kerim bu gençlerin doktor Tezer Bey'i kaçırmalarıdır.

Doktor Tezer Bey'in evine gelen gençler doktorun eşi il evin hizmetçisini kapıcıyı ve apartmana giren herkesi bağlayarak Tezer Bey'in eve gelmesini beklerler. Doktor geldiğinde onu da yukarı çıkarmaya çalışırlar; ancak adam kaçmaya yeltenir. Bunun üzerine tabancanın arkasıyla doktorun kafasına vurup onu etkisiz hale getirirler.

Gençler, birilerinin emri üzerine doktor Tezer Bey'i kaçırlar. Onların görevi yalnızca kaçırmaktır. Tezer Bey'i teslim ettikten sonra gelişecek durumdan sorumlu değildir:

" 'Bekleyeceğiz' dedi. 'Kaçırıp buraya getirdiğimiz o herif gibi elimiz kolumuz bağlı biz de bekleyeceğiz. Nereye kadar, ne zamana kadar? Orasını ben de kestiremiyorum. Ya bu gece, ya yarın gündüz birileri çıka gelir, herifi bizden teslim alabilirler. İşimiz bitmiş olur bizim de. Gerisi zaten onların bileceği şey. Biz, bize düşeni yaptık.' " (K., 1974: 109)

Bu olaydan bir süre sonra doktor Tezer Bey'in ölüm haberi gelir. İstanbul'da sokağa çıkma yasağı uygulanacaktır. Diğer gençler gibi Kerem de

İstanbul'u terketmeye karar verir ve bir yük treni ile memleketine gider. Durumdan annesini ve kardeşini haberdar eden Kerem ailesinin bağ evine sığınır. Olaydan babasının haberi olmasını istemez.

Aradan geçen zaman içinde Kerem ve arkadaşları her yerde aranır:

“Hayır, uyuyamazdın, uyumamalıydın. Hakkın yoktu buna. Ardından izini sürüyorlardı, kovalıyorlardı, geliyorlardı, yolundaydılar. Senin geçtiğin her yerden onlar da geçiyorlardı. Silâhlıydılar, yanlarında köpekleri de vardı. Kokunu biliyor, tanıyorlardı, izinleydiler. Biraz daha, biraz daha derken solukları ensende olacaktı nerdeyse. Yetişeceklerdi, her şey onların. Bütün yolları tutmuşlardı. Her geçen aracı durduruyorlardı...” (K., 1974: 218)

Oğlunun arandığını öğrenen baba, birgün bağ evine gelir ve oğlunun kapıyı açmasını ister. Kerem'in yaşamasını isteyen baba, oğlunu jandarmalara teslim eder:

“Yaklaştı. Soluğunu duydun. Sesi kırıktı. Baba sesiydi.

‘- Yakalayacaklardı’ dedi. ‘Hem de aman vermeden, hiç acımadan üstünüze çullanacaklardı. Bir küçük kıpırtınızda kurşunları yağdıracaklar, oracıkta ölüverecektiniz.

.....

‘- Genceciksin daha’ dedi. ‘Sen de, öbürleri de genceciksiniz...’

.....

Sarıldı, kolları arasına aldı seni, sıkı sıkıya sarındı.

‘- Öldürtmem!’ dedi. ‘Anladın mı, öldürtmem, kimseye öldürtmem seni!’

Bıraktı. Sırtını çevirmişti. Kapıya ağır adımlarla yürüdü. Açtı. Ardına kadar açık tuttu. Eşiğe ayak bastı. Kollarını açıp bağırdı:

‘- Gelin! Burda işte, burda! Teslim ediyorum’

Sana çevrildi, sırtına yanmadan güneş vuruyordu. Yüzünü seçemiyordun.

‘- Seni ihbar ettim!’ dedi. ‘Çünkü.... Yaşamayı istiyordum. Ölmen değil yaşamak gerek, yaşamak! Kaçarsan, bir punduna

getirip kurşunlarlar, sağ komazlar. Zarar yok, hapis yat; aylarca, yıllarca yat fakat sağ kal, gör, duy, bil, öğren, yaşa!’

Seksini yükseltti:

‘- Yaşa! Yaşa! Yaşa!’ (K., 1974: 265)

Romanda doktor Tezer Bey’in ölümünde, onu kaçıran gençler sorumlu değilmiş gibi bir izlenim yaratılır. Özellikle de Hamza ile Kerim’in konuşmalarıyla...

“ ‘- Acaba n’ oldu?’

‘- Mutlaka bir şey olmuştur, mutlaka!’

‘- Senin düşündüğünü gerçekleştirmiş olabilir mi? dedin.

Sertçe döndü.

‘- Hangisini?’ diye sordu.

‘- Adamı öldürmüş olabilirler mi demek istiyorum.’

Somyanın baş tarafında komidin yerine tahta bir sandalye vardı.

Güner o sandalyeye oturdu. Ellerini kavuşturdu.

‘- Sanmıyorum. Hayır, yapmazlar bunu.’

‘- Hesapta adamı öldürmek var mıydı?’ dedi Hamza.” (K., 1974: 131)

Romanda gençlerin siyasi olaylara nasıl katıldıklarına fazla yer verilmez. Onların kaçırma eylemini düzenleyişi roman içinde anlatılır. Diğer hareketleri ise duruşmalar sırasında haklarında yazılanlarla belgelendirilir sadece:

“Dosya No: 441/7

Dosya Sahibi: Kerim Akarsu

.....

Rapor No: 1-09

19 Mart 196.

‘... Kerim Akarsu’nun bir gizli örgüte ilk muttali oluşu, 19 Mart 196.’dır.” (K., 1974: 114)

Yazar, Kerim’in ve diğer gençlerin siyasi eylemlerini, nerede okuduklarını, nasıl ilişkiler içinde oldukları romanın akışı içinde anlatarak değil, bu raporlarla

okuyucuya aktarır. Yani, kaçırılma olayı dışındaki hiçbir eyleme okuyucu tanık olmaz.

Romanda siyasi nedenlerle tutuklanan gençlerin sorgulamalarına ve yaşadıkları işkence olaylarına detaylı olarak yer verilmez. Sorgulama ve işkence olgusu okuyucuya çoğunlukla sezdirilir:

“Ayakların seni taşıyor. Şiş. Ayakkabının içine zor sığdılar. Bir ara o odada yalnız kaldığında ayaklarına bakıp çok şaşmıştın. Kendi ayakların olduğuna inanasın gelmedi.” (K. 1974:32)

Sorgu sırasında, sorguların üstünde en çok durdukları konu Kerim’in kimi tanıdığı ve kimlerle beraber olduğudur:

“...Arkadaşların kimler, kimlerle beraberdin, kimlerle işbirliği yapıyordun, nerdeydin, niçin yaptınız, amacınız neydi?”

Hep bunları soruyorlar, hep bunları, söyle, söyle, söyle, söyle, söyle, söyle!” (K., 1974: 32)

Kerim’den bir türlü yanıt alamayan sorgucular için sıra işkenceye gelir:

“Bilmiyorum. Bilmiyorum. Bilmiyorum.

İri, sicilden biri öne çıkıyor, hiçbir şey söylemeden yüzüne keskin bir tokat vuruyor. Aşın yere savruluyor.

.....

Yıkın şunu yere!

Bir anda kendini yerde buluyorsun. Ayaklarından tutup falakaya geçiriyorlar...

Bilmiyorum. Bilmiyorum. Bilmiyorum.

Ellerin?

Ellerin arkadan kelepçeli. Kıpırdaman imkânsız.

.....

Vuruyorlar, vuruyorlar. (K., 1974: 32-33-34)

Kerim'den hiçbir şey öğrenemeyen sorgucular Kerim'i konuşturmak için arkadaşı Güner'i getirirler. Güner de benzeri işkencelere maruz kalmıştır:

“ ‘... Bak, başına daha neler gelecek. Neler geleceğini öğrenmek istiyorsan, getirelim Güner'i de burada adamın başına neler geleceğini gör.’ diyorlardı.

Daha sonra Güner'i gerçekten gördün. El tırnakları yakılmıştı. Bir ayağı tutmuyordu. Bacağında yaralar vardı.” (K., 1974: 83)

Sorgucular Kerim'i konuşturmak için Güner'in ardından da Neclâ'yı getirirler. Neclâ da onlarla aynı durumdadır:

“ ‘Kızı getirin, kızı!’

Titredin.

Neclâ'yı getirdiler. Tanınır gibi değildi. Avurdu avurduna yapışmıştı kızın, çökmüştü, bitmişti.

Birbirinize yaklaştırmadılar. İkiniz de ayakta kaldınız. Kızın vücudu tepeden tırnağa titriyordu. Gözlerini bir türlü ayıramadın. Bir türlü gözlerini ayıramadın. Ayıramadın gözlerini bir türlü kızdan.” (K., 1974: 84)

Romanda sanık konumunda olan Kerim ve arkadaşları, işkence gördüklerine dair şikayette bulunurlar; ancak işkence gördüklerini bir türlü ispatlayamazlar:

“ ‘...Bir kısım müdefiler ve sanıklarca dermeyen olunan (...) işkence yapıldığı ve bunun tesbiti (...) ve diğer hususlardaki talepler hakkında (..) iddia makamından mütalâası soruldu:

Sanırlara tarafımızdan alınan ifadeleri sırasında herhangi bir tazyik ve cebirde bulunulmadığı gibi başka bir makam tarafından işkence yapıldığı hususunda da muttalî değiliz, dedi.” (K., 1974: 193)

Kerim'den hiçbir şey öğrenemeyen sorgucular Kerim'i konuşturmak için arkadaşı Güner'i getirirler. Güner de benzeri işkencelere maruz kalmıştır:

“ ‘... Bak, başına daha neler gelecek. Neler geleceğini öğrenmek istiyorsan, getirelim Güner'i de burada adamın başına neler geleceğini gör.’ diyorlardı.

Daha sonra Güner'i gerçekten gördün. El tırnakları yakılmıştı. Bir ayağı tutmuyordu. Bacağında yaralar vardı.” (K., 1974: 83)

Sorgucular Kerim'i konuşturmak için Güner'in ardından da Neclâ'yı getirirler. Neclâ da onlarla aynı durumdadır:

“ ‘Kızı getirin, kızı!’

Titredin.

Neclâ'yı getirdiler. Tanınır gibi değildi. Avurdu avurduna yapışmıştı kızın, çökmüştü, bitmişti.

Birbirinize yaklaştırmadılar. İkiniz de ayakta kaldınız. Kızın vücudu tepeden tırnağa titriyordu. Gözlerini bir türlü ayıramadın. Bir türlü gözlerini ayıramadın. Ayıramadın gözlerini bir türlü kızdan.” (K., 1974: 84)

Romanda sanık konumunda olan Kerim ve arkadaşları, işkence gördüklerine dair şikayette bulunurlar; ancak işkence gördüklerini bir türlü ispatlayamazlar:

“ ‘...Bir kısım müdefiler ve sanıklarca dermeyen olunan (...) işkence yapıldığı ve bunun tesbiti (...) ve diğer hususlardaki talepler hakkında (..) iddia makamından mütalâası soruldu:

Sanırlara tarafımızdan alınan ifadeleri sırasında herhangi bir tazyik ve cebirde bulunulmadığı gibi başka bir makam tarafından işkence yapıldığı hususunda da muttalî değiliz, dedi.” (K., 1974: 193)

Sorgulamalar, işkenceler ve duruşmalar boyunca suçsuz olduklarını iddia eden gençler bunu ispat edemezler ve sonunda anayasanın öngördüğü cezaya çarptırılırlar:

“Maruz sebep muvacehesin de işlemiş oldukları anlaşılan müsnet suçtan dolayı sanıklar Kerim Akarsu, Güney Anday, Rıza Akkuş, Hamza Ergün, İbrahim Göğen ve Neclâ Atas’ın hareketlerine uyan T.C.K.’nın (...) ve (...) maddeleri gereğince tecziyeleri ve ...” (K., 1974:193)

Romanda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da gençlerin neden bu tür eylemlere katıldıklarıdır. Gerçi bu sorunun, nedenlerini de romanın akışı içindeki diyaloglardan değil yine duruşma kayıtlarından öğreniriz.

Gençlerin başında Güner Anday vardır. O bir toplantıda yaptığı konuşmada, amaçlarının birlik ve beraberliği sağlamak olması gerektiğini ve bu noktada Atatürk ilke ve devrimlerinden hareket etmelerinin doğru olacağını savunur:

“İlkelerimizi şöyle düşündüm:

Cumhuriyetçilik baş koşuldur, milliyetçilik temeldir, devletçilik kalkınmanın yöntemidir, lâiklik Cumhuriyetin tamamlayıcısıdır, halkçılık vaz geçilmez yöntemdir.

Milletin içinden halk ve ayrıcalı sınıflar ayrımı, milleti ikiye ayırıp tehlikeli çatışmalara yol açan bir durumdur. Milli birliği sağlamlaştırmak kaçınılmazdır.” (K., 1974: 123)

Güner’in düşüncelerini kabul eden gençlerin bir kaçırma eylemine katılmaları; sözleriyle yaptıkları işin çelişkisi açısından okuyucuyu biraz düşündürür. Bu konuya Murat Belge de, “Edebiyat Üstüne Yazılar” adlı eserinde eleştirel bir yaklaşımla değinir:

“Bu da doğrusu şaşırtıcı. Yaptıkları iş, Mahir Çayan grubunun eylemine çok benzeyen bu devrimci gençler, meğer altı ek ilkelerini tartışan C.H.P.’lilermiş.” (Belge 1994: 105)

Yine mahkeme belgelerinden öğrendiğimiz doğrultuda Güner'in sosyalizm üzerine yaptığı konuşmalar da Fethi Naci'nin "40 Yılda 40 Roman" kitabında eleştirilir:

"... Polis raporları, mahkeme tutanakları. Sözelimi Güner Anday'a şöyle dedirtiyor: 'Milliyetin içinden halk ve ayrıcalık sınıflar ayrımı, milleti ikiye ayırıp tehlikeli çatışmalara yol açan bir durumdur. 'Tarık Dursun, Güner Anday'ı eylemci gençlerin önde gelenlerinden biri olarak tanıtıyor ve ona sosyalizm adına bunları söyletiyor!...' (Naci, 1994: 296)

Gençlerin o noktaya gelişini toplumsal bir yara olarak gören baba ise Kerim'i jandarmaya teslim ederken birtakım özeleştirilerde bulunur. Babanın bu noktada en çok değindiği konu ise gençlerin yalnız bırakılmasıdır:

"Günlerdir hayatımızı zehir eden toplumu tedirgin eden bu olaylar zinciri böyle sürüp gidiyor. Biraz anlayış, biraz sağduyu gençliğin ne istediğini bilmek; değişkenlik, çağını adımlarını uydurmak, çağ dışı kalmak, çağın, dünyamızın toplumun kurallarına uymak, bu zorluğu duymak, duyabilmek bu denli yerinden oynatmazdı sizleri." (K., 1974: 262)

Babanın bu sözleri, romanda, gençlerin gerçekleştirdikleri eylemlerin nedenlerini rotaya koyar niteliktedir.

Gençler daha sonra tahliye edilir; ancak kaç yıl boyunca hapis yattıkları bir soru işareti olarak okuyucunun kafasında kalır.

Erdal Öz, "Yaralı" adlı romanında "baskın, sorgulama, işkence, hapishane" temalarına değinir. Yazar, özellikle "işkence" olgusunu romanın bütününde işler.

Yaralısın, 12 Mart askeri darbesinin yaşandığı yıllarda adını bilmediğimiz, ancak siyasi suçlu diye nitelendirilen roman kahramanının özelinde, geriye dönüş tekniğiyle anlatılan bir işkence romanıdır.

Roman kahramanın evi beş emniyet görevlisince basılır. Evde şüphelenecekleri hiçbir delil bulamayınca duvardaki fayton resmine takılır ve soru üstüne soru sorarlar. Amaç, görevlerini yerine getirmenin hazzını duymaktır:

“ ‘Ne resmi bu böyle?’

‘Fayton. Fayton resmi!’

‘Hiç mi fayton resmi görmedik be, neresi fayton bunun?’

‘Resmi yapan öyle yapmış.’

‘Kim yaptı bunu?’

‘Bilmiyorum.’

‘Biz öğreniriz, dercesine başını salladı sarışın.’ ” (Öz, 1974: 20-21)

Sıra kitaplara gelmiştir. Kitaplar, bir kişiyi siyasi suçlu yapmak için en iyi delildir aslında.

Oysa ki; roman kahramanı böyle bir baskının beklentisi içinde olduğu için evdeki kitapların büyük bir bölümünü tuvalette yakmıştır, içi sızlayarak:

“Yakılacak çok kitap var daha. Başladın bir kere. Aralıksız hepsini bir bir yakıyorsun.

İşte son kitap, kalın ciltli. En sona bıraktın onu. Bir daha kolay kolay bulamayacağın bir kitap. Ellerin titriyor. Kitabı ortadan ikiye ayırıp yapraklarını koparıyorsun. Korkunç bir hızla parçalıyorsun. Ülkenden insan görüntüleriyle dolu dizeler kırılıp dökülüyor alevlerin içine. Yanan kağıtların üzerinde ölümsüz sözcükler beyazlaşarak okunuyor, bitmiyor, yok olmuyor sanki. (Öz, 1974: 150-151)

Kahraman kitapları yaktıktan sonra da birilerinin her an gelebileceğini düşünerek gergin bekleyişini sürdürür:

“Oysa geç kalmamalısın. Her an gelebilirler. Belki geç bile kaldın.” (Öz, 1974: 147)

Öyleyse bu kişi, bir takım olaylara karışmış olmalıdır. Ancak romanda bu konuyla hiçbir açıklık getirilmemiştir; neden korktuğu evinin niye basıldığı, kimlerle ilişki içinde olduğu, ailesi, adı, işi...? Bütün bu sorular yanıtsız bırakılmıştır. Yazar adeta kahramanını, tarihsel yaşamdan koparmış ve soyutlamıştır.

Fethi Naci'nin görüşleri de bu saptamamızı doğrular niteliktedir:

“İşkencedeki delikanlı hep “şimdi”yi yaşıyor. “Geçmiş” yok onun için, geçmişteki insan ilişkileri yok. (İki sinema biletinin anımsattığı sevgili dışında) Oysa “Ad vermeyeceksin. Yoksa kimsenin yüzüne bakamazsın.” (s. 173) dediğine göre bir şeylere karışmış. Ama bu “bir şeyler” (Dava arkadaşları, dostlar örgütsel ilişkiler, vb.) yok romanda; romanı toplumdan soyutlamayan da bu, bence; delikanlının “geçmiş”i olmayınca roman soyut bir işkence romanı haline geliyor. Ve delikanlı işkenceye dayanmak için, sadece bireysel gücüne yaslanmak zorunda kalıyor; arkasında, geçmişinde yaslanacağı bir şeyler yok sanki.” (Naci, 1990: 421)

Evi basan polisler, kalan kitapları bir bir odanın ortasına yığarlar. Sürekli sorular soran sarışın polis, bu kitaplardan birşeyler çıkarmaya çalışır. Onu suçlayacak birşeyler:

“Eline aldığı kitabın kapağını gözden geçiriyor, adını okuyor, çok şey anlamış bir yüz takınmaya çalışıyor, küçümseyerek dudak büküyordu. Sonra içini karıştırıyordu kitabın.” (Öz, 1974: 23)

Polisler, roman kahramanın “evini alt üst ettikten sonra, iki büyük çuvala tıktıkları kitaplarla birlikte” onu siyah bir otomobile, gözleri bağlı bindirir ve küçük, dört duvardan oluşan bir hücreye kapatmak üzere götürürler. Romanın bu noktasında dikkati çeken; kahramanı otomobilin arka koltuğuna bastırıp yatırmalarıdır. Demek ki; polislerin de kaygılandığı birşeyler vardır. Kimsenin onun götürüldüğünü görmesini istemezler. Burada okuyucu olarak şu soruya takılırız: Böyle bir tutum içinde olmaları güvenlik önlemi midir; yoksa yaptıklarının yasal olmadığı kuşkusu mudur?

Roman kahramanı hücrelerinde her gününü büyük bir korku ve bekleyişle geçirir. Bir yandan da öldürdüğü karasineklerle öbekler oluşturup kendine bir takvim hazırlar:

“... Değişik tuzaklar kuruyorsun, değişik biçimlerde yaklaşıp yakalıyor, öldürüyorsun onları, bitmiyorlar. Öldürdüğün karasinekleri sayarak kargoların altında biriktiriyorsun. Her gün öldürdüklerini ayrı bir öbekte topluyorsun. Yerde büyüklü küçüklü kara öbekler. Günlerini bu öbekler belirliyor.” (Öz, 1974: 68-69)

Bu hücreye kapatılışının sekizinci gününde, Mayısın otuzunda, günlerdir beklediği adamlar gelir ve roman kahramanını sorguya götürmek üzere hücreden çıkarırlar. Yine gözleri bağlanır ve bir araca bindirilir. Araç önce asfalt bir yolda ilerler, ardından toprak yolda ve bir yokuşun sonunda beklenmedik bir anda durur. Görevlilerden biri “sen” diye seslenir. Kahramanın “Ben mi?” sorusu karşılıksız kalır. Araçtan iki kişi indirilir ve yeni bir bekleyiş başlar.

Roman kahramanı, bilinmez bir yerde, karanlıkta, o korku dolu bekleyişini sürdürür:

“Bir yapının önünde olmalısınız. Bir dağ başında sanki. Bir boşluğun ortasında tek başına bir yapı. Götürdükleri iki kişi içirilere, kötü bir yerlere sokulmuştur şimdi.

Bekliyorsun. Korkunç çığlıklar bekliyorsun. Bütün gücünü, dikkatini biriktirip dışarıdan gelecek sesleri kolluyorsun.” (Öz, 1974: 73)

Yaklaşan ayak sesleri kahramanımızın kaygısını giderek artırır. Adamlar, götürdükleri kişilerden birini araca güçlkle bindirirler. Bu kişi oturtulduğu yerde “umutsuzca” solur ve hıçkırarak inler.

Bütün bu yaşananlar bile kahramanımız için psikolojik bir baskı ve işkencedir aslında

Götürülen dördüncü kişinin ardından yeni, uzun bir bekleyiş başlar. Böyle beklemektense, sıranın bir an önce ona gelmesi daha iyidir:

“Götürülenler dönmedi. Dönsünler istiyorsun. Başlamanın bitmeye yaklaşmak olduğunu çok iyi biliyorsun. Gelsinler, alıp götürsünler, ne yapacaklarsa yapsınlar. Soluğun titriyor. Belli olmasın diye yavaş yavaş soluk alıp vermeye çalışıyorsun.” (Öz, 1974: 76)

Kahramanımız böyle bir ruh halinde iken dışardan gelen yoğurtçunun sesini, çığlık sesleri sanır; tıpkı daha önce duyduğu çocuk seslerinde irkildiği gibi:

“Yine bir uzun çığlık sesi silkeliyor. Kaskatısın. Biri uzun uzun bağıyor uzaklarda. Kimbilir neler yapıyorlar ona şimdi? Bir yerlerini mi buruyorlar, kollarını parmaklarını mı kırıyorlar, tırnaklarını mı söküyorlar, umulmadık yerlerini mi dağlıyorlar? Ama yok, bu da bir çığlık değil. Ses daha yakınlarda şimdi, daha belirgin. Yoğurtçuuuu!” diye bağırın bir satıcının sesi bu.” (Öz, 1974: 81)

O günün sabahından akşam saatine kadar görevliler yalnızca dört kişiye işkence yapabilmıştır. Saatlerce orantılandığında bu sayı işkencenin boyutlarını göstermesi açısından ürkütücüdür. O gece oynayacak, Ankaragücü Leeds United

futbol karşılaşması, sırası gelen roman kahramanımızın o gün için işkence görmesini engeller. Bu gerekçe okuyucuya pek inandırıcı gelmez. Belki de bunca korku dolu bekleyiş için hazırlanan zemin, ona gözdağı vermek içindir.

“Ne zaman?” diye sormuştum odama kapatılırken.

“Şanslı adammışsın. Gece maçı olmasaydı görmüştün bugün ananinkini; İngilizlere şükret,” demişti kalın biri.

Sonra da eklemişti: “Sabaha kaldı sabaha” (Öz, 1974: 91)

İşte, “ne zaman” sorusuna aldığı yanıt kahramanımızın bekleyişine yeni bir boyut kazandırır. Bu çok sürmez. Sabah saatine tekrar yola çıkarlar. Yine gözleri bağlıdır. Bu kez farklı bir yere götürürler onu ve işkence başlar. Bu işi yapanlar ustalaşmışlardır artık. Nerede duracaklarını, ne zaman yakınlık gösterip ne zaman sert çıkışlar yapacaklarını iyi bilirler.

İşkence hal hatır sormayla başlar ve zaman ilerledikçe iğrenç bir hal alır:

“‘Nasılsın?’ diyor bir ses.

-Bilmiyorum bilmiyorum bilmiyorum.

‘Şimdi bildiğin her şeyi anlatacaksın.’

‘Neyi?’

Yüzüne, sol yanağına inen beklemediğin bir şamarın şaklayışıyla başın savruluyor.

‘Anlat’

‘Neyi anlatayım’

Bekliyorsun bu kez, hazırlıklısın. Yüzünün tam ortasına, burnunla ağzının üstüne inen bir yumrukla altındaki iskemleyle birlikte yuvarlanıyorsun.

‘İt oğlu it!’

Altına pislediğini biliyorsun. Sıcak, bulaşık, iğrenç. Aşağılandın bile.” (Öz, 1974: 94-95)

İşkence yapan kişiler, sorularına yanıt alamayınca farklı tehditlerde bulunurlar.

“ ‘Buranın neresi olduğunu biliyor musun?’

‘Hayır’

‘Dinle öyleyse. Burada öyle yasalar falan işlemez. Ne anayasa, ne babayasa, yok burada, tamam mı?’

‘Tamam der’ gibi başını sallaman gereksiz.

‘Her türlü yasanın, her türlü denetimin dışında bir yerdesin şu anda. Allah düşürmesin bir kere; ama düşürdü mü, Allah da karışamaz, biz karışırız. Anlıyor musun ne demek istediğimi?’ ”

(Öz, 1974: 97)

Bütün bunlar işkence yapanların kararlılığını gösterir. Birşeyler öğrenmek isterler. Ancak aldıkları tek yanıt “bilmiyorum” olur. Romanın bu noktasında, işkencenin etkisinden sıyrılıp olaylara dışardan baktığımızda yazımızın başlangıcında değindiğimiz saptama aklımıza gelir:

Bu kişiye yöneltilen sorular nedir; o niye hiçbir şey bilmiyor, bilmesi gereken ne, niçin işkence görüyor? Sorularımız yine boşlukta kalır:

“.... Erdal Öz’de yalnız o küçük ülkenin haritası var, o ülkeyi bütünü içindeki yeriyle göstermiyor; yani yaralıdır; 12 Mart bağlamı içinde vermiyor, nerdeyse soyut bir işkence olayı gibi veriyor.” (Naci, 1990: 420)

Roman boyunca işkence, değişik boyutlarda sürer. Tokat, dayak, onur kırıcı sözler, falaka, elektrik, hakaretler... Romanın kahramanının onurunu en çok kıran ise çırılçıplak bırakılıp öylece işkence yapılmasıdır:

“ ‘Çıkar üstündekileri!’

.....

‘Soyunsana ulan’

Başıyla, kapının yanında bekleyen iki dar gelirliye buyruk veriyor. İkisi birden üzerine atılıp yağmadan mal kaçıran gibi üstündekileri sıyrıp alıyorlar. En çok da donunun çıkarılmasına direniyorsun. Sille tokat onu da çıkarıyorlar. Çırılçıplak kalıyorsun. Üstelik donun.

‘Ne zaman sıçtın lan altına? Götürün atın o pis şeyi dışarı.’

‘Utanç içindesin.’ ” (Öz, 1974: 108)

Günlerce sürer işkence; her gün ayrı bir işkence biçimiyle karşılaşır kahraman.

Fethi Naci’ye göre roman kahramanının işkenceye dayanması “sadece bireysel gücüne yaslanmak zorunda” kalmasındandır. Onu ayakta tutan bu bireysel güç, yalnızca başkalarına karşı taşıdığı sorumluluktur:

“Ad vermeyeceksin. Yoksa kimsenin yüzüne bakamazsın. Hep bu istekle içinden konuşursun.” (Öz, 1974: 168)

İşkence sırasında bazı oyunlar da oynanır kahramanımıza karşı. On yedi, on sekiz yaşlarında olan bir gencin ağzından dökülen, öğretilmiş, ezberletilmiş sözler gibi:

“ ‘Görüyorsun’ diyor. Bu da senin gibiydi. Sonunda konuştu, kurtuldu!

Tekmeliyor yerdekini.

Yerdeki, olsa olsa on yedi, on sekiz yaşlarında. Güzel yüzünü çirkinleştirmek için ellerinden geleni yapmışlar. Ezmişler, çiğnemişler, bitirmişler çocuğu.

‘Konuş ağabey’ diyor yerden, başını kaldırmadan.

Sesinde utançlar gizli.

‘Anlat, anlat’ diyor sarışın. Tekmeliyor çocuğu.

‘Ağabey, ben otuz dokuz numara ayakkabı giyerdim, şimdi kırk altı numara ayakkabı olmuyor ayağıma!’

Ezberini anlamadan anlatan öğrenciler gibi” (Öz, 1974: 204)

Roman kahramanı yaşadığı işkencenin izlerinin silinmesi için hastaneye kaldırılır. Sonuna bireysel gücü galip gelmiş ve konuşmamıştır.

Hastanedeki tedavisinin ardından duruşmaya çıkarılır. Sorgulama artık duruşmada sürecektir. Sorulan ilk soruya verdiği yanıt; “Böyle bir olayla ilgim yok.” Olur. Nedir bu olay? Hâlâ belirsizdir.

Roman kahramanına, duruşmadan önce savcı tarafından bir kağıt imzalatılmıştır. Bu imza duruşma sırasında onu haksız duruma düşürecektir:

“.....

‘Savcılıktaki ifadeni dinledin.

Oysa kısa kısa evetlerle, hayırlarla karşılamıştın aşağıdaki odada savcının sorularını. Ne kadara uzun konuşturmuş savcı seni. Bozuk bir sözdizimi içinde sana neler söyletmemiş.

‘Ben böyle şeyler söylemedim.’

‘Altında imzan var. Okumuş, imzalamışsın.’

‘Hayır savcının bana aşağıda imzalattığı kağıdı okumadım. Oku demediler bana, imzala dediler, imzaladım. Öyle şeyler söylemedim ben.’” (Öz, 1974: 141)

Romanın bu noktasında kim olduklarını bilmediğimiz kişileri ele vermemek için bireysel gücü ile işkenceye günlerce dayanan bir kişinin, ifade kağıdını okumadan imzalaması bizi şaşırttı.

Duruşmada işkenceden söz ettiği zaman roman kahramanı susturulur, çünkü bundan söz etmesi yasaktır. Hem işkence yapılır, hem de yokmuş gibi davranılır. Bu çelişkili bir oyundur ve duruşmada herkes kendi oyununu oynar. Amaç, yasal olmayan bir tutumu gizlemek, ört bas etmek olabilir:

“.... Hayır, bana öyle bir şeyden söz etmedi. Onun öyle bir şey yapacağını sanmam. İyi tanırım. Yapamaz. Hayır konuşmadık. Onu hiç tanımam. Adını ilk kez işkencede... Hayır işkenceden söz etmek istemedim.” (Öz, 1974: 140)

“Evet hastanedeyken. Bir buçuk ay kadar. Orada da zorladılar. İmzalamadım. Savcı da geldi birkaç kere. Öbürleri de. Boyuna geldiler. Zorladılar. Yeniden işkenceye götüreceklerini –

Sözünü yine kesiyorlar. İşkenceden söz etmeni istemiyorlar.”
(Öz, 1974: 143)

İlk duruşmada tutuklanmasına karar verilmiştir. Onu koğuşa almadan önce bazı formalitelerin yerine getirilmesi gerekir. Emanete alınan kimi eşyalarının iade edilmesi, fotoğrafının çekilip sabıka numarasının verilmesi, traşının yapılması gibi:

“ ‘Bunları alabilirsin.’

İzin çıktı...

‘Bunlar ne?’

‘Sinema bileti.’

Onları da yazmıyor kağıda.

Masanın üstüne atıyor. Uzanıp kullanılmış bilet parçalarını alıyor, cebine tikiyorsun. Tırnak çıtçıtıyla kimlik belgeni vermiyorlar.

“Paran yok mu?”

“Yok.”

.....

Bir büyük defter daha çıkıyor ortaya yine aynı şeyler başlıyor: Adın, soyadın, doğum yerin, doğum tarihin, baba adın, ana adın, işin, adresin, evli olup olmadığın, okuma yazma bilip bilmediğin. Bu son soruyu ilk kez burada soruyorlar. Bitirdiğin fakülteyi söylüyorsun, böylece okuma yazma bildiğini anlamış oluyorlar.” (Öz, 1974: 258-259)

Okuyucu için, roman kahramanının kim olduğu, neden bunca acılara katlandığı hâlâ belirsizdir. Ona verilen tek kimlik fotoğrafa çekildiği sırada üstü “kara boyalı tahtaya” yazılan dört rakamlı bir sayıdır:

“Duvarın önüne çekiyorlar. Kurşuna dizecek gibiler. Kara boyalı bir tahtanın iki ucuna ip bağlamışlar. İpi boynundan geçirip, tahtayı göğsünün üzerinde ortalıyorlar. Gardiyan, elindeki bir defterden bir sayı söylüyor. Dört rakamlı bir sayıyı tebeşirle yine kendi yazıyor, göğsünün üzerindeki kara boyalı tahtaya. Bu senin sayın sen bu sayılı tutsaksın.” (Öz, 1974: 260)

Artık onun için yeni bir dönem başlar. Getirildiği koğuştaki herkesin yakınlık göstermesi, onun acılarını biraz olsun dindirir.

Koğuştaki kıdemli mahkumlardan biri sorar roman kahramanına. “Suçun ne?” Onun “Siyasi” olduğunu öğrenince de toplumun açmazını, oynanan oyunları, yine de umutsuz olmadığını şöyle dile getirir:

“Sizler okuduğunuz için suç işlersiniz, bizler okumadığımız için. Sizin bilginiz bizde, bizim görgümüz sizde olsaydı, gör bak neler olurdu o zaman. Ne siz böyle içeri düşerdiniz, ne biz. Biraraya gelemedik. Bizi kolay kolay biraraya getirmezler. Eh işte ancak böyle mahpushane köşelerinde buluşabiliyoruz. Ne yapalım, bu da bir başlangıç.” (Öz, 1974: 155)

O, koğuştaki tek “siyasi” mahkumdur. Diğerleri ise adları “Nuri” olan “adlî” mahkumlardır: Sarışın Nuri, Terzi Nuri, Gılay Nuri, Ufaklık Nuri...

Sonunda kahramanımız da Nuri olur çıkar. Roman boyunca ona verilmeyen bir kimliği edinmek istercesine adının “Nuri” olduğunu söyler:

“ ‘Dün geldin sen değil mi?’

‘Dün akşam geldim.’

‘Suçun ne?’

‘Siyasiyim’

Soruları bitiyor gibi. Ama bitmiyor. Bir sorusu daha var:

‘Adını bağışlamadın?’

Nurilerden biri ilk kez adını soruyor sana. Sesini kısıyorsun, fısıldar gibi:

‘Nuri’ diyorsun yavaşça. ‘Nuri’ ” (Öz, 1974: 268-269)

Bu kimliğe neden ihtiyaç duyar “işkence gören Nuri?” En büyük sevgiyi ve yakınlığı “Nuri”lerden gördüğü için mi?

47'liler, 12 Mart döneminde yaşanan, siyasi eylemleri; öğrenci olaylarından baskına, işkenceyle, sorgulamadan, hapishaneye kadar uzanan bir çizgide anlatmaktadır.

Roman, “siyasi eylemlere” devrimci gençlerin perspektifinden bakmakta, ideolojik eylemlerin nedenlerini ekonomik, sosyolojik ve psikolojik bir çerçevede sunmaktadır. Yeni dünya düzenini oluşturan kapitalist sistem, bencilliğe varan bireycilik, Anadolu halkını küçümseyen sınıfsal ayırım, tek tip insan yetiştiren eğitim sistemi ve bütün bunların toplumsal yaşantıdaki açmazları irdelenmektedir romanda.

Çoğunluğu 1947 doğumlu olan bu gençler sık sık bir araya gelip Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi konumu tartışırlar. Bu tartışma Murat Belge'nin de belirttiği gibi Atatürk ilke ve devrimleriyle ve 27 Mayıs Anayasası'nın işlerliğiyle sınırlıdır:

“... Devrimcilikleri, Atatürk ilkelerinin dışına çıkamayan bir popülizm olarak kalıyor. Dolayısıyla, ahlâki kökenli, hümanist bir yurtseverlik sorunsal olarak konuyor her şey.” (Belge, 1994: 107)

Yazar belki de, onların devrimcilik anlayışını bu noktada tutarak, görüşlerini, mitinglere taşımalarına meşruluk kazandırmak istemiştir.

Bu noktada romandaki her kahramana düzeni temsil eden belirgin bir işlevi yüklenmiştir.

Emine Semra, 12 Mart döneminde İstanbul'da sosyoloji öğrenimi görmeye başlar. Geçmişten getirdiği bir alışkanlığı vardır onun: Sorunlara olan duyarlılığı; olaylara ve olgulara karşı gerçekçi bir gözle yaklaşıp bunları irdeleme ve senteze varma isteği. Ondaki bu tutum, başlangıçta okul arkadaşı, ilerleyen zamanlarda sevgilisi olan Haydar'da ve diğer arkadaşlarında da belirgindir.

“Devrimci” diye nitelendirilen bu gençlere göre Türkiye'nin en büyük açmazı, gerçek anlamda düşünce adamı yetiştirilmemesidir:

“... Ben yazarlardan okuma yazma oranı düşük yurdumun insanlarına yol gösterici diye belletilenlerden söz ediyorum. Latin harflerine geçildiğinden bu yana Cumhuriyetin yetiştirdiği kuşaktan örnekler alalım, biz de gerçek boyutlarıyla düşünce adamı yetişmediği kanısındayım. Subaşlarını tutanlarla onların ürettiği düşüncelerden bize kalabilenler ya da kalması uygun görülenler eksik puslu olarak ortada. Türkiye’nin özgün yapısına, halkının taşıdığı kat kat etkilerin törelerin, değişik deneylerin araştırmasına bu kişiler yeterince eğildiler diyemeyiz.” (Früzan, 1974: 209)

Dikkat edersek bu konuşma, Türkiye’nin içinde bulunduğu eğitimsel açmazın nedenlerini ortaya koymaktadır.

Romanda, “devrimci gençlerin” üstünde durdukları bir diğer nokta ise ekonomidir. Oysa ki; her dönemde olduğu gibi, o dönemde de ekonomi farklı çevrelerce farklı algılanır: Para kimilerine göre amaç, kimilerine göre ise araç olur:

“ 969’da Emine “Sizce kalıcı olan nedir” diye sormuştu annesine.

-Şerefli bir hayat ve çocuklara bırakılacak servet.

Sonra Emine’nin elindeki kitapları göstererek:

-Parayı nasıl küçümsersin, demişti. Seninkiler de aynı şeyi söylemiyorlar mı? Her şey ekonomiktir demiyorlar mı?

Emine gülüvermişti.

-İnsanı yabancılaştıran parayı söylemiyorlar. Size anlatmak güç, para kişiyi araçlaştırmamalı, araç olmalı demek istiyorlar anne.”

(Früzan, 1994: 68-69)

Değişen dünyanın, Türkiye’ye hele hele aile bireylerine yansıması Emine Semra’yı fazlasıyla rahatsız eder; çünkü zamanla insanlar “kapitalist sistemin” oyuncağı olurlar ona göre. Yazar, bu değişimin nedenlerini Haydar’ın ağzından dile getirir. Böylece o dönemdeki “devrimci gençlerin” hareketlerindeki amacı da yansıtmaya çalışır:

“Türkiye değişiyor Eminecan diyordu, hem de nasıl. Kurtuluş savaşının acele ortaya çıkardıkları, sınırlı bilgileriyle eriyip gittiler. Artık iş adamları, bunların vazgeçilmez danışmanlar, sanayi kapitalizmine yönelmiş bir ülkenin dış, iç ilişkilerini yürütecek hukukçuları elbette Malraux’dan da, Marx’dan da Keynes kadar söz açabilecek. İşimiz küçümsenemez derken kastımız budur.” (Früzan, 1974: 48)

Haydar’ın konuşmalarını tarihsel temellendirmelerle güçlendirmesi dikkat çekicidir. Bu tutum romanın diğer kahramanlarında görülecektir.

Demek ki; 12 Mart’ta yaşanan sancılı olayların temeli ekonomiye ve eğitime dayandırılmaktadır. Diğer olgular ise ekonomi ve eğitimin ortaya çıkardığı açmazların yansıması niteliğindedir:

“... Her sınıf kendi güzelliğini yaratır. Bizim çabamız aslolan güzelliği savunmak, emeğin getirdiği, getireceği güzellik için çalışmaktır. Hiç şaşma. Enişten gibi adamlar bizlerin daha iyi hazırlanıp, daha dikkatli olmamızı gerektiriyor.” (Früzan, 1974 s: 148-149)

Haydar’ın bu ifadesi, “devrimci gençlerin” “kapitalist sisteme” karşı mücadele ettiklerini de gösterir. Romanda bu sistemi simgeleyen en belirgin kahraman ise avukat olan “enişte”dir.

Gelelim bu mücadelenin bir diğer kaynağı olan yetersiz eğitim ve bu eğitimin oluşturduğu bireyci insan tipine. Emine’nin sürekli yakındığı ve defalarca annesiyle tartıştığı bir konudur bu:

“... Eniştem bir yana anne, Kubilay’a gelelim. Onun pek beğendiğiniz zekasına. İrdelemeyen, ezberleyen bir zekadır bu. Ne size, ne başkasına bağlılık duyar erkek kardeşimiz. Üstelik duygusuz. Sakinliği biraz da ondan. Ama kurnaz. Düşünmesini değil koku almasını biliyor. Yurdunu tanımaya gelince, Kubilay

için yurt hep coğrafya ya da tarih dersi olarak kalacaktır. Not alınmasını gereken, tam numarayı sağlayacak dikkati, özeni isteyen okul konularından biridir yurdu. Meslek edinildiğinde de, her şeyi kullanarak kendini sağlama alacak.” (Früzan, 1974: 243)

Emine’ye göre kardeşi de düşünmeyen, düşündürülmeyen bir insan modelidir. Söz konusu eğitim ve ekonomik sistem içinde, bireyci insan kimliğini taşıyan Kubilay, onların mücadele ettiği “çağdaş kan emici” diye nitelendirdiği bir kesimin yeni adaydır.

Toplumsal duyarlılıktan uzak, bireyci kimliğiyle romanda yerini alan en önemli kahraman ise anne Nüveyre Hanım’dır. Kubilay’ın bu noktaya gelmesinin nedeni ise yine Nüveyre Hanım olarak gösterilir Emine’nin sözlerinde:

“... Gönül bolluğunuz kanınız ilk elden taşıyanlara bile kısıtlamalarla sunuldu. Eviniz, kocanız, çocuklarınız öndeydi daima, Ben ben ben diyordunuz. Benim çocuğum, benim kocamdan öteye duyarlılığınız dertlenmeniz yoktu..... Anne siz Kubilay’da süreceksiniz sanırım.” (Früzan, 1974: 242)

Bütün bu sapmalara göre, Emine Semra ve arkadaşlarının sürdürdüğü ideolojik eylemlere neden olan sorunların asıl kaynağı, mücadele edilen sisteme ayak uyduran ve aydın kimliği taşıdığını savunan ailelerdir. Gürsel Aytaç’ın yorumları da bu görüşümüzü destekler niteliktedir:

“Sosyoloji öğrencisi Emine Semra ve yaştlarının tutuklulukla sonuçlanan ideolojik eylemlerinin sorumluluğunu Früzan, bu ideolojilerin üst düzey yetişkinlerinde görür.” (Aytaç, 1999: 28)

Şimdi de ailelerin, çocuklarının ideolojik eylemleriyle ve bakış açılarıyla çatıştığı noktaları gözden geçirelim.

Anne Nüveyre Hanım ve Baba Selâhattin Bey daha önce de belirttiğimiz gibi bu ülkenin eğitim ordusunun birer temsilcisidir. Başlangıçta meslekî açıdan idealist olun bu öğretmenler, zamanla yalnız kalmanın korkusuyla düzene ayak uydurmak zorunda kalırlar:

“... Genç öğretmenlerin çoğunluğu gibiydik, biz de. Ülkücüydük. Evlendik. Anadolu’ya gidip küçük bir ev, küçük bir mutlulukla yetinmek için çalışmaya başladık. Önemli olan insanlarımıza yararlı olmaktı. Bir çok değişik yerlere atandık. İlçeler, iller, hatta köyler. Baban da başlarda tutkuluydu. “Yapacak çok şey var Nüveyre” diyordu. Günlerce bizi yabancılardan bakışlarla dolu yorgun çocuk yüzlerini izliyorduk. Her çocuğu kendi yavrumuz sayıp iyilikler düşünüyorduk. Ne oldu sanıyorsun sonunda? Kuşkuyla bakmaya başladılar bize. Orta Anadolu’daki ilçelerden birinde anca altı ay kalabildik. Körüklü pantolon giyen alabros saçlı kaymakam babanı çağırtıp, “Kardeşim Selâhattin bey, bence program dışı teşebbüslerinizi kısın, Maarif Vekâletinin uygunudur dediğinden ötesine geçmek bilmem ki...” demişti. Pek bir şey de yapmıyorduk aslında. Geçim zorunda olup da okuyamayan çalışan çocukların durumlarını falan araştırıp yardımcı olabilecek makamlara duyurmak istiyorduk. Biz de durulup, cayıp öteki öğretmenlere katıldık. Çatışmalar bitti. Dostlar edindik.” (Früzan, 1974: 247-248)

Böylesine idealist bir anne babanın, zamanla değişmeye başlaması ve Anadolu halkını küçümseyen tavırları, bu ideolojik eylemlere neden olan bir birikimdir.

“... Hademe Kadir’in oğluyla Kubilay’ı karşılaştırmak Emine’nin çocuksu yanılgısıdır.... Bak kızım şunu unutma, insanların arasında çok fark vardır. Kimi akıllı, kimi aptal, kimi güzel, kimi çirkin olur. Kalkmışsın Kadir’in oğluyla Kubilay’ı kıyaslamaya. Küçük oğlan bir yana seninle yaşıt olanı kerrat

cetvelini ezberleyene kadar sınıf bölmelere geçti. Bunların çoğu akıllı olmuyor. Yoksa biz az mı çabalıyoruz.

- Neden anne, niçin?

- Canım işte doğuştan. Sonra bir de Kubilay'a bakalım. Oğlum akıllıdır benim." (Früzan, 1974: 496-497)

Anne, Nüveyre Hanım'ın sözlerindeki bu küçümseme yine sınıfsal ayrımın kişiler üzerindeki "etiketin önemi yanılgısından kaynaklanır. Bu noktada okuyucu olarak şunu sormak isteriz Nüveyra Hanım'a: "Acaba onlar, hademe Kadir'in değil de etiket sahibi birinin çocukları olsaydı yine 'doğuştan aptal' damgası yiyecekler miydi?"

Gürsel Aytaç, 47'liler romanı için "Öğrencilerin siyasal eylemlerine karşı tepkiler konusunda da şehirli ana babaların tutumu alaycı bir yaklaşımla dile getiriliyor."der. Anne-baba ve Emine arasında gelişen şu diyalog, Aytaç'ın saptamasını doğrular niteliktedir:

"Çocuğum, demişti babası. Hiçbir şey için demek doğru mu? Biz çok şeyler için kuşkudaydık. Neyi anlayacağımıza karar vermişsin. Biz de o genç insanları sevip üzülmelik mi? yok emine, yanıyorsun. Aileye karşı çıkmak çocukluktan gençliğe geçişin ilk aşamalarındandır. Sen hep kendin üzöldün sandın. Anneni babanı katı kalpli düşüncesiz diye tanımayı yeğledin. Bu yanılsından kurtulmak için öğretmen olduğumuzu hatırla hiç olmazsa gençlerle uzun yıllar sürmüş yakınlığımız oldu. Bir çok şeyler öğrettik onlara.

- Öğrettiklerimizin doğruluğuna inanan öğretmenler miydiniz baba? Ya da doğru saydıklarınızın peşinden miydiniz? Onları araştırıyor muydunuz? Size üstlerinizden 'öğretiniz' diye buyurulanların yararını tarttınız mı? Yaygın iyilik severlik anlayışının kısır bir özdoymundan öteye varmadığını anlayabildiniz mi?" (Früzan, 1974: 569-570)

"- Bize niçin kötü diyemezsin, ben açıklayayım, - Annesi konuşuyordu. - Bizler kimseye iyilikten öte bir şey yapmadık.

Emine yavrum sen yorgunsun. Bu kriz üniversiteye girdiğin yıl başladı. Büyüdü, çoğumuzu aldı içine. Sen de uzak kalamazdın bundan. Arkadaşların ayıplardı. Biz az düşünmedik babanla. Gecelerce konuştuk. Seni anlıyoruz. Duygusal öfkelerin kökleri hep aile ilişkilerinde aramamalı, ne yazık ki genç yaşlarda bu böyle olur. Üstelik de biz iyi medeni bir aileyiz. Sana karşı yanlış davrandık mı diye araştırdık.” (Früzan, 1974: 572)

Karşılıklı yapılan bu konuşmalar aynı zamanda ebeveynlerin, gençlerin mücadelesini irdeleme biçimin yüzeysel olduğunu da kanıtlamaktadır.

Romanda, “devrimci gençlerin” eleştirdiği yalnızca sistem ve bu sistemin açmazlarına ayak uyduran anne babalar mıdır? Hayır. Onların, kısmen de olsa, kendilerine de eleştirel gözle baktıkları görülür. Onlara göre eylemlerindeki en büyük açmaz “sloganlaşma”dır. Ebeveynler sloganların insanları bir kalıba soktuğunu; düşünmekten, irdelemekten ve senteze varmaktan uzaklaştırdığını savunurlar. Sloganlara sığınarlarsa, mücadele ettikleri kesimle aynı noktaya ulaşacaklardır. Yani onlar da kalıplı, tek tip insana toplumda yer açacaklardır. Bunu bir de Haydar’ın ağzından dinleyelim:

“... Sloganlar bence de gelişen değişen düşünce için çok konfor sayılır. Hızla yenilenen bir dünyada sloganlaşmaya inanmak kısa zaman aralıklarında mümkündür diyelim. Uzun yıllara yaymaksa topluma öğretiyi aykırıdır kanımca. Çünkü araştırmayı engeller. Yanlışla düşeni bir sis perdesiyle örter.” (Früzan, 174: 229)

Buraya kadar üstünde durduğumuz nokta, “devrimci gençlerin” ideolojik eylemlerinin nedeni ve bu nedenleri düşünce boyutunda nasıl sergiledikleridir. Şimdi ise onların bu düşünceleri miting alanlarına nasıl yansıttıklarını ve sonucunda neler yaşadıklarını inceleyeceğiz.

Romandaki çeşitli diyaloglardan “öğrenci olayları”nın sık sık yaşandığını biliriz. Ancak yazar gazetelerde “Üniversite kanla açıldı.” diye yazılan günün

öncesindeki ve sonrasındaki bazı olayları yansıtır bize yalnızca onları daha çok düşünce boyutunda tanıtmak ister. Murat Belge'nin kimi saptamalarını yazarın bu eğiliminin nedeni olarak gösterebiliriz.

“... Yani Früzan burada bildiği bir konuyu sıralayıp, kafasında billurlaştırıp, sonra da yazmaya başlamıyor. Bilmediği bir konuyu yazarak öğrenmeye çalışıyor. 12 Mart olaylarına karışmış insanları romanının kişileri yaparak onları kendi dünyasının insanları haline getirmeye ve böylece tanımaya uğraşır gibi.” (Belge, 1994: 107)

Gelelim, “üniversitenin kanla açıldığı” güne. Üniversite bahçesinde o gün yaşanacak olaylar Emine'nin deyiimiyle “Ağır sonların başlangıcı” dır:

“- Komandalar Atatürk heykelinin otuz kırk metre ötesindeler. Silâhlı olduklarını sanıyoruz.
- Peki ya siz?
- Molotof kokteylinden başka bir şeyimiz yok. Olmasından da yana değilim.
Solcu grubun elinde sopalar vardır.
İlk atılan molotof kokteyli karşı topluluğu dağıtıyor. Ön yapının dış camları iniyor.
Dışarı çıktıklarında, heykelin ardından onları bekleyenler hızla üstlerine koşmaya başlıyorlar.” (Früzan, 1974: 433-436-437)

Bu çatışma sırasında “devrimci gençler”den Siirtli Zülkadir, karşı gruptan memleketlisi olduğunu öğrendiği bir genci yaka paça yakalar. Zülkadir'in o gençle konuşması sırasında kabullenemediği nokta, memleketlisinin farklı bir grubun içinde olması ve ırkçılık yapmasıdır:

“- Bu da Siirtliymiş, baba. Görün, duyun, işitin. Bize taş atıp yaralayanlardan. Deli çıkacağım baba. Soykaya ne anlatsam bön bön dinliyor. Kaçıyorda ha! Güç yakaladım. Dinine kitabına. Demin “Kızılar Moskova'ya, kızılar Moskova'ya” diye ötüp duruyordu. “Kızıların köpekleri Moskova'ya” fuhu

kuşu kılıklı soyka ırkçı. Komadım kaçsın. Elime kaldı. Üstelik bana “essahtan Siirtli misin sen kardeş” diye soru açıyor. “He dedim” de başını iki yana sallayıp yazıklandı. Utanmıyor de yezit. “Vay ki vay” dedi. “Baban anan bacın” hısıminin halını bilip duysa arından ölür.” Attım bir yumruk ben de. Kendinden kuşkusuzluğuna dayanamadım.” (Früzan, 1974: 438-439)

Aslında yalnızca Zülkadir değildir memleketlisinin karşı grupta olmasını kabul edemeyen. Yukarıdaki alıntıdan, diğer gencin de aynı bakış açısında olduğu görülür. Bu diyaloglarla yazar, 12 Mart döneminde, “gençlerin, kardeşlerin birbirine düşürülme” sorunsalını yansıtmaya çalışır. Gençlerin birbirine yaklaşımlarına baktığımızda, aslında her ikisi de, memleketleri için, o gün orada mücadele vermektedir. Ancak bakış açıları ve yöntemleri farklıdır. Bu saptamamız, Früzanın ortaya koyduğu sorunsalı destekler niteliktedir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde, bir başka çatışmada, Zülkadir’in öldürülmesi, 12 Mart döneminde yaşanan öğrenci olaylarının boyutunu sergilemektedir:

“Zülkadir yere düşünce olacıklara, onun vurulmuşluğuna hiç biri inanmamıştı.
Gencecik erkek vücudun hemen göz alan çarpıcı yapısıyla dirim dolu sağlamlığıyla ölümü geri tepeceğini sanıyorlardı.” (Früzan, 1974: 443)

Baskının yaşandığı gece, Haydar, Emine’nin öğrenci evindeydi. Emine, defalarca düşünmüştür kaçıp saklanmayı; ancak bunu kendine yedirememiş ve beklemeyi uygun görmüştür; çünkü yapılacak bir baskınla ve sonrasında yaşayacağını bildiği olaylarla, yalnızca fiziksel ve ruhsal acı duyacak ama kimse düşüncelerine zarar veremeyecek, düşünmesini engellemeyecektir:

“... Zili duyduklarında bunları bu arkadan vuruşları epeydir yaşıyorlardı. Sinip de başkası olamazlardı ki. Kendileriydiler. Yılların yılların etkisiyle oluşmuşlardı. O suçlayanlar kaba

gücün uygulayıcıları bir gün geleceklerdi. Onlar da açacaklardı kapılarını. Tetikte olan beyinleriydi, vücutları değil.” (Früzan, 1974: 218)

“... Kitaplarımızı görecekler, saklayacak değiliz elbette. Kendimizi mi yadsıyacağız, niçin? Kitaplar durağan, değişmezlik niteliğine geçmiş nesnelerdir. Onlardan niçin korkuyorlar? Niçin suç ögesi sayılabilir? Bu topluma soluk alma araları niye, hangi bilinçle serpiştirilmiş.” (Früzan, 1976: 335-356)

Baskından önceki bir dönemde bunları söylemiştir Haydar Emine’ye. O gece ise ev didik didik aranmıştır ve kitaplar:

“... Adamlar piyasada satışta olan kitaplara “yasaktır” demekten başka çıkar yok bulamayacak duruma düşmüşlerdi. Onlar için belli ki belge gerekmiyordu. Belki de her kitabı suç unsuru sayıyorlardı.” (Früzan, 1974: 549)

Kızı salıverildikten sonra annesinin, Emine’ye evdeki kitapları yaktıklarını söylemesi de o dönemde kitapların yol açacağı sorunlara duyulan büyük korkunun belirtisidir:

“- Kitapların çoğunu yaktık Emine. Seninkilerin bazılarının bizde olduğunu bilmiyordum. Baban da söylememişti, yaktık korkudan. Üstelik hem öğrenci, hem delikanlı olan bir evde kitap barındırmak zor. İnan ki ruhsatsız silahtan beter. Ankara’da kalorifer kazanlarında günlerce kitaplar yakıldı.” (Früzan, 1974: 578)

Evin aranmasının ardından, Emine ve Haydar, gözleri bağlanacak, farklı araçlarla sorgulanacakları yere götürülürler. Romanın bu noktasından sonra Emine ile başbaşa kalırız, Haydardan ise yalnızca birileri aracılığıyla haber alırız.

Emine sorguya alındığında, yeniden gözleri bağlanır. Emine’ye göre odada en az dört kişi vardır. Bunlardan biri konuşmaya başlar:

“- Sorduklarımıza açık ve doğru cevaplar ver, dedi. Yoksa biz seni zaten konuştururuz. Unutma burada ne Anayasa ne bir başka yasa işlemez.

Sıralamalar başlamıştı. Adlar soruyorlardı. Adı geçenlerin bazılarını uzaktan tanıyordu, bazılarını ise hiç duymamıştı.”
(Früzan, 1974: 356)

Bu sahne de bize tanıdık gelir. Yaralısın’ın Nurileşu kahramanı da benzeri sözleri ve sorularla karşılaşmıştır sorgulama sırasında.

Şimdi de romandaki işkence olgusuna bakalım!

Emine’nin de sorgulanması işkenceyle yapılır, diğerlerinde olduğu gibi. Elektrik şoku, dayak, fiziksel işkencenin her biçimine direnir Emine. Onun dayanamadığı bir tek nokta vardır; kızlığına kadınlığına yapılan işkence ve aşağılama:

“- Konuşmuyor görüyorsunuz oruspu, ya hiç biri kız değildir bunların s.... kaltakları, - dedi sesi yayvan birisi – Bunu iyice germek germek, çatlatmak gerek.” (Früzan, 1974: 357)

Sorgulayanların yaptığı bu konuşma, bir kadın mahkûma yapılabilecek işkencenin boyutlarını sergilemektedir. Emine’yi en çok korkutan da işkencenin cinselliğe kayan bu boyutudur.

“... Yok bunlar beni gene de incitip berelemeyi becerecekler galiba. Savunmamı pekiştirmeliyim. Vücudumu ellemelerinden çok korkuyorum. Benim vücudum gururlu bir vücuttur bilirsin sen.” (Früzan, 1974: 358)

“- Kanama başladı, diyor biri. Ne zaman bunların bilmem nesine sıksak telleri kanama oluyor. Gözlerini çözün. Zaten bir süre açamaz. Açsa da neyi tam hatırlayabilir ki. Kanaması artacağa benziyor.

- Bir bez tutuşturun da sıkıştırı versin şeyine.

‘Şeyine’ sözcüğü bir ayıp sakınmasıyla söylenmiş değil, kalabalık, hoşgörü dolu. ‘şeyine’ diyen ses.” (Früzan, 1974: 478)

“İşkenceciler” amaçlarına ulaşamayınca farklı bir yol denerler. İşkence anında bir başka arkadaşlarını odaya alarak gözdağı vermek:

“- Hayır yapamazsınız, diye bağıyor Emine. Bu kızı siz bilir misiniz? Bu kız neleri tepip girmiştir bu olaylara bilir misiniz? Hem siz nesiniz kuzum?

Yüzüne inen tokatla çökertiyorlar eski yerine Emine’yi.

- Açın da çıplak görsün arkadaşını.

- İşte, diyor. Bu hale getirecekler seni de ötekilere seyrettirecekler. Söylememek kararı yetmez, biz söyletiriz. Sen gözlerini kırpmıyorsun, bu bile çok önemli değil. Nasıl olsa söyletiriz.” (Früzan, 1974: 466-467)

Şimdi ise sırada başka bir bayan devrimci vardır. Melek gitmiş yerine Emine gelmiştir. Artık Emine’dir başkalarına gözdağı verme aracı olan yine de bütün bunlar yıldırılmaz Emine’yi. O, konuşmama kararını baskından bile önce almıştır:

“ ‘Üç şey asıldır’ dedi kendine kısacık. İmzalamamak, ad vermemek, ağlamamak.’ Kimin ya da kimlerin adı, ne bileyim. Neyse karar karardır.” (Früzan, 1974: 457)

Okuyucu olarak kimin güçlü olduğunun sorusuna yanıt arayalım. İşkencecilere göre onlar güçlüdür; çünkü ülkenin koruyucusudurlar. Emine’ye göre ise kendileri güçlüdür; çünkü bunca işkence gördüklerine göre onlardan korkulmaktadır:

“- Anayasayı sizin gibi üç beş bin üniversiteli koruyamaz. Sizin yaşınız başınız ne ki bu saçma sapan eylemlere giriyorsunuz. Bir güç değil sizinki.

- Dedğiniz gibi gerçekten güçsüz olabiliriz. Oysa radyolarınızda, demeçlerinizde her çıkan fırsatta bizleri yıkıcı,

güçlü bir kalabalık diye göstermeniz çok ilginç. Böylesi hiçlenen bir grup bunca zahmete yalana dolana değiyor demek. Sanırım biz, sizin epeydir kullanmak istediğiniz fırsatları yarattık.” (Früzan, 1974: 456)

Emine’nin “İşkencecilere” söylediği “Sanırım biz, sizin epeydir kullanmak istediğiniz fırsatları yarattık.” Sözleri “provokasyon” olgusuna anımsatır bize. Emine, işkence anındaki konuşmalarıyla bunun bilincinde olduğunu gösterir:

“... ‘Yeni Vietnam’lar’ diye bağırdığımızı alanlarda herkesler duydu. Aramızda polisler vardı. Üniversitede de sayısı pek az olan sevdikleri öğretim üyelerinin de hemen seçiverdiği öğrenci polisler her şeyi izliyorlardı. Gizli saklı değildi hiçbir şey. Biz kimsenin satılığa çıkmasını sömürülmesini istemiyordu. Bunlar yiğit ve açık duygulardı. Bunlar için suçlanacağımızı düşünmeyecek denli aceleye mi gelmiştik? Gerçek insanlık yasasından yanaydık olsa olsa.” (Früzan, 1974: 356)

Murat Belge’nin de bu konudaki yorumunu inceleyebiliriz:

“Bir oyuna geldiklerinin bilinci, Emine’de, yakalanmadan önce belirmeye başlamıştır:
‘Gizli saklı olmayanlar şimdi gizlilik ihanet havasına büründürülüyordu.... Alanlarda bağırımlarına inançlarını yazmalarına olanak tanıyanlar bugün onları ve olayları birden karşılarında görüvermişse ağır karanlık bir ezicilikle davranıyorlardı.” (Belge, 1994: 109)

Öğrenci olaylarının patlak verdiği dönemlerde Haydar’ın gazeteler olan tepsi de romandaki “provakosyan” olgusunun bir destekleyicisidir aslında:

“- İşkenceye soktukları her kişiyi ağılayabileceklerini sanıyorlar, diyor Haydar. Bize bu kadar kızdıklarına göre biz yanlış yolda olamayız. Biz devletin yıkılmasını istemiyoruz. Bu gazeteler yok mu gazeteler...” (Früzan, 1974: 486)

Yine aynı günlerde Ahmet ve Seyhan adlı iki devrimci genç için gazetelerde yazan “gizli örgüt mensubu” ifadesine çok kızar Emine:

“- Hangi gizli örgüt? Nasıl, ne demek? Ahmet, Seyhan, Ötekiler...

.....

- Yalan... yalan... yalan... ölülerin arkasından bile. Ne gizli örgütüymüş, kurşunluyorlardı. Bilmiyor musun? Oysa biz ilk büyük öğrenci çatışmasında bankaları kırmıştık yalnız, biliyor musun? Ellerimizde sopalar vardı...” (Früzan, 1974: 323)

- İşkencenin sonunda kendine verdiği sözü tutan Emine konuşmaz. Onun işkence sırasında işkencecilere verdiği en açıklayıcı bilgi eylemlerinin amaçlarıdır:

“- Ne istediklerini bilmiyorum adamlarınızın benden. 27 Mayıs Anyasası’nın koyduğu haklarla yasaların dışına çıkanlara karşı anayasayı savunmak için çabalıyoruz. Eğer bu suçsa biz bunu yaptık. Sizin deliller dediğiniz nelerdir bilmiyorum. Madem kesindirler ve elinizdedirler bir de bizden bir şey öğrenmenize gerek kalmıyor ki.” (Früzan, 1974: 455)

Emine hapiste geçirdiği günlerde annesi ve kardeşi Kubilay tarafından ziyaret edilir. Anne Nüveyre Hanım, kızı için avukat tuttuklarını onu dışarı çıkaracaklarını söyler. Sonunda özgürdür Emine.

“Sonunda Emine’yi ve arkadaşlarını tutuklama nedenleri nasıl sağlam bir geçerlilik taşııyorsa, Emine’yi bırakma nedeni de uydurma, yüzlerce hukukî yanlışlık çıkarabilir bir açılmayla ailesine iletilmişti.

Emine’yi almaya babasıyla annesi birlikte gelmişlerdi.”
(Früzan, 1974: 559)

Anne, Nüveyre Hanım ve baba Selâhattin Bey’in merak ettikleri en önemli nokta kızlarının işkence görüp görmediğidir. Bu konuda pek çok yorumlar yaparlar ancak net bir sonuca varamazlar. Dışarda olanlar, içerdekilerin yaşadıklarını yalnızca

gazetelerin yazdığı kadarıyla öğrenirler. Bu konudaki en kesin bilgi ise içerdekilerdedir:

“- İstanbul hiçbir şey görmedi anne. Hem düşünmediniz mi, bakın bazılarımızı salıyorlar. Kimilerimiz müebbet tutuklu ilân edildi, kimilerimiz asıldı. Kimilerimiz vuruldu. İdam isteğiyle yargılanmada olanlar da var. Dikkat edin, korku havası yaratma eğilimi daha ustaca işleniyor artık. Ankara, İstanbul, İzmir illerimiz çok şey görmüş sayılmazlar. Gazetelerden okunanlarsa... ne yazdılar ki neler okundu sanıyorsunuz?

- İşkence doğru öyleyse Selâhattin.” (Früzan, 1974: 574)

Serbest bırakılmasının ardından İstanbul'daki evinde kendini toparlamaya çalıştığı sıra da, ziyaretine gelen Haydar'ın Almanya'ya işçi olarak gitmeye çalışan ağabey Kurban, Emine'nin yaptığı açıklamalar, onların mücadelelerinin temel dayanağını açıklar:

“- Kurban... ağabey, girişimimiz halk içindi. Devrim birikimini oluşturma çabamız en uca değin varamazdı kuşkusuz. Yine de Haydar'ın ağabeyi olan kişi bilmeliydi değiştirmeye kalktığımız düzeni. Bazı şeyleri ulaştırmakta yeterli olmadığımız açık. Bundan şimdi, Kurban ağabey, sizin karşınızda, içime işleyen bir üzüntü duyuyorum. Üstelik uca gitmekle ne demek istediğim anlaşıldı mı? Yoo... Yığınlar için geliştirilecek diki bulamamışız ki, nasıl iletişim kurabilelim. Daha açık anlatmaya gayretlensem belki becerebilirim. Almanya'ya gitmeniz, yurdumuzda barınamayışınızın nedenleri şu: Anadolu'nun ürettiği her şey küçük bir insan azınlığının elinde toplanıyor. Onlar sömürüyorlar sizleri. Aldıklarını salt kendileri için kullanıyorlar. Oysa işçi olmazsa fabrika olmaz.” (Früzan, 1974: 612-613)

Emine'nin bu sözleri biraz eleştiri; birazsa özeleştiri yüklüdür.

47'liler'de Murat Belge'nin de dediği gibi "İşçi sınıfı bakışı hiç yok." Ancak Emine'nin bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi işçi sınıfına bakış var. Belki de romanın bütünü oluşturan bu bakıştır.

Sancı'da bu temalardan özellikle "öğrenci olayları" yoğun olarak ele alınmıştır.

Emine Işınsu "Sancı" romanında 12 Mart "askeri darbesinin öncesinde, Ankara'da yaşanan öğrenci olaylarını anlatmaktadır. Yazar bu olayları karşıt iki grubun "devrimci" ve "ülkücü" öğrencilerin siyasi öğretilerinden hareketle aktarır.

Roman, bir üniversitenin bahçesindeki öğrenci çatışmasıyla başlar:

"Silâhlar birden patladı. Sesleri katı ve soğuktu, taş binalara çarpa çarpa büyüdüler... yüz.... bin... milyon! Milyon kere milyon patlama, doğuya ve kuzeye ve güneye doğru aynı anda... İleriye... binaları aşıp başka binalara, ağaçları aşıp başka ağaçlara ve kara toprağa... çarpıp dondular." (Işınsu, 1997: 5)

Bu olayları gençleri kimi zaman yaralanmaya kimi zaman ise ölüme sürükler. Romanın bu noktasında "öç" olgusuyla karşılaşırız. "Komando" diye nitelendirilen "ülkücü" öğrenciler, kaybettikleri arkadaşlarının acısını yüreklerinde taşıırken, sürekli "öç almak gerektiğini" belirtirler:

" 'Süleyman'ın kanı!' diye düşündüler.

- Bu kanın öcü alınacak heyı duyuyor musunuz beni, kahpeler, heyı!" (Işınsu, 1977: 7)

Aslında yenilgiyi kabul etmemek, her iki grup için de geçerlidir. Romanda okulları basan, öğrenci kaçıran "devrimci" ve "ülkücü" öğrenciler, bağlı bulundukları grupların inançları doğrultusunda hareket ederler. Onlara göre amaçlarına ulaşmak için her yol mübahtır. En baştada kışkırtma:

“- Önemli olan, tahrik etmek dedi. Bir kere kafaları kızdı mı, ondan sonrası kolay, unutmayın ilk hedef sıraları dağıtmak, muntazam yürüyüşü, kafası kızmış bir kalabalık haline getirmek. Silâhsız olduklarını hiç sanmıyorum. Karşılık vereceklerdir. Biz siperlerde olduğumuz için avantajlı durumda kayıp vereceğimizi sanmıyorum...” (Işınsu, 1977: 135)

Bu durum, yalnızca “devrimciler” için geçerli değildir. Benzeri bir yaklaşımın “ölkücü” gençler arasında da belirgin olduğunu görürüz:

“- Malûmaliniz, aşırı uçlar temsil eden gençler, birbirlerini kaçıracak, işkence yapıyorlar. Bir nevi korkutma, terör yaratma hevesi gençlik bunalımının tabiî tezahürleri. Bilhassa solcu gençler, bu kaçırma olaylarında çok başarılı oluyorlar. Komandolar daha çok misilleme yapıyorlar...” (Işınsu, 1977: 78)

Ankara’daki bu öğrenci hareketleri sonucunda yaşanan bunalım tüm Türkiye’nin o günlerdeki yazgısıdır. “Devrimci” gençlerin bildirilerinden bu sonucu çıkarabiliriz:

“Gençlik, bu kokuşmuş düzene karşı çıkıyor. Gençlik her bir haksızlığa ve Ege’nin Söke’sinden başlayıp, Doğu Anadolu’nun Mardin’inde düğüm üzerine düğüm atılan adaletsizliğe karşı çıkıyor...” (Işınsu, 1977: 44)

Romanda geçen “Bir nevi korkutma, terör yaratma hevesi gençlik bunalımının tabiî tezahürleri.” Cümlesiyle yazarın, tüm ülkeyi saran ve “gençleri birbirine düşüren” olaylarla “provakasyon” olgusu arasında bağlantı kurduğunu görmekteyiz. Çünkü; her iki karşıt grubun ortak değerleri vardır. “Devrimci” gençler; “tam bağımsız, emekçilerin hakkını koruyan burjuvaziden uzak, eşit eğitim hakkına sahip, emperyalizmden uzak” bir Türkiye için savaş verdiklerini savunmaktadırlar:

“Bu konun hiç de hafife alınmaması lâzım gelen bir yönü var: Asker-sivil-aydın bürokrat zümre bir geçmişin, bir geleceğin temsilcileridir. Bu geçmişte örneğin; Çanakkale var, başarılı bir Kurtuluş Savaşı var. Saydığımız zümreler, böyle bir geleneğin mirasçısıdır. İşte Milli Demokratik Devrim Stratejisi, bu yüzden içinde şehir ve köy proleteryasını, şehir ve köy burjuvazisini, orta köylü ve yoksul köylüyü, asker-sivil-aydın zümreyi toplayacaktır...” (İşinsu, 1977: 63)

Bir de, romanda “ülkücü” gençlerin ne için savaş verdiklerini inceleyelim:

“... Dursun onlarla beraber olmayı isterdi... Sıcak yaz günleri, bağda verimsiz toprağa uzanıp düşünmekle, ülkücü arkadaşları ile konuşup tartışmakla geçiriyordu. Çocukların üzerinde önemli durdukları “toplumculuk” kavramı idi, ekonomi idi... biz milliyetçi olduğumuz için toplumcu ekonomik görüşe sahibiz.” (İşinsu, 1977: 141)

“... Sokaktan okula, kahveden fabrikaya koşmalıyız. Kendi sanayimizi kendimiz kurmalıyız. İmkânlarımız bol, bu imkânları, büyük ve güçlü Türkiye’yi kurmak kullanmalıyız.” (İşinsu, 1977: 144)

İki alıntıdan da yola çıkarak diyebiliriz ki; romanda birbirine karşı mücadele veren her iki grubun da amaçlarında ortak noktalar vardır; ancak söylemleri farklıdır. Kısaca düzene karşı olduklarını belirten bu gençlerin birbirilerine karşı açtıkları savaş, yazarın vermeye çalıştığı “provakasyon” olgusunu destekler niteliktedir.

Yazar, bu noktada dış güçler kadar, basının da rolü olduğunu belirtmek ister. Yazarın “devrimci”ler tarafından vurulan “ülkücü” bir genç için; “ülkücü”ler tarafından vuruldu” manşetini atan “Cumhuriyet Gazetesi”ni örnek vermesi de bundandır:

“Mustafa kolunu Ali’nin omuzuna doladı, eliyle sırtını okşadı, içi ısını-vermişti çocuğa:

- Sen akıllı çocuksun, dedi ve haklısın, herşey açık değil milletin önünde, propoganda güçlerine solcular hâkim. Meselâ ben vurulduğum zaman, Cumhuriyet gazetesi koca bir manşet çekti: Aynen şöyle söylüyordu. Fen Fakültesinde komandolar bir genci yaraladılar. Oysa yaralanan bendim, yaralayan solcu! Evet haklısın, özellikle ilgilenmeyenin önünde her şey açık değil. Olaylar değiştiriliyor, insanlar değişik yüzler takınıyor...” (Işınsu, 1977: 128)

Işınsu, “provakasyon” konusunda yalnızca basını değil, polisi, üniversite dekanlarını ve üniversitedeki öğretim görevlilerini de sorumlu tutmaktadır. Romanın giriş bölümünde anlatılan öğrenci çatışmasının ardından vurulan “ülküçü” olan Süleyman isimli öğrenciyi “ülküçü”lerden Taşkın’ın öldürdüğü kanısında olan polisin, yüzleştirme sırasında Taşkın’a karşı takındığı tavır, yazarın bu düşüncesine örnekler:

- Gözlerini açmaya çalış, Süleyman... Süleyman Özmen, bak yavrum... dedi.
- Bak bakalım, bu mu seni vuran? – Polis ancak sabırsızdı, bir an evvel işini bitirip gitmek istiyordu, makinenin başındaki adama konuşmayacak, k böyle yazalım, dedi.
- Süleyman’ın kurumuş boğazından bir hırıltı geldi, başını büyük bir güçlülle arkaya kaldırdı...
- İlgili memur, makine başındaki adama:
- Yaz, dedi. Süleyman Özmen’e sorulduğunda, boğazından hırıltı çıkmış ve başını ne mânâya geldiği anlaşılmayacak şekilde sallamıştır.
- Taşkın’dan önce, doktor itiraz etti:
- Ne mânâya geldiği anlaşılmayacak var mı, bal gibi arkaya attı başını hayır anlamına!
- Tabii, dedi Taşkın.

İlgili memur, sıkıntılıydı, bir insanın istikbali, hattâ belki hayatı ile oynadığının sorumluluğunu duymaktan çok uzaktı, kötü kötü baktı Taşkın’a... (Işınsu, 1977: 18)

Bir diğer örnek ise “ülkücü” bazı gençlerin, Gazi Terbiye’ye geldiklerinde, okul bahçesinde polis aracı görememeleri üzerine, yaşamlarından kuşku duyarak müdürle yaptıkları görüşmedir. Bu görüşme sırasında gençler polisin müdür tarafından gönderildiğini öğrenirler. Öyle ki; romanın bu bölümünde müdür, “devrimci” gençleri koruyan, “ülkücü”lerin ise yaşamlarını önemsemeyen bir insan kimliğinde tanıtılır okuyucuya:

“- Olay yaratmıyoruz hocam gerçeği söyledim. – pencereye yaklaştı, eliyle işaret etti- Bakın bakın, Halim’in üzerini arıyorlar.

- Haydi haydi saçmalama.
- Lütfen gelir misiniz?

Müdür, istemeye istemeye kalktı yerinden, pencereden bir an bahçeye baktı, sonra hemen dönüp yerine oturdu:

- Bir şey yok şakalaşıyorlar onlar.
- Hayır, çocuğun üstünü arıyorlar!

Atölye hocası söylemişti, Müdür içini çekti; Mustafa:

- Hocam, dedi, Emniyete telefon edin, polis çağırın.
- Polis çağıracak bir neden yok. Üstünü arıyorlarsa, arıyorlar, ne yapalım.
- Polis çağırmanızı bekleyeceğim efendim.
- İki saat önce gönderdiğim polisi, şimdi çağırمام geri, çıkın odamdan, hepiniz!” (Işınsu, 1977: 154)

Romanda ayrıca; “devrimci” gençlerin verdikleri mücadele inançsız oldukları ve halkı kandırmaya çalıştıkları, bu yaklaşımlarıyla da bireyci bir bencillik içinde oldukları mesajı Nurten’in özelinde verilir:

“- Hiçbir şey değilim dedim ya, yalan söyledim; bir şeyim ben, çok şeyim hem de, devrimciyim be, Dursun ya ben de devrimciyim! Hiç aklına gelir miydi ulan bücür?

Dursun iç çeker gibi, bir;

-. Yaa, deyiverdi...

Nurten onu duymadı bile, konuşmasını, sürdürdü – Zile’ye de onun için gelmişim, ne de olsa çevreyi bilirim, mered Zile’nin köylüğünü tanırım.

- Köylerde... devrimcilik söküyor mu?

- Nasıl anlatsam, zenginin malını alıp, size dağıtacağız, deyince pek yutmuyorlar da, sünnîlik, alevîlik bilmem ne dâvâsını ortaya atınca, kızışıyorlar! Kırmızı görmüş boğa gibi yapıyoruz adamları! Damarlarına basıyoruz, birbirlerine düşüyorlar.” (Işinsu, 1977: 210)

Nurten’in bu sözleriyle yazar, yaşanan siyasi gerginlikteki “provakasyon”da, devrimcilerin de payının olduğu görüşünü desteklemek ister.

Aynı zamanda romanda, “devrimci”lerin kendi içleğinde başka açmazlarının da olduğu, onların iç çekişmeleriyle örneklendirilir. Turgut’un kendi örgüt arkadaşları tarafından öldürülmesi; Leylâ’nın da yine “devrimci”ler tarafından öldürülmek istenip suçun “ülkücü” gençlerden Dursun’un üzerine atılma plânı gibi. Çünkü “devrimci”lerin örgüt içinde bazı kesinleşmiş kararları vardır. Onlara göre “ihanet edenler öldürülürler!”

“Bu değişmeyen bir kanundu, aksi düşünülebilmezdi! Leylâ isyan etti. Fakat ben ihanet etmedim. Sadece çekilmek istedim.....

O vakit azdı. Tamam diye düşündü, Gazi Erkek Teknik’in yanında, Dursun’u katil yapacak bunlar, onun silâhı ile beni vuracaklar!... Herhalde plân bu. Akla da yakın. Bir genci harcamanın çeşitli yolları var. Yahut onu öldürecekler, buna kızan bir başka ülkücü de güya beni vurmuş olacak, bir taşla iki kuş... Olur mu, olur!...” (Işinsu, 1977: 308)

Olayların gelişimi içinde verdiğimiz bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki; Işınsoy, 1970-1971 yıllarında Türkiye’de yaşanan siyasi boyuttaki öğrenci olaylarında, “komando”ların suçlandığını ve onların toplumun belli kesimleri tarafından yalnız bırakıldıklarını anlatmak ister gibidir.

Romanda siyasî olaylara yalnızca öğrenciler açısından yaklaşmamıştır. Yazar, aynı zamanda, olayların gelişimi sırasında “öğretim görevlileri”nin de içinde bulunduğu durumu Prof. Saadettin Bey’in ve birkaç arkadaşının özelinde anlatmıştır.

Prof. Saadettin Bey, “devrimci” kimliğiyle tanıtılır okuyucuya; ancak onun devrimciliği hareket ve düşünce boyutunda değildir. O, düzene ayak uyduran, söylemleriyle gücünün yanında bulunan bir “devrimci” olarak yansıtılır:

“... Bütün dünyayı saran bir gençlik eylemi ile karşı karşıyayız. Bu eylemin akademik camiamızı, yargı kriterimizi etkilememesi için bizlerin gençlik psikolojisinden habersiz reaksiyonlar olmamız gerekir. Bu durum yok. Bizler gençliğin bunalımına karşısında, aşırı hareketlere kapılmak yerine, bu bunalımın sosyo ekonomik nedenlerine inmeye, gençleri anlamaya çalışmalıyız. Bu bizim için bir salınçtır... Bu asla akademik camiamızı etkileyemez. Fevri olmayacağız. Aşırı olmayacağız, fakat onların bize karşı baskı unsuru teşkil etmelerine de müsaade etmeyeceğiz.” (Işınsoy, 1977: 34)

Saadettin Bey, bu sözleriyle “sağduyulu” olmak gerektiği mesajını vermek ister arkadaşlarına, ancak konuşmasının ardından, öğrencilerin kapıyı dinleyip dinlemediğini kontrol etmesiyle de “korkak” bir insan olarak tanıtılır okuyucuya:

“- Siz... Bütün bu parlak lâfları ettikten sonra, yerinizden kalkıp kaş göz işaretleri ile kapıya gidip birdenbire açivermişsiniz kapıyı, dışarıda kimseyi görmeyince de ferahlamışsınız, tebessüm etmişsiniz, kimse yokmuş deyip yeniden öğrencilerin, hocalar üzerinde asla bir baskı unsuru

teşkil edemeyeceklerine dair konuşmuşsunuz.” (İşinsu, 1977: 34)

Leylâ’nın, babasının “devrimcilik” anlayışını beğenmeyerek babasına karşı yaptığı bu konuşma; onun eleştirel bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Leylâ, içinde bulunduğu “devrimci örgüt”ün öğretilerini de benzeri biçimlerde sorgular ve sonunda önemli bir açmazın farkına varır. Örgüt yabancı bir insan tarafından yönetilmektedir:

“... Neden sonra Leylâ, acılı ve sakin:

- Demek Seyhan, dedi, emekçi halk kitleleri önderliğindeki ihtilalin ve de bağımsız, gerçekten demokratik memleketin yaratmasında demek; önderlik ve söz bu, gavurun? Hayran olduğum örgüt, bu Bakof’muş demek, bok!” (İşinsu, 1977: 244)

Romanda, sloganlaşmanın eleştirisi de yine Leylâ’nın özelinde yapılır:

“Lâf lâf... ve de lâf... Derken birkaç patlama! Hepsi bu be. Devrim devrim diye sıktıklarımız, sıktıklarımız hep beraber öğrendiklerimiz ve söylediklerimiz... Gözlerini açtı, Turgut’un yüzüne baktı, sesi sertleşmişti, kelimelerin üstüne bastı. Ezberlediklerimiz! Eee, sonra? Papağanlar! Evet öyle görüyorum, seni kendimi, hatta Seyhan’ı.” (İşinsu, 1977: 65)

“Ülkücü” grubun da kendi işlerindeki eleştirilerini de Dursun’un sözlerinde saklıdır:

“- Evet öyle... Biz, onları dogmatiklikle, yobazlıkla suçlardan, niçin kendimizi aynı tuzağa düşürmek istiyoruz? Büyük kafalı, büyük yürekli olmalıyız, bakış açımız alabildiğine geniş olmalı, katı kalıplara saplanıp kalmamalıyız... ‘Bilmiyorum!’ Sihirli bir kelime, fakat hemen arkasından ‘öğreneceğim’ ‘tartışmasını yapacağım’ ‘gerçeği bulacağım.’ Gelmeli? Ne dersiniz?

Işinsu, romanında Leylâ ve Dursun’a bu özeleştirileri yaptırırken, iki farklı grubun da açmazlarını, yanlışlarını ortaya koymaya çalışır.

Şafak’ta “baskın, sorgulama ve işkence” temaları yoğun olarak işlenir.

12 Mart askeri darbesinin yaşandığı ve sıkıyönetimin olduğu günlerde, Adana’da Maraşlı Ali’nin evi emniyet mensuplarınca basılır.

Hüseyin, dayısı Ali’nin sigorta işini yapmamanın ezikliğini duyarken açılır kapı ve ev basılır. Ali’nin, sözlerini yarıda kesmemesi baskını algılayamadığını gösterir. Hüseyin ise şaşkınlığından bardağındaki rakıyı şişeyi geri boşaltır.

Polis Abdullah’ın gösterdiği “sen” “sen” “sen”ler Mustafa, Oya ve Hüseyin içindir. Ancak Ali, Ekrem ve Zekeriya da emniyete götürülür.

Baskının yapıldığı sırada Zekâî Bey bir briç partisindedir.

Abdullah göreviyle özdeşleşen, işine önem veren bir insanın tiplemesidir. Görevini yerine getirmiş olmasının verdiği bir hazla, gizli toplantı düzenlenen bir evi bastıklarını ve “anarşist”leri yakaladıklarını bildirir, Zekâî Bey’e. Ancak o, görevinden çok briç partisine önem verdiği için Abdullah’ı azarlar. Durumu pek önemsemez ta ki Albay’ın emniyette olduğunu öğreninceye kadar. Bir hızla emniyete doğru yola çıkar. Yaranmak için, çok sevdiği briç partisini bile bırakabilen Zekâî Bey’in etikete ve erke verdiği önem bu davranışından anlaşılır.

Hücrelerinde oturduğu tahta sırasının üzerinde sırt ağrısı çekerken uyuyakalan Oya, Ali’nin sorgulanmasıyla uyanır. Sorgular neye karşı, içinde duyumsadığı sıkıntı, yerini hastalanıp rezil olma endişesine bırakır. Bunun ötesinde, Ali’den gelen çılgınlık ise Oya’yı iç çatışmalara sürükler. Ali’ye yöneltilen “Sen işçi değil misin ulan? Niçin aldın o orospuyu evine?” soruları, baskından kendini sorumlu tutmasına yol açar.

Sorgulama sırası Oya’ya gelmiştir.

Zekâi Bey, gücünü kullanmayı iyi bilir. Bu nedenledir ki; Oya'yı gözleriyle süzerken ona, eşit şartlarda olmadıklarını hissettirir ya da; ayakta bekleterek, zamanın kendi lehine işlediğini göstermek için ona manevi baskı uygular.

Sorguya başlayan Zekâi Bey'in üzerinde durduğu konu, Oya'nın içkili toplantıda ne işi olduğudur. Haykırarak verdiği yanıtlarda Zekâi Bey'in tokatını yüzünde hisseden Oya, savunmaya geçtiği için kendine kızar.

Oya, Abdullah'ın bir kâğıda ifadesini yazdırmaya çalışmasıyla ve onun "Pek birşeyler duymadım efendim. Evi aradık bir şey bulamadık" sözlerini duymasıyla, kendilerini emniyete getirenlerin dayanakları olmadığını hisseder. Sabaha bırakılacaklarının ayırdına varır.

Sorgu sırası Mustafa'ya geldiğinde Zekâi Bey'in albaydan aldığı telefon ortamı gerginleştirir. Ancak; albayın "salın" emri, Mustafa'nın sorgulanmasını engelleyemez.

Oya ile ilişkileri olduğunu savunan Zekâi Bey'in tokadı bu kez de Mustafa'nın yüzünde patlar. Mustafa'nın soğukkanlı oluşu Zekâi Bey'i öfkelenendirir. Ancak onun asıl öfkesi, bu soruşturmadan sonuç alınamayacağıdır.

Sevgi Soysal romanında hem işkence görenleri hemde işkenceyi anlatmıştır, Zekâi Bey'in özelinde.

Zekeriya ise sorgu sırasında korkaklığı ve bencilliği ile dikkati çeker: Zekeriya Mustafa'yı onaylamadığını söyler. Mustafa ise Zekeriya'nın bu konuşmasıyla midesi bulanarak öfkesini, doğru olmayan bir ifadeyle dışa vurmak ister. Elinde olsa şöyle diyecektir: "Ben, Zekeriya ve Ekrem bir örgüt kurmaya karar verdik. Amacımız Adana işçilerini Marksist Leninist yapmaktı." (Soysal 1985: 134)

Bütün bu sorguları yaparken sert olmaya çalışan Abdullah da gerçekte emir kuludur. İşini iyi yapmak, onun için sert olmak demektir. Suçlu konumundaki

insanlara karşı, güçlü davranmaya çalışır. Ancak Zekâi Bey'in öfkesi karşısında mum gibi erir.

Zekâi Bey'in belki de tek bağışlayacağı kişi büyük sevgi beslediği kızı Asya'dır. Öyle ki odasında oturup sorgulamanın verdiği yorgunluğu yaşarken kızına söz verdiği renkli kalemli anımsar.

Hareketli bir gece yerini dinginliğe bırakır. Artık herkes sessizce “şafağı” beklemektedir.

Zekâi Bey, gece yaşanan bu olaydan hoşnut değildir. Onu asıl öfkeliendiren de hem briç partisinden ayrılmak zorunda kalması, hem de albaydan gelen emir üzerine tutukluları salmak zorunda kalmasıdır. Öfkesini aldığı kişi de şafakla birlikte, Abdullah olur. Ali serbest bırakıldığına inanamaz. İnandırılması için Abdullah tarafından Zekâi Bey'in odasına götürülür. Bu davranışı, Abdullah'ın suçlanmasına yol açar. Zekâi Bey'e göre “Sözüne inandırmayan polis mi olur?” Ardından Abdullah'a “Bu günden tezi yok naklini iste. Çalışamayacağım seninle.” Der. Bu durum Abdullah'ı yıkar. Gece öfke saçan, ev basan insan o değildir sanki.

Artık tutukluları bırakma anı gelmiştir. Abdullah'a yönelttiği “Onları arabayla bindir, sıkıyönetime götür, dönerken de köprüde indir; gözlerini korkutalım.” Sözleri; Zekâi Bey'in egolarını tatmin etmeye çalışan bir polis olduğunu yeniden gösterir.

Şafakla birlikte yazar, Adana'nın bereketi olan güneş ve Adana insanların, yeni güne başlama hazırlığını anlatır bizlere. Belki de Türkiye'nin içinde bulunduğu sınıfsal yapıdaki zıtlıkları bir kez daha somutlaştırmak ister: İşçiler yataklarını toplayarak, bir gün önce ördükleri duvarın dibine bırakırlar. Onlar için güne erken başlamak iyidir. Çünkü, emek vererek ekmek parası kazanırlar.

Romanın bu noktasında, Adana insanların yaşamından kesitler sunulur bizlere: “Hisseli Şen Tiyatrosu”nun elemanları çadırın içinde dışında dolanıyorlar. “Fadime Kocakarı”nın kızarttığı biberlerin kokusu çevreyi sarmıştır. Şerife'nin

kocası Resul korku yüklüdür. Çünkü, yasak işlerle uğraşmaktadır. Resul, yakalanırsa “Hisseli Şen Tiyatrosu”nun kapısına mühür vurulacağını bilir.

Emsal, üzerindeki önlüğüyle kapının önünde ağlayarak oturur. Annesi, öğretmenin ders için istediği elişini bakkaldan almamıştır.

Akdeniz Sanayi Fabrikası müdürü, emekli albay Muzaffer Bey’in evindeki briç partisi ise şafağa kadar sürer. Muzaffer Bey evinin balkonunda sabahı karşılariken köylünün kente göçünden kaynaklanan hoşnutsuzluğunu geçirir aklından. Bir yandan da işçiyi küçümser.

Oya, serbest bırakıldıktan sonra, köprüde tanıştığı Cevdet adlı çocuktan öğrendikleriyle yeniden yıkılır. Çünkü; Kocataş pamuğundan dönen Cevdetlerin bir haftadır köprü altında Siverek’e gitmek için kamyon beklediklerini öğrenmiş ve Türkiye’nin yeni bir gerçeğiyle daha karşılaşmıştır. Anlaşılan Adana sürgünü ona epey şey öğretmiştir.

Gözlemlemeyi sürdürür Oya. Karşısındakiler halktan insanlardır. Zabıtalının gelmesiyle seyyar satıcıların kendine çarparak kaçıştıklarını görür.

Sürgününün bitmesine bir hafta kalmıştır; emniyetten ise şafakla birlikte serbest bırakılmıştır. Ancak özgürlüğü hissetmez. “Merkez Cezaevi’ndeki Kürt Firdevs’in anasıyla birlikte hapsedilmiş Cevdet’i gibi, Siverek’e kamyon bekleyen Cevdet gibi tutukludur.” Onlar tahliye olmadıkça da kendini tutuklu hissedecektir.

Sanık romanında, başta “işkence” olmak üzere “baskın ve sorgulama temalarına yer verilir.

Yılmaz Güney’in “Sanık” romanının baş kahramanı Yaşar Yılmaz, 24 Ağustos 1972 tarihinde, çalıştığı iş yerinden emniyet mensuplarınca götürülür. Yaşar, emniyete götürülme sebebini Dev-Genç duruşmalarının tutuksuz sanığı olmasına bağlar. Yine de emin değildir:

“Beni neden götürüyorsunuz?”

Cevap vermediler.

Birkaç gündür Dev-Genç davasına gitmiyordum... onun için mi?”

.....

Bütün yol boyu, niye götürüldüğünü düşündü. Niye sorgusunu yapmamışlardı; bir bildikleri mi vardı?

“Ne olabilirdi ki?” (Güney, 1975:11)

Görevliler Yaşar’ı, Gayrettepe’deki eski bir özel okula götürürler. Bu binanın zemin katında bir odaya alınan Yaşar’ın ilk sorgusu yapılır.

İş yerinde çalışma masasını inceleyen polislerin Yaşar’ın masasından aldıkları telefon defteri ilk sorguda kullanılır:

“Kim ulan bu Kâmil?”

Oturan esmer, ince bıyıklı polisti soran. Küçük cep defterini karıştırıyordu dişlerini sıkarak. Sesinin sertliğinden ürkmüştü.

Amcamın oğlu olur. Köyden verdiler adresini. Ziyaret edecektim. Vaktim olmadı.

Gözlerinin içine sert sert baktı.

Yalan söyleme eşşölueşşek yalan söyleme..... (Güney, 1975:15)

Polislerden biri, Yaşar’a “Selim Toprak” adındaki birinin ifadesini gözücuyla okutur. Bu ifadede Yaşar’ın adı da geçmektedir. Yaşar sorguya alınma nedeninin Selim’in ifadesi olduğunu anlar. Selim Toprak, Yaşar’ın öğrencilik döneminden tanıdığı, onun okulunda asistanlık yapmış bir kişidir. Duruşmalar sırasında Selim’le karşılaşan Yaşar’ın, ondan sistem üzerine duyduğu sözlerle, ifadesi arasındaki çelişki roman kahramanını şaşırtır ve kızdırır:

“..... bir arkadaşı görmüştü; Semil Toprağı... “Duruşmalar nasıl geçiyor” demişti. “Gazetelerden pek bir şey anlamıyoruz. Nasıl, millet boyun mu büküyor, yoksa namuslu mu davranıyor?”

.....

“Millet boyun mu büküyor, yoksa namuslu mu davranıyor?”
diyerek dışardan gazel okuyan Selim Toprak bunları mı söyledi
polise?...” (Güney, 1985:16)

Yaşar Yılmaz, bir süre o binada gözaltına alındıktan sonra gözü kapalı olarak başka bir yere bu kez gerçek sorguya götürülür. Bu götürülüş sırasında Yaşar, yol güzergâhına ve seslere dikkat ederek nereye gittiklerini kestirmeye çalışır.

“ ‘Dizime yat’ dedi, yanındaki Yaşar’a. Boynuna çökerek dizine yatırdı. Bir battaniye örttüler üstüne. Döşemeyle battaniye konusu aklında kaldı. Alışkın eller uzandı battaniye altına. Pamuklu, meşin bir gözlük geçirdiler kafasına. Karardı herşey... N’oluyordu? Dev-Genç duruşmasında konuşan arkadaşın sözleri geldi aklına... ürktü.

‘Sola dönersek Selimiye’ye gidiyoruz’ diyordu.

Sağa döndüler. Ankara asfaltında olmalıydılar...” (Güney, 1975:26)

Götürüldüğü yerde ilkin fotoğrafı çekilir. Ardından da cepleri boşaltılıp elleri ve ayakları zincirlenir. Katı disiplin kurallarının işlediği bu yerde Yaşar’ın hiç kıpırdamamasını, sadece yatmasını isterler. Ayaklarının zincirlenmesinin nedeni de, onun yataktan kalkıp kalkmadığını anlamak içindir.

Yaşar’ın yalnızca yemek yeme ve gözü kapalı olarak tualete gitme izni vardır. Onun dışında sigara içmesi bile yasaktır.

Hücresinde uzun süre sessiz kalırsa nöbetçi onu kontrol etmek için “Ses ver komünist.” diye seslenir.

Birgün yine hücresinde yatarken, tualete götürülen bir başka mahkûmu sesinden tanır:

“Taktılar gözlüğü, koluna girip götürdüler... Kapının gerisinden gelen bir ses duydu

‘Bir cigara yakmak istiyorum.’

Tanıdı sesi. Okul ve partiden arkadaşı Ali Ekber Karagöz’ün sesiydi. Kafası iyice bulandı. Ali Ekber’i niye getirmiş olabilirlerdi? Aralarında nasıl bir ilişki kurabilirlerdi?” (Güney, 1975:47)

Sorguya hep gözleri bağlı götürülen Yaşar neden orada bulunduğunu ve ondan ne istendiğini bir türlü kestiremez. Sorgulama zamanla işkenceye dönüşür. Aralıklarla ve günlerce süren sorgulamalar sırasında Yaşar’a yöneltilen sorular vardır:

“... Şimdi bize, bu sol hareketlere ilk defa ne zaman katıldın, bu güne kadar neler yaptın, hepsini anlat!” (Güney, 1975: 55)

Yaşar’ın bu soruyu yanıtlarken ilkokul yıllarından itibaren geçmişini anlatmaya başlamasını isterler. Okuyucu da, sorgulama sırasında verdiği yanıtlarda onu tanır.

Yaşar, çeşitli eylemlere katılmış, partiye girmiş, öğrenci olaylarında cemiyet başkanı seçilmiş, 12 Mart askeri darbesinin ardından eski öğrenci eylemlerinden dolayı, Dev-Genç sanığı olarak iki buçuk ay hapis yatmıştır.

Sorgucular, aldıkları bu bilgilerin ardından Yaşar’dan yazılı bir belge hazırlamasını isterler:

“Peki Yaşar Yılmaz... Şimdi sana kağıt kalem verecekler. Bütün bildiklerini yazacaksın. Bakalım dürüst davranacak mısın? Biz herşeyi biliyoruz. İyi düşün ve bir bir yaz... Hangi sendikacıları tanırırsın? TİP’ten kimlerle arkadaşsın... okuldan kimlerle arkadaşsın? Bunları bu gece düşüneceksin, yazacaksın, yarın sorgun olacak... Bizi yanıltmaya kalkarsan yandın. Bizim de, senin de vaktimiz çok...” (Güney, 1975: 59)

Yaşar, ona verilen kağıda bildiklerini yazarken sürekli geçmişte tanıdığı bir kişiyi, Mülâzım Abi'sini anımsar. Yaşar'ın siyasi görüşleri okuyucuya Mülâzım Abi'nin ağzından verilir:

“Onların gözünde, en küçük kıpırtı “komünist tahriki”dir, hakkının arayan, haksızlığa tepki gösteren herkes “komünist”tir ve ezilmelidir” diyordu Mülâzım Abi... İtalyan faşistlerini, Alman faşistlerini anlatıyordu; onların yalanlarını, iki yüzlülüklerini...” (Güney, 1970: 61)

Yaşar, kağıda ne yazacağını bir türlü kestiremez. Düşüncelerini yoğunlaştırmaya çalışır. Aklına gelen kimi noktalar yalnızca okuyucuya aktarılır: İlk kez “komünist” sözcüğünü nasıl ve ne zaman duyduğu; Yaşar Kemal, Aziz Nesin gibi yazarları nasıl tanıdığı gibi. Kimi noktalar ise yazıya geçirilir. “Sanık” tarafından: Öğrenci eylemlerine katıldığı, bu eylemler sırasında attığı sloganlar, inşaat fakültesinin 18 gün süren işgaline katıldığı, Tersane- İş ve Öğret- İş sendikasının kuruluşunda çalıştığı, Tersane- İş'in kendine yeterli hale gelmesinden sonra kimseyle görüşmediği, partideki çalışmaları sırasında bazı işçi ve sendikacılarla tanıştığı ancak bir ikisinin dışında hiç birinin adını bilmediği gibi...

Yazdıklarıyla altı yedi sayfa doldurabilen Yaşar'ın yüzüne sorgu sırasında bu sayfalar yırtılarak fırlatılır:

“Kağıtlar yırtılıyor... Kağıtlar yüzüne atılıyor...”

“O yazdıklarını ananın,..... sok sen.....”

Adam mı kandırıyorsun aklınca!

“Burası tiyatro mu?”

.....

“Ansızın, topuklarına güçlü bir tekme yedi. Altından yer kayıyor sandı...” (Güney, 1975: 96)

İşkence falaka ile devam eder. Bu esnada Yaşar'a tabancasının markasını, Taşkışla'da kimi dövdüğünü, nerede yatıp kalktığını sorarlar:

“Tabancasının markası neydi?
 Çabuk söyle ulan tabancanın markasını?”
 “Yok tabancam... Ne istiyorsunuz benden?” (Güney, 1975: 97)
 “Taş Kışlanın koridorunda adam dövmek kolay mı?”
 “Nerde yatıp kalkıyorsun?”
 “Son günlerde kimleri gördün?”
 -Cevap beklentileri yoktu...
 “Kanlı Pazara katıldın mı?”
 “Onaltı Haziran olaylarına katıldın mı?” (Güney, 1975: 98)

Bu soruların ardından işkence devam eder. Bu kez erkekliğine karşı yapılan bir işkence sözkonusudur:

“Haydi vedalaş erkekliğine, bir daha tadına varamıyacaksın...”
 İnce bir tel bağladılar. Bir de ayak başparmağına. Bedenini iyice gerdiler yeniden. İnliyordu... bağırarak gücü kalmamıştı...
 “Konuşacak mısın Yaşar Yılmaz? Konuşmazsan hadım olacaksın... Duyuyor musun?...” (Güney, 1975: 99)

Ardından kollarından ve ayaklarından asılan Yaşar kendinden geçinceye kadar öyle bırakılır. Uyandığında kendini başka bir odada bulan roman kahramanı yeniden sorgulanmaya götürüldüğünde farklı bir soru ile karşılaşır. Bu soru onun Ali’ye yazdığı notun farkedildiğini göstermektedir.

“ ‘Bugün sana yardımcı olacağız biraz... Bazı şeyleri iyi hatırlaman için... Şimdi söyle bakalım Yaşar Yılmaz... Bu binada senden başka kimler olabilir?’
 Ali’ye yazdığı kağıdın yakalandığı anladı...
 ‘Sen akıllı adamsın Yaşar Yılmaz. Tahmin edebilirsin?’
 Ansızın bir tokat patladı yüzünde...
 ‘Kim var ulan burda!’
 ‘Burda kimler olabilir bilmiyorum. Yalnız bir sesi üniversiteden tanıdığım bir arkadaşımın sesine benzettim. Yanılmış da olabilirim.’

‘Hangi ses?... Nerde duydun?’

‘Tuvalete giderken... Benzetmiş de olabilirim...’

‘Ne demek Yaşar Yılmaz... psikolojik savaşa dayanılım ne demek?’

‘Beni ve Ali’yi buraya getirmeniz için ne suçumuz olabilir. Ben suçlu değilim... ama buradayım... Ali de burada...’ ” (Güney, 1975: 115-116)

Yaşar’la albay arasında geçen bu diyalogun sonunda roman kahramanı büyük bir üzüntü yaşar; çünkü niçin orda tutulduğunu öğrenir. Ancak; Yaşar’ı asıl üzen; işlemediği bir suçtan dolayı işkence görmesidir:

“ ‘Başka... başka kimler var? Tahmin et bakalım!’

‘Bilmiyorum.’

‘Nasıl bilmezsin Yaşar Yılmaz’ dedi...’

.....

Hani, dolmuş duraklarında adamlar olur; eli düdüklü sıraya sokar bekleyenleri... Ne denir onlara? Soyadı bana benzer... Hatırladın mı? İyi düşün... hatırlarsın!

Avukatın söylediği işçiler geldi aklına. Sordukları ‘Hamit Kâhya’ olmalıydı. Tersane İş’in sekreteriydi. Yaşar’ın, Ali’nin ne ilgisi, nasıl bir bağı olabilirdi Hamit Kâhya ile.

‘Hatırlarsın, gülünce elektrik direklerindeki kuru kafa işaretlerine benziyor hani...’

Evet... gemilerle ilgiliydi alınışı... bu olasılığın bilincine varınca, çaresiz, umutsuz, iflah olmaz bir bitkinlik yeniden sardı her yanını... Uzaktan yakından ilgisi olmayan birşeyle suçlanmak, kurtuluşsuz bir hastalığa tutulmak gibi birşeydi çünkü...” (Güney 1975: 115-116)

Sorgulama ve işkence devam eder. Yaşar, gemilerin bombalanmasıyla hiçbir ilgisi olmadığını anlatmaya çalışır; ancak albayı ve diğerlerini buna bir türlü inandıramaz. Öyle ki; sorgulama sırasında onu sürekli ölümle korkutmaya çalışırlar:

“Heyecanlı bir ses araya girdi.

‘Komutanım, imzalayın şunun kâğıdını, mezarını hazırlayalım... bitirsinler işini... uğraşmayalım bununla...’” (Güney, 1975: 117)

‘Komutanım, müsaade edin komandoları çağıralım.’

‘Komutanım imzalan, bitsin şu... çocuğunun işi.

.....

‘Sakin olun sabırsızlanmayın, durun, belki konuşacak, söyleyecek şeyleri vardır belki...’” (Güney, 1975: 118)

Ondan istenen yanıtları birtürlü vermeyen Yaşar, yapılan işkencenin sonunda doktor tedavisi görmeye başlar. Bu tedavinin ardından da sorgu ve işkence devam eder. Şimdi de Yaşar’ın bir zamanlar “Akşam Gazetesi” ne yazdığı bir yazı üzerinde durur Albay. Yazıyı okuduktan sonra da üniversiteden, işgallerden ve arkadaşlarından sorular sorar:

“Evet Yaşar Yılmaz... en baştan üniversiteden al, anlat!.. yazdıklarını, çizdiklerini unut... en baştan... seni dinliyoruz...”
(Güney, 1975: 133)

Yaşar’ın verdiği bilgileri yine yeterli bulmayan sorgucular işkenceyi sürdürürler. Sonunda da Yaşar’a, arkadaşlarının yazdığı ifadelerden bölümler okurlar. Bu ifadelerde Yaşar Yılmaz suçlanmaktadır:

“Okuyorum... iyi dinle... Ben bu iş için otuzbin lira aldım ve parayı yukarıda da belirttiğim gibi, Hamit’ten aldım. Yakılma işi bittikten sonra onbin lira daha olacağımı Hamit bana söyledi... Kısa bir süre sonra sendikadan gayet iyi tanıdığım iten konuşmalar yapan ve aşırı sol konularda dersler veren Yaşar Yılmaz, gayet şık giyinmiş bir vaziyette yanına geldi. Gözünde koyu renk camlı gözlük vardı, bana Kemal hadi yürü dedi. Birlikte dışarı çıktık, yolda Yaşar Yılmaz bana ‘Kemal gayet soğukkanlı olacaksın içerde yapacağın iş senin bildiğin bir iştir’ dedi. Ben korktuğumu ve bu işe girmek istemediğimi bildirince Yaşar ‘bu işi bizlerin yapacağını biliyorsun, paranı da aldın cebine koydun, o zaman itiraz

etmedin, bu işten dönüş yok, bu işten döndüğün taktirde
‘tabancısını göstererek’ ‘o zaman buna hesap vereceksin’
diyerek tehdit etti. (Güney, 1975: 162-163)

Yaşar’ın suçlanması gemilerin yakılmasıyla kalmaz, o “Kültür Sarayı”nın
camlarının kırılması ve yakılmasıyla da suçlanır.

Roman kahramanı iyice düşününce Kültür Sarayı’nın yakılması sırasında
İstanbul’da değil Ankara’da olduğunu anımsar. Bunu da sorguculara anlatmaya
çalışır:

“ ‘Kültür Sarayı yangını sırasında ben Ankara’daydım.
Sosyalist gençlik örgütünün kongresi vardı. Kongrede konuşma
yaptım. Araştırırsanız söylediklerimin doğruluğunu görürsünüz.
Ben iki yerde birden nasıl olabilirim?’
Bir süre cevap bekledi Yaşar...
‘Tablo odasında olamayacağım anlaşılacaktır.’
‘Bunun için mi çağırdın bizi?’
‘Evet’
‘Başka bir diyeceğin yok mu?’
‘Ben Ankaradaydım!...’
‘Bırak Ankara’yı Yaşar... şimdi buradasın... Askıdasın... Bak,
dinle beni... Kabul ediyorum, de, hemen indireyim seni.
Yiyecek, su, sigara verdirteyim... Kabul et...
‘Yapmadığım birşeyi nasıl kabul edeyim. Benim bu sabotaj
iddialarıyla uzak yakın hiçbir ilgim olmamıştır. Dünya görüşüm
de bu tip sabotaj olaylarını bağışlamaz zaten...’
‘Bırak masalı... Kabul ediyor musun, onu söyle!’
‘Nasıl kabul edeyim, yapmadığım birşeyi...’
Ayak tapırtılarını, kapının kapandığını duydu... Gücü yettiğince
bağırdı.” (Güney, 1975: 169-170)

Dayaktan, elektriğe, işkencenin her türlü biçimiyle karşılaşan Yaşar,
işlemediği bir suçu kabullenmeye zorlanır.

Roman, sorgucular gibi roman kahramanının kararlılığıyla sona erer.

Samim Kocagöz'ün Tartışma adlı romanında ağırlıklı tema, “öğrenci olayları” ve “gözaltı” olgusudur.

Okuyucuya iki grup üniversite gençliği tanıtılır: “Devrimci ve ülkücü gençler.”

Romanda “ülkücü gençler”e çok kısa yer verilir. “ülkücü”ler okuyucuya o dönemin Türkiye’inde, üniversiteyi yeni kazanıp kayıtlarını yaptırmaya çalışan gençleri örgütleme yöntemleriyle tanıtılırlar:

“Ayıptır sorması ama aile durumun nasıl? Burada geçinebilecek misin?”

“Babam esnaf, bazzazlık yapıyor. Buradaki durumuna göre bana aylık gönderecek... İdare etmeye çalışacağım...”

‘Güzel... iyi... önce sana yurtlardan birinde yer sağlayalım; sonra bir burs da buluruz. Burs veren çeşitli kurumlar var. Bizim ocak var. Bütün öğrenim yıllarını güvence altına alırsın.’

(Kocagöz 1976: 62)

Yapıtta, “ülkücü”lerle “devrimci” gençler arasındaki tek benzerlik iki grubun da silahlanmış olmalarıdır. “Ülkücü” gençlerin, “sizlere barınmak için şimdilik bu okul odasında yer veriyoruz” diyerek yanlarına aldıkları iki yeni üniversite öğrencisi arasında şu diyalog geçer:

“ ‘Yahu burası bir asker karargâh... Bir silâh deposuna benziyor... Ağabeylerin hepsi silahlı gibi...’ demişti. Beriki,

‘Başbuğ diyorlar ama, kim ola bu Başbuğ? Diye sormuştu.’ ”

(Kocagöz, 1976: 65)

Türkiye’nin o dönem içinde bulunduğu durum daha çok “devrimci gençleri”in özelinde sunulur okuyucuya. Onların en önemli yayın organı hazırladıkları bildirilerdir. Öğrenciler, düşüncelerini bildirilerle yaymak isterler:

“... Bakalım bu sabah neler olacak şu bildiriler dağılınca... Fakültede hemen her derse gir; elinden geldiğince ortalıkta görün... bilgi topla. Gazeteler ayrıntıları yazmıyor. Hem nereden bilsinler ayrıntıları?” (Kocagöz, 1976: 11)

Aynı zamanda bu gençler “örgütlü” olarak çalışırlar. Örgüte bağlı olmak onlar için önemlidir. Çünkü birbirlerinden güç aldıklarını düşünürler:

“... Arkadaşlarına da söyle kavga çıkarsa karışmak, dövüşmek yok. Şimdilik hiç birimiz göze batmayacağız...”
 “... Dikkat edin, bizim gibi mimlenmemeye çalışın.”

Örgütteki öğrenciler bildirileri en az göze batan, hatta hiç göze batmayan öğrenciler aracılığıyla dağıtırlar, iş yerlerinin camlarına asarlar:

“... gocuğunun içindeki bir bildiri tomarını, siciminden koparıp veriyordu... Her yere, her köşeye kararlaştırılan saatte, dakikada ulaşıyordu.
 ... Gece yarısından beri kaç gece bekçisini atlatmıştı; görünmemiştii onlara. Şimdi, rıhtıma dikey inan sokaklarda koşarcasına dolaşıyor, duvarlara, kapalı dükkanların vitrinlerine bildirileri, belli aralıkları gözeterek yapıştırıyordu.” (Kocagöz, 1976: 12-13)

Romanda öğrenci olayları da, Fahri ve Erkal’ın ve Filiz’in özelinde anlatılır okuyucuya. Onlar da “devrimci gençler” arasındadır. İstanbul’da; Taksim’de ve Beyazıt’ta öğrenci olayları çıkar. Bu olaylarda tokat, yumruk, sopa hatta silah bile kullanılır ve bir öğrenci karşıt grup tarafından öldürülür:

“... Dolambaçlı yollardan karşıya geçiş Gümüşsuyu’na, Teknik Üniversitenin yöresine geldiğimizde bir de gördük ki ortalık savaş alanına dönmüş! Bizimkiler bir yanda, saldırganlar binaların içinde dışında sopa, sille tokat, yumruk girişmişler. İçerdeki arkadaşlar, koridorlarda, dersliklerde heriflerle dövüşüyor, dışarıdakiler caddekilerle kan revan içinde

boğuşmakta. Polis seyirci, seyirci ya ortalıkta bir ölü var, onunla ilgilenir görünüyorlar. Adının Battal olduğunu öğrendiğimiz arkadaşımız gitti gider!” (Kocagöz, 1976: 119)

Aynı gün yaşanan olaylarda Fahri de karşıt grubun saldırısına uğrar ve ayağından vurulur:

“... Uzatmayalım, bu kez kendimizi Fatih’in arka sokaklarında bulduk. İzlerini yitirdiğimizi sanıyorlardı. Tam bir dar sokakta kısırdığımızı sandık. Bir köşeyi döndüler. Biz de yeniden koşmaya başladık ki, köşeden üstümüze bir el tabaca attılar. Biz de kendimizi yitirmişiz, kurşunların üstüne üstüne gidiyorduk. Ben bu sırada yere düştüm. Bir an kendimi yitirmişim. Gözümü açtığımda arkadaşlar başucumdaydı...” (Kocagöz, 1976: 121)

Fahri’nin başlarından geçen bu olayları babasına anlatırken üzerinde durduğu bir konu vardı. O da polisin, karşıt grubun silah kullanmasına göz yummamasıydı.

“... Polis seyirci; seyirci ya ortalıkta bir ölür var, onunla ilgilenir görünüyorlar.” (Kocagöz, 1976: 119)

“ ‘... Filiz, arkamızdan polis arabası geliyor...’ diye bağırdı. Yavaşladık önümüzdekiler de yavaşladılar. Polisler yaklaştı bize, bir komiser, nereye böyle bre yezitler!’ diyerek arabanın içinden bağırdı. İçimizden bir arkadaş, saf saf, siz bizi bırakın, şu ilerdeki üç kişi var ya... onlar silahlı, yukarıda bizi kurşunlayanlar... diye karşılık verdi. Komiser, ‘siz, basın gidin evlerinize, biz onların icabına bakarız...’ diye çıkıştı. Bastılar gaza, öndekilere yetiştirler. Sonra biraz yavaşlayıp, bir şeyler konuşup çekip köprü’nün öte başını bulup gözden yittiler. Biz, izlemeyi sürdürüyorduk. Polisler ortadan yitmişlerdi...” (Kocagöz, 1976: 121)

Yine o dönemde bir grup “devrimci” genç, bir üsten Amerikalı, zenci bir çavuşu kaçıır. Öğrencilerin silahlanma eylemi romanın bu noktasında da görülür.

“ ‘İşimize yarayacak bir kamyonet var kavşakta...’ dedi.

Hemen düzene girdiler. Gençlerden üçü, binanın köşesinde bekledi. Dördü, kamyonete doğru hızla fırladı...

“Hello Jimmy! Dedi. Çavuş, şaşkın, korkulu, gözlerini kırptırarak, boğulan bir sesle,

Yes... What do you want from me? diye güçlükle konuştu. Delikanlı, itti çavuşu, arabaya girdi. Öteki kapıdan giren bir genç de hemen, adamın belindeki tabancasını aldı; büyük bir çabuklukla, parkasının cebinden çıkardığı bir iple kollarını ardına bağladı. Gözlerini de mendille sımsıkı bağladı...”

(Kocagöz, 1976: 163)

Gençlerin amacı, Amerikalı çavuşa zarar vermek değildir. Aslında Amerikalı çavuş simge durumundadır. Eylemcilerin amacı bu çavuşu kaçıarak Amerika’nın Türkiye’deki sömürgesine tepki göstermektir.

“En az, İkinci Dünya Savaşından sonra, dünyadaki emperyalistlerin, kapitalistlerin yönetimi değişti Çavuş: Sömürecekleri ülkeleri silahla değil dolarları ile işgal ediyorlar. O ülkeler de dolarlarına aracı, işbirlikçi buluyorlar...

Bizim demek istediğimiz bu! Yoksa ne yapalım senin birkaç dolarını? Biz, gerektiğinde, kap-kaçakların, işbirlikçilerin hırsızlık paralarına, ulustan çaldıklarına el koyabiliriz... koyduk da! Bilmem bizi anlayabilir musun?” (Kocagöz 1976: 169)

“Gözaltı” olgusu da, romanın bu noktasında işlenmeye başlanır.

Erkal İzmir’e ailesine ziyarete gittiği sırada seyahat ettiği üç arkadaşıyla bildiri taşıdığı gerekçesiyle gözaltına alınır. Ancak suçu ispatlanamaz:

“... İzmir-Aydın yolu üstünde, bir otobüste üç arkadaşı ile birlikte yakalamışlar polisler. Yanlarında büyük bir çantanın

içinde tomar tomar bildiri varmış. Ne ki hiçbir çantanın kendilerinin olduğunu kabul etmiyor... Yargıç dosyayı kapadı; sözüne devam etti: ‘Evet’ şimdi bu çocukların işini ayrıntılarıyla anımsadım. Çanta otobüsün bagaj kısmındaymış. Bizim değil, diyorlar. Polis de bunlarıdır diye ısrar ediyor, ama ispat edemiyor. Sıkıyönetim savcılığı da sorgulardan bir sonuç alamadı. (Kocagöz 1976: 207)

Erkal, yaşadığı bu gözüaltı olayının ardından tam serbest bırakılacağı sırada İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı’nca arananlar arasında olduğu için İstanbul’a gönderilecektir:

“... Bu üç delikanlıyı, üç gün önce bırakacaktım. Sınavlara da yetişirlerdi. Ne ki tam bırakacağımız sırada, İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı’ndan bir arananlar listesi geldi. Yiğeninize birlikte arkadaşlarını, İstanbul’a yollamak zorundayım.” (Kocagöz 1976: 207)

Hakimin Erdal’ın dayısı Avukat Ekrem Bey’e verdiği bu bilgi o dönemin Türkiye’sini anlamamız için önemlidir. Yaşanan bu gerilimli günlerde Türkiye’de 29 Nisan’da “Sıkıyönetim”in ilan edilmesine neden olmuştur.

Bu dönemin bütün romanlarında “sıkıyönetim” olgusu işlenir. Ancak bu romanda askerler diğer romanlardaki kadar gözüaltındaki kişilere karşı keskin değildirler.

Romanda Türkiye’de gerginlik tırmanmaya devam etmektedir. Kaçırılan Amerikalı zenci çavuşun serbest bırakılışının ardından İsrail Devletinin Başkonsolosu Efraim Elram, İstanbul’daki evinden, silahlı dört kişi tarafından kaçırlır.

Kaçırma eylemine giren örgüt mensuplarının isteği, “devrimci” arkadaşlarının 20 Mayıs, saat 17’ye kadar serbest bırakılmalarıdır. Aksi durumda başkonsolosu kurşuna dizeceklerini bildirmektedirler.

Yaşanan bu gelişme üzerine Devlet Başkanı, Başbakan İdari İşler Yardımcısı Sadi Kacaş, bir bildiri yayınlar. Bu bildiriye göre pek çok kişi “gözüaltı”na alınacaktır:

“... Kaçırılan Başkonsolos, bu bildirinin yayınlanmasını takip eden en kısa süre içinde derhal serbest bırakılmadığı takdirde, sözü geçen gizli örgütle uzaktan yakından ilişkisi bulunanlar ve masum gençlerimizi kışkırtıcı yayın ve sözlerle kanunsuz hareketlere teşvik eden ve kimlikleri öteden beri güvenlik kuvvetlerince bilinen kimseler, sıkı yönetim bölgeleri dışında bulunsalar bile sıkıyönetim kanunu gereğince derhal gözüaltına alınarak en yakın sıkıyönetim komutanlığına teslim edileceklerdir.” (Kocagöz 1976: 229)

Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı, Orgeneral Faruk Torun’un yayınladığı bir bildiriye göre ise, Avukat Ekrem Bey de, pek çok sanatçı, profesör, yazar, avukat ve sendikacılar gibi sıkıyönetim tarafından arananlar listesine alınır:

“... Siz de uçaktan inince, ne yapıp yapın, polislerin eline düşmeden, dosdoğru Selimiye Kışlasına kapağı atın; 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı sizin bir an önce kendilerine teslim olmanızı istiyor... Komutanlığın bu sabah yayınladığı bildiride adınız var. Öyle ki biz bile şaşıktık... Listede bir sıra profesör, yazar, avukat ve sendikacılar var.” (Kocagöz 1976: 235)

Ekrem Bey’in, İzmir’den İstanbul’a gitmek üzere bindiği uçakta öğrendiği bu haber onu hem şaşırtır hem de tedirgin eder. Havaalanına indiğinde ise üç sivil polis tarafından gözüaltına alınır. Aslında Ekrem Bey ve diğer arananların durumu farklıdır. Onlar, gözüaltına alınmaktan çok tutuklanmış gibidirler.

Romanın bu noktasında ilk kez gözüaltına alınanların parmak izlerinin alınmasına, fotoğraflarının çekilmesine, sağlık kontrolünden geçmelerine değinilir:

“... Bileklerinden tutup, kara boyalı bir ıstampaya bastırarak, on parmağının izini aldı. İlerideki çeşmeyi işaret etti iş bitince ellerimi yıkamam için, boyalar pek parmaklarımdan çıkmadı, mendilin kapkara oldu ellerimi silerken. Sonra beni bir başka adam, aydınlıkça bir köşeye götürdü. Burada sokak fotoğrafçıların makinelerine benzer bir fotoğraf makinesi vardı. Boynuma ipele tutturulan bir yafta astılar. Üstünde büyük bir rakam vardı. Böylece yandan, karşıdan iki resmin çekildi.” (Kocagöz 1976: 242-243)

Eski fakülte arkadaşı, emniyette şef Zafer Bey’in yakın bir geçmişte, Ekrem Bey’in evine yaptığı ziyaret, onun tutuklanmasını ilk habercisidir.

Ekrem Bey, avukatlığın dışında Ankara’da bulunan “sol” görüşlü bir partinin yönetim kuruluk başkanlığını yapmaktadır.

Ayrıca yazdığı yazılarla gözaltına alınan pek çok “sol” görüşlü kişileri beraat ettirmiş, bu nedenle, dikkat çekmiştir. Zafer yaptığı ziyarette Ekrem Bey’i uyarmış ve bu işlerden uzaklaşması gerektiğini aksi halde çeşitli sorunlar yaşayabileceğini belirtmiştir:

“ ‘Doğrusu, anladık ama koca İstanbul’da giderek Türkiye’de senden başka avukat yok mu? Niye bütün şimşekleri üstüne çekiyorsun? Ben, senin iyiliğin için bu konuyu açtım. Siz, bir grup avukat ülkede, bozgunculukların baş savunucusu olduğunuz...’

‘Bizim mesleğimiz bu... Hem de görevimiz... Dahası var: ekmek paramız...” yok bu ekmek parası lafını kabul etmem; benim sözlerimi hafife almak için söylüyorsun. İstanbul’un en çok kazanan avukatı olduğunu bilmiyor muyum?’

‘Peki Meslekten, avukatlıktan vaz mı geçeyim?’

‘Onu demek istemediğimi anladın canım... Şu gazetecilerin, anarşistlerin, komünistlerin davalarından vaz geç...’ ” (Kocagöz 1976: 149)

Ekrem Bey, arkadaşının bu konuşmasını dostça mı yoksa tehdit unsuru olarak mı algılanması gerektiğine tam olarak karar veremez. Gözaltına alındığında emniyette Zafer'in onu görmezden gelişi de bu konuşmanın tehdit içerikli olduğunu ortaya koyar gibidir.”

“ ‘... Bir köşeyi döndüğümüzde, bir odanın kapısı açıldı: aaa! Baktım, bizim Zafer Bey kardeşimiz (!) odadan çıkmakta. Arkasında da iki kişi var saygılı saygılı yürüyen. Elimde olmayarak şöyle bir duraklar gibi oldum. Kapıdan çıkarken beni görmüştü; ne ki yanımdan bana bakmadan geçti gitti... Kafam fena halde bozuldu. Ama hemen kendimi toparladım: Kızmaya hiç de hakkım yoktu. Yanımdan geçerken gözlerinin içinin parladığı hissetmişim, görmüştüm. Canım çok doğaldı tutumu; ondan başkaca ne beklenirdi? Görevini yapmaktaydı.” (Kocagöz 1976: 243-244)

Ekrem Bey ve diğer arkadaşlarının yerleştirildikleri koğuştta yaptıkları konuşmalara göre güvenlik güçlerinin amacı, o dönemde Türkiye’de belli bir düzeyde bilinen insanları “gözaltına” almaktır:

“Eh... arkadaşlarım, artık dışarıda kalanlar utansın! dedi. Gerçekten Türk siyasal, bilim, sanat adamlarının tümü, birer birer bir bahane ile Ankara’da, İstanbul’da, İzmir’de gözaltına alınıyordu. Anlaşılan dışarıda, belli bir düzeyde düşünen, yazan, konuşan adam bırakmak istemiyorlardı da en sade vatandaşın evine girip topluyorlar, bir söylentiye göre kâğıt fabrikalarına gönderip yeniden kâğıt hamuru yapıyorlardı. Bir söylentiye göre yakıyorlardı!” (Kocagöz 1976: 253)

Yapılan bu konuşmalarla o dönemin Türkiye’sinde araştıran, okuyan, düşünen insan istenmediği belirtilmek istenir.

Romanda, “işkence” temasına, çok kısa olarak, Erkal’ın da özelinde yer verilir. Yazar, okuyucuya işkence anını anlatmaz; ancak “işkence” olgusunu yansıtır:

“Pantolonun kan içinde oldu. Gerçekten, Erkal’ın sağ bacağı, paçasına değin kurumuş kan lekesiyle sıvınmıştı. Arkamızdan üsteğmen, ilk kez bize söz etti: ‘Polis bize böyle getirdi. Doktorumuz ayağındaki yarayı sardı. Geçmek üzere...’”
(Kocagöz 1976: 211)

Romanda siyasi mücadele iki grubun çerçevesinde aktarılır okuyucuya: “öğrenci grubu” ve “yetişkin grubu”.

Öğrenciler, eylemlerini silahlanarak bildiriler dağıtarak, adam kaçırarak; yetişkinler ise yasal partiler aracılığıyla yürütmektedirler. Aslında her iki grubun da amacı aynıdır; ancak yöntemleri farklıdır.

Daha önce de değindiğimiz gibi romanda, öğrenci grubu “ülkücü” ve “devrimci”ler olarak ikiye ayrılırken; yetişkin grup yalnızca sol çizgide aktarılır. Ancak onlar da kendi içlerinde bölünmüşlerdir:

“ ‘Seni severim Ekrem; elbette fikir başka, dostluk başka. Seni az önce birden bire görünce, boş bulundum. Yönetiminize, yürütmenize olan öfkemi senden alacak değilim. Biz, başka düşünüyoruz işte ne yapalım?’

‘Düşüncenize, tutumunuza karışan var mı? Ben de size karşıyım; gerçi biliyorum, biliyorum dedim ama ne istediğinizi açık seçik bildiğini de söyleyem...’

Şöyle bir dönüp bir yüzüme baktı. Elimin tersiyle bıyıklarını sıvazladı. Biraz sesini alçaltarak sordu:

‘Demokratik Devrimcilerin ne düşündüklerini ne istediklerini biliyor musun?’” (Kocagöz 1976: 31-32)

Romanda aynı partiden olan kişiler arasında bile görüş ayrılıkları olduğu aktarılır:

“Konuşmaları sınırlayarak perde... herkes istediği gibi konuşuyor.. dedi doçent arkadaş. Öfkeleniverdim:

“Konuşmalarının sınırlandırılması için önerge verildi; çoğunluk sağlanamadı karar için; karşı taraf ağır bastı, sizler toplantıya pek uğramıyorsunuz..

Milletvekili arkadaş bir kahkaha attı:

İşler olacağına varır... uğrasak ne olacak, uğramasak ne olacak?

.....

“İşlerin ciddiye alınacak bir yönü kalmadı artık! (Kocagöz 1976: 20)

Yazar, o dönemin Türkiye’inde yaşanan siyasi sorunları “sol” görüşlü kişilerin kendi içindeki aşmazların ve onların bütünsellik sağlayamamasına dayandırmak istediği için bu konuya roman boyunca değinir:

“... Sizi kırmak istemem; ne ki kimin haklı olduğu zamanla ortaya çıkacak kanısındayız. Ayrıntılara girmeyelim; partiniz, çıkmaza girdi. Bir zamanlar çok umutluyduk; şu son seçimlerden sonra gücünüzü büsbütün yitirdiniz. Size hep yardımcı oldum, olduk. Ne var ki şimdi durumu benden, bizden iyi biliyorsunuz, partiniz artık iflah olmaz. Benim kişisel kanım, sizlerin parti içindeki ılımlı tutumunuz iyi karşılanmıyor. Belki başkanınız haklı... Bunu yakın tarih gösterecek...” (Kocagöz 1976: 126-127)

Yapıtta söz konusu partinin durumu, Ekrem Bey’in ve ailesinin özelinde okuyucuya aktarılır.

Romanda Ekrem Bey’in en büyük eleştirisi, öğrencilerin silahlanmasına karşıdır. Aslında bu, romanın ana düşüncesidir.

Ekrem Bey, çocuklarıyla yaptığı konuşmalarda onların silahlanarak değil yasal yollarla mücadelelerini vermelerini ister:

“Erkal aldı sözü Fahri’den, ‘Biz sadece kendimizi savunmak için silahlanacağız... örgütler de silah kullanmak

niyetinde değil zaten... Örgütler de ayrı ayrı görüşler ya silahı sadece savunma için kullanmakta birleşiyorlar...'

Düşündüm kaldım. Örgüt, örgüt diyorlardı. Bir de şu gençlerin ağzından duymak istediğimi yenemedim bizim örgüt, parti konusunda düşüncelerini:

'Yasal yoldan kurulmuş, yasal yoldan örgütlenmiş, yasal yoldan tüzüğü, programı ile bunca yıldır yürüyen partinin çatısı altında, birer genç üye olarak çalışmak daha yararlı olmaz mıydı?' (Kocagöz 1976: 126)

Ekrem Bey'in önerisi üzerine gençler kararlı bir tavırla, yasal yollarla bu mücadelenin sürdürülemeyeceğini, gençlerin partiden dışlandığını belirtirler:

" 'Biz bu treni kaçırdık baba...' diye Fahri, söze girişti; 'Bir kez Parti kurulduğunda, giderek 65 seçimlerine gelene dek biz çoluk çocuktuk. Tam biz partinin, parti bizim elimizden tutacağı sıra, partiniz karıştı: Parti içinde birbirinizi bozgunculukla, gericilikle, oportünistlikle suçlamaya başladınız. Kim kopardı bilmem, gençler partinizden koptu, bizim de yaklaşmamıza olanak yoktu...' " (Kocagöz 1976: 126)

Yazarın, bütün bu diyaloglarla vermek istediği mesaj; çeşitli güçler tarafından öğrencilerin bir oyunla silâhlı mücadeleye yönlendirilerek, "terör"ün tırmandırılmak istenmesidir.

Romanda verilmek istenen bir mesaj da, o dönemin Türkiye'sinde tırmandırılmaya çalışılan öğrenci olaylarıyla "askeri darbe" yaratılmak istenmesidir:

"... Sizler her biriniz, ayrı ayrı büyük kuramcılarınız (!) yalnız kötü bir yapıyorsunuz: Öğrencilerin, gençlerin bir elinden biriniz, öteki elinden bir başkanız tutmuş çekiyor. Onlar da ortalıkta ne yapacaklarını bilemiyorlar... Üniversite yasası değişsin diye boykotlar yapıyorlardı; haklı olarak Amerikan donanmasını protesto ediyorlardı; şimdi giderek düzeni değiştirme mitinglerine yönelecekler. Bırakın gençlerin

yakasını... Devrimci gençlere yazık edeceksiniz; iktidardaki parti, onun yandaşları gençlere karşı, yine gençler diye bir sorumsuz topluluğu çıkarmaya başladı. Birtakım Ocak'lar kuruluyor. Bunlar taşla sopayla okulları, üniversiteleri basmaya başladılar. Polis her zaman iktidarın emrindedir. Sonra olacıklardan siz sorumlu duruma düşeceksiniz. Senin BİZ dediğin gençlerse, büyük günaha giriyorsunuz... Sonunda asker de, sıkıyönetim de işe karışırsa, gençlere yazık olur. Sonunda daha daha dağa mı çıkacaksınız.?" (Kocagöz 1976: 34)

Romanda Türkiye'de "12 Mart"a nasıl gelindiği ve sonuçları ise yine Ekrem Bey'in sözleriyle aktarılır:

"Ne ki yazarın yüzü, birden değişti: 'Bakın arkadaşlar' diye sözünü sürdürdü; biz, şimdi şurada oturmuş, yarı şaka, yarı ciddi asker şöyle, polis böyle diyerekten kişisel konuşmaktayız. Şu anda olayın 'vahametini' kavrayamadık gibime geliyor... 27 Mayıs'ta da böyle oldu: Aydını, ilericisi, solcusu, herkes; oh! kurtulduk! diye sevindi. Ben, ne sosyalist arkadaşları sevinçlerinden göklere uçarken görmüştüm o zaman... Şimdi ayıp olmasa adlarını bile verebilirim... Ne var ki çıkış yolu ararken hep gelip gelip bir çıkmaza, bir batağa saplanıyoruz: Bize BÜROKRATLAR, her seferinde 'Kalkın Ey Ehli Vatan!' diyorlar; hepimiz ayağa kalkıyoruz. Sonra da ONLAR, hemen kalktığımız yere oturuveriyorlar... Bizler de hemen her seferinde ayakta kalıyoruz! Bir türlü halkla birleşme, işçi ile bütünleşme yolunu, olanağını bulamadık, başaramadık. İşte şurada işçi sendikalarının lideri arkadaşlarımız da yanımızda söylesinler nedenini... Üstelik de birbirimizi yamyamlar gibi yemekteyiz. Asıl sorun bu! Ne dersiniz sevgili dostlarım? 'Mapusluk bir şey değil. Ayrılık var bir yandan!' Hepimiz, sustuk kaldık." (Kocagöz 1976: 264-265)

Romanda, Ekrem Bey'in bu sözleriyle; Türkiye'de yaşanan "27 Mayıs ve 12 Mart askeri darbesi"nin; belli güçlerin oyunu olduğu anlatılmak istenir.

Roman, üç İngiliz subayının “devrimci” gençler tarafından rehin alınıp dağa kaçırılmasıyla ve onların silâhlı güçlerle girdikleri çatışmada ölü ele geçirilmesiyle son bulur.

3.1.3. Aşk-Kadın-Cinsellik

Büyük Gözaltı’da “aşk-kadın ve cinsellik” teması “gözaltı” ve “işkence” olgusuna paralel olarak işlenir. Sonu olmayan sevgi arayışlarının doğurduğu çatışmalar ise bu temanın en belirgin özelliğidir.

Romanın baş kadın kahramanı olan anne ile babaanne (kayın valide) arasında kimi zaman gizli kimi zaman ise açık bir çatışma yaşanır. Bu çatışmanın nedeni ise baba ile babaanne arasındaki kopmaz, büyük bir bağın varlığıdır. Anne, eşinin kendisiyle bir kadın olarak ilgilenmesini, ona sevgi göstermesini ister. Oysa ki; baba, evde yalnızca babaanneyle ilgilenir, sevgisini yalnızca ona gösterir:

“Kimbilir annenin kaç somurtkanlık, kaç rica ve kaç yatak konuşması cılvresinden sonra baba, babaannenin ellerin ayaklarını öpüp çaresizliğinin son bıkkınlığını kehribar tespihinde şakırdatarak anneyi bir gece sinemaya götürmüştü.”
(Altan, 1972: 16)

Anne, yaşadığı itilmişlik duygusuyla, mutsuz bir kadın kimliğiyle çıkar karşımıza. Bu mutsuzluk, onun davranışlarına öylesine yansır ki; henüz üç buçuk yaşındaki oğlu bile onun hırçınlıklarındaki ilgi arayışını sezer:

“Anneye de söylemek istiyordum kendisini öcüye yedirdiğimi. Ama öcünün kendisini yemiş olduğunu anlamayacak kadar yaşamın tılsımından kopmuş kuru bir hırçınlıktaydı. İskeletiyle sinirlerinin refleksinde öcünün neresini yemiş olduğunu hiçbir vakit bilemeyecekti. Hatta yatak

odasına kapanıp tek başına saatlerce ağladığı zamanlarda bile...” (Altan, 1972: 14)

Cinsellik olgusu romanda, çoğunlukla erkek kahramanımızın çerçevesinde işlenir. Daha küçük yaşta “cinsel kimlik” farkını öğrenen kahramanımız için cinsellik başlangıçta bir bilmecedir. Bu bilmecenin ilk anahtarı ise Fatma olmuştur. Daha küçük yaşta erkek olmanın, kadın olmaktan farkını Fatma’dan öğrenir:

“- Maşallah epey büyümüş, bak parmağım kadar olmuş dedi. Biraz daha büyüsün kimbilir kızların hakkından nasıl gelecek.

Hiçbir şey anlamamıştım. Ama bir hoşluk yayılmıştı kasıklarımın yukarı doğru.

Ve anlattı.

Ben de büyüyünce öyle yapacaktım. Bütün kadınlarla bütün erkekler bunu yapmak için evleniyorlardı.

Gözlerim kocaman kocaman olmuştu. İlk kez büyük bir sırrı öğreniyordum. (Altan, 1972: 23-24)

“Çocuk” için artık büyük bir sır çözülmüştür. Ergenlik döneminde o, bu sırrı yaşantısına geçirecek arayışlara yönelir. Özellikle yatılı okul dönemi onun için, tıpkı akranları gibi ilk acemiliği atmanın meraklı ve heyecan dolu yıllarıdır:

“Seksolojik bilgilerim de genişledikçe genişliyordu. Örneğin bir arkadaşımın otuz bir çekmesini öğrenmiştim. Sonra da bir başka arkadaşına öğretmiştim. Ancak müthiş bir suçluluk duygusu içindeydik. Müdür muavinleri böyle bir şey yapanları okuldan kovuyorlardı. İnanıyorduk buna. Çünkü bazen bir muavin bir çocuğun alt göz kapağını parmağıyla aşağıya indirip gözünün içine bakıyordu, sonra:

- Uzat bakayım elini öne – diyordu.

Çocuk sararıyordu. Bütün bunlar çocuğun o işi yapıp yapmadığının kontrolüydü.” (Altan, 1972: 206)

Müdür muavininin çocuklar için yaptığı bu denetlemeden yola çıkarak diyebiliriz ki romanın bütününe hakim olan “gözaltı” olgusu “cinsellik” için de geçerlidir. Müdür muavini bu noktada, toplumu simgelemektedir; çünkü “cinsellik” olgusunu yasaklayan, ayıp, günah sayan anlayış topluma aittir. Bu yaklaşımın, toplumdaki bastırılmış duygulara, korkaklığa ve pişmanlığa yol açtığı gerçeği yine roman kahramanının özelinde verilir:

“Ve benle arkadaşımın nefeslerimiz kesiliyordu. Ama yine de yapıyorduk o işi. Alışmıştık. Her seferinde kendi kendimize söz veriyorduk:

- Bir daha yapmayacağız – diye, bir pişmanlık kaplıyordu içimizi.

Bazı öğretmenler dolaylı olarak yandan yandan dokunuyorlardı bu konuya ve:

- Böyle çocuklar kendilerini eritir, verem olur, ölürlər, okul da onları zaten kovar – diyorlardı. (Altan, 1972: 206-207)

Çocukların cinsellik arayışlarının başlangıcı sayılan bu içdürtüsel davranışlarının, onlarda yaşattığı suçluluk duygusu da bir çeşit “gözaltı”dır aslında.

Ve suçluluğumuzun ağırlığı altında eziliyorduk. Tıpkı adam öldürmüş gibi... Ve hep gözaltında olmanın kuşkusu, sıkıntısıyla yaşıyorduk.” (Altan, 1972: 209)

Sürekli “gözaltı”nda olmak ise onları bastırılmış duygulara, yalana ve yanılsa sürükleyecektir. Tıpkı toplumda olduğu gibi:

“En büyük korkuyu, sonu gelmez bir suçluluğun ilk adımıyla başlamıştık yaşamaya... Daha ilerlerde buna içfaller, gebe bırakmalar, kürtajlar, suçüstüler, yalanlar ve çeşitli cinayetler eklenecekti... Ve tümünden bir gözaltı, tümünden bir gizli tehdit, tümünden bir korku sürüp gidecekti...” (Altan, 1972: 209)

Gençlerin bu arayışları, gerçekte toplumun onlara yüklediği “erkek” olma imajıyla ilintilidir. Öyle ki; bu gençler, daha yatılı okul yıllarında hangi kadınla, nasıl

birlikte olduklarını böbürlenerek anlatırlar. Çoğu uydurma olan bu anlatılar, onlar için erkek olmanın verdiği bir onurdur:

“... Kadından tahrik olduğumuz için değil, ama kadına tahrik olmanın erkeklik işareti sayıldığını öğrendiğimiz için...
Ve bol bol masallar uyduruyorduk birbirimize.” (Altan, 1972: 208)

Roman kahramanının cinsellik özlemine yıllar içinde sevgili özlemi ve arayışı da eklenir:

“Ben de istiyordum bir sevgilim olmasını, ona mektup yazmasını, resmini arkadaşlarıma göstermesini... Ama benim sevgilim yoktu. Sadece kekeme eniştenin şaka yollu entarisin yukarı doğru açı verdiği uzak akraba kazının bacağı vardı gözlerimin önünde... Bütün sevgilim o süt beyaz bacadı sadece...” (Altan, 1972: 227-228)

Sinemaya, uzak akrabaları ziyarete her gidişinde bir kızla tanışmanın arzusunu taşıyan kahraman, bu arayışlarında da kendini ailesi tarafından “gözaltı”na alınmış hisseder:

“Anne de
- Oğlum hele okulunu bitir, ondan sonra elini sallasan ellisi, başını sallasan tellisi - diyordu.
Kız sevenler okuyamazlardı. Kız sevenler serseri olurlardı. Kız sevenlerin sonu yoktu. Bir sürü de örnekler sıralıyorlardı. Şu hanımın oğlu kız sevmiş okumaktan vazgeçmiş, bu hanımın oğlu kız sevmiş, babası kendisini reddetmiş...
Ve ben hırstan morarıyordum. Dişlerim gıcırıyordu. Nefret ediyordum evdekilerden. Ve gözlerim arka komşuların penceresinde, belki yine görür, diye bizim arka odadan ayrılamıyordum.” (Altan, 1972: 249)

Yıllarca aradığı aşkı bulamayan roman kahramanı için içinde bulunduğu durumun “işkenceden” hiçbir farkı yoktur. Ona en acı gelen ise, yaşadığı çaresizliği kimseyle paylaşamayacak kadar yalnız oluşudur:

“....

Yıllarca yana kavrula kuduracaktım her gece, bir kadınla yatabilmek için. Ve bir kadın bulamayacaktım. Bunun işkencesini de kimse paylaşmayacaktı benimle. Büyükler öğüt verecekler:

- Ders çalış diyeceklerdi.

Ve volkanlaşmış bir kadın özlemiyle geceleri bunalımlar ortasında yastıklara sarılacak...” (Altan, 1972: 219-220)

Büyük Gözaltı romanı, cinselliği simgesel olgularla anlatan bir romandır.

Tarık Dursun K’nın Gün Döndü romanında “aşk-kadın ve cinsellik” olgusuna fazla yer verilmez.

Aşk ve cinsellik romanın baş kahramanı Kerim’in özelinde, ilk gençlik aşk Süheylâ ve siyasi eylemlere katıldığı sırada aşık olduğu Neclâ’yla okuyucuyla aktarılır.

Kerim’in ilk kaçamağı lise yıllarında aşık olduğu Süheylâ’yla olur. Kerim Süheylâ’yı bağ evine götürür. Gençlerin orada yaşadığı cinsellik açık olarak aktarılmaz okuyucuya. Bu onların ilk deneyimleri midir? İlişkileri sevgiye mi dayanmaktadır. Bunları bilemez okuyucu:

“Bağevinin kapısını açtığı anda korkunu hemencecik sezmişti. Önden sen giresin diye yana çekildi, durdu. Yüzüne bakamıyordun, korkuyordun, korkuyordu.

Çenesinden tuttun, kaldırdın, gözlerinin içine baktın. O da baktı. Görmüyordun onu.....

Bir cigara yaktın. Kibritin tıkanık ışığından yararlandın. Tanrım, ne kadar büyüktü; saçlarıyla, etli dudaklarıyla, alınmış

yukarı yukarı kaşlarıyla... Üst dudağı terlemişti. Ağzını büzüp topladı, soluğunu içine çekti. Kibriti yüzünden aldın aleve üfledin. Yine karanlığınıza gömüldünüz.” (K. 1974: 103-104)

Aradan geçen yıllar Süheylâ'nın yerine Neclâ'yı getirir. Kerim'in Neclâ ile olan ilişkisi de çok boyutlu olarak aktarılmaz:

“Seni seviyorum! Bunu herkes bilsin istiyorum, iyi mi? Herkes bilsin; Neclâ, Kerem'i seviyor. Neclâ, Kerem'i seviyor, Neclâ, kerem'i seviyor!”

Sen bunu biliyor muydun? Bilmiyordun. Seziyordun ama bilmiyordun. Süheylâ'da da bilmedin, bilemedin. Seziyordun ama bilmiyordun.

.....

‘Beni seviyor musun?’

Sustun

‘Beni seviyor musun?’

İnadına susuyordun.

‘Hadi, söyle, seviyor musun beni?’ ” (K. 1974: 148-149)

Bu diyalogdan Kerim'in sevgililerine karşı duygularını, sevgisini açıkça dışa vuramadığını anlarız. Belki de bir güvensizliktir onun yaşadığı ya da gerek Süheyla'yla gerekse Neclâ'yla aralarında netleşmemiş, oturmamış bir ilişki vardır.

Şunu belirtmemiz gerekir ki; romanda aşk-kadın ve cinsellik olgusuna yer verilmişse de bu konu okuyucunun kafasında netleşmez. Sadece bir izlenim olarak kalır.

47'lilerde “aşk-kadın ve cinsellik” temasına kadın kahramanların özelinde ve yoğun olarak yer verilmiştir.

1960'ların ve 12 Mart 1971 askeri darbesinin yaşandığı yılları anlatan 47'lilerin, Türk toplumundaki aşk-kadın ve cinsellik olgusuna nasıl yaklaştığını inceleyelim.

O dönemde toplumumuzda belki de en gizli kalmış noktadır cinsellik. “Ayıp, yasak” mantığı ise bu gizliliği pekiştiren sözcüklerdir.

Nasıl farkı, eğitim düzeyi ve yaşama bakış açısının farklılığıyla, üç ana kadın kahraman tanıtılır bize romanda Anne Nüveyre Hanım, abla Seçil ve Emine Semra. Belli bir dönemin Türkiye’sinde yaşanan kadın sorunsalı, bu üç ana kahramanın çerçevesinde, çatışmalı bir yapıyla işlenir.

Toplumun yasakçı anlayışından kaynaklanan “kadın erkek eşitsizliği” görücü usulüyle evlilik ve aldatma olgusu da yine bu çatışmalı yapıyla sunulur okuyucuya.

Kendini “Ben Türkiye’nin erkeğe eşit olmasını bilmiş bir kadınıyım.” sözleriyle tanıtan Nüveyre Hanım’a göre aşk ve cinsellik, ahlâki değerlerle ölçülür. Bu anlayış gerçekte feodal toplumlara özgüdür. Ona göre bir genç kızın gülmesi bile ayıptır; çünkü bu genç kız, geleceğin kadını olacaktır ve bizim toplumumuzda “kadın” olmak kolay değildir:

“- Küçük ama Kiraz anne, küçük daha.

- Onlar için bu yaş küçük değildir. Demin duymadın mı nasıl anlayıverdi söylenenleri. Ya o gülmesi... sanırsın ki...

- Ahlâksızlık önlenmelidir kızım, diyordu annesi. Hem de küçük yaşta.” (Früzan, 1974: 23)

Böyle sözleri söyleyen Nüveyre Hanım’ın, büyük kızı Seçil’i Erzurum’da, akşamları düzenlenen dans partilerine götürmesi ve çeşitli beklentiler içinde olması okuyucuyu şaşırtır niteliktedir:

“... Yakın ilçelerin bekâr kaymakamları koyu renk giyimleriyle olabildiğine seçkin üstten bir görünüş takınıyorlardı. Mektebi Mülkiye çıkışların yükselme olanları sınırsızdı. Valilikler, elçilikler. Seçil’in topluluğa sunuluşu elbette kusursuz olmalıydı. Bunlar, konuşulmasa bile, baba, anne ve yetişkin kızları arasında biliniyordu. Çok güzel bir genç kız okuyup da

ne olacaktı. Konu ortaya tam böylesi bir açıklıkta konmuyordu ya isteklerinde varılan sonuç buydu.” (Früzan, 1974: 26)

Seçil’in annesinin takındığı bu tavır üstünde durulmalıdır. Eğitimci bir annenin, aşkı ve cinselliği kutsal görmesi ancak etiket sahibi birilerine kızını beğendirme çabasında olması, bu girişimi ters teptiğinde ise tavrını yeniden değiştirmesi onun büyük açmazıdır ve tabii Selâhattin Bey’in de:

“- İşte, ana kız ne haliniz varsa görün. Halkevlerini düşmanca yok eden, biz halktan yanayız diye ezanı Arapça okutup, milletimizi gericilerin kucağına atan o topluluğun önünde dans etmek. Allah kahretsin, beni rezil etmeniz yetmiyormuş gibi aynı adamla iki kere dansa kalkmak, böyle bir densizliğe ne diyelim bilmem. Adam sarhoş, bulunduğu yeri de unutuyor. Sivil giyinse ne olacak, tanınmaz mı sanki. Bizim burda adımız, yerimiz var.

- Fakat baba, Albay Adnan beyin kızı Gülen de kalktı dansa.
- Elbette babası subay onun üstelik soğuk bir kız. Herkese tepeden bakıyor. Güzelliği soğukluluğunun sayesinde donukluk oluveriyor. Şimdi sen öyle misin ya... – Burada gerekli bir söz arandığı belliydi babasının Serpilip gelişmen normal de, sende bir şey var ki drezalet, o utanmazlık...” (Früzan, 1974: 46)

Babanın kızıyla yaptığı bu konuşma, geleceğin kadını olarak bir genç kıza “toplumun yüklediği sorumluluğun bir göstergesidir. Bu tartışmaların yaşandığı gece baba, odadan ayrılır ve konuşma anne kız arkasında sürer. Nüveyre Hanım’ın üstünde durduğu konu kızının aşık olduğu ve mektuplaştığı Lategün üsteğmen’in evli olmasıdır. Evli bir insanla kurulan ilişki meşru değildir ve ahlâk dışıdır:

“... Aranızdaki yaş farkını görünen önüne getirsene, rahat otuzunda var. O senin körpelğine vurgun. Etinin düzgün ayva tüylerinden öteye pürüz olmayan derisine değmek ister. Seni kirletmek ister. Unutma kızsın. Evleneceğin adam sahiplenmeli sana.” (Früzan, 1974: 51)

“- Yoksa kız değil misin? Yoksa kız değil misin? “diye yineliyordu.”
(Früzan, 1974: 59)

Annenin bu sözleriyle genç kızlarda kutsal kabul edilen bekâret olgusunun toplumdaki önemi vurgulanmak istenir. Oysa ki; Seçil’in anneannesinden öğrendiği kadarıyla geçmişte annesi de babası da evlenmeden önce ilişkiye girmiştir:

“- Yok canım... Hep de o mu haklı? Babama neler yaptığını bilmiyorsun. Bana gebe kalıp da babamla zorla nikâhlanmış anladın mı? okumuş öğretmen bayana bakın. Nikâhsız gebe kalmış küçük hanım. Üstelik karnındaki de benmişim. İşte bu kadar.” (Früzan, 1974: 137)

Seçil, Ertegün Üsteğmenle olan ilişkisini aşk ve sevgi olarak yorumlar. İlerleyen zamanlarda ise bu bakışı değişecek ve Ertegün, onun için bir çocukluk aşkı olarak geçmişte kalacaktır:

“- Ya ona olan sevgim. Ya onun bana söyledikleri. Seçil, dedi. Anadolu’yu gezerken öğrendim. Karımı sevseydim, adım böylesine sarhoş zabite çıkmazdı. Oysa senle olsak çok şeyleri yenilerdik. Bu söylediklerinin etimle yağım ile ilgisi ne? Hepsini canavar mı erkeklerin? Öyleyse babamla siz nasıl evlendiniz? Üstelik görücülüğü, bana törelerini durmadan yeren ve sizsiniz. Peki doğru olan ne? “(Früzan, 1974: 52)

Ertegün Üsteğmen’in karısını aldatması acı verir okuyucuya. Bu noktada Seçil’in annesinin yaptığı yorum, toplumdaki mutsuz evliliklerin gerçekliğini ve yıkıcılığını ortaya koyar:

“- Sus, demişti, beni dinle, iki çocuğunu karısının karnına koyarken, mutluluğu düşünmemiş mi?... İki çocuğu yaparken demek karısı çirkin değilmiş.” (Früzan, 1974: 52)

Anne kız arasındaki bu, tartışma, dayakla ve baba Selâhattin Beyle Emine’nin araya girmesiyle son bulur.

Emine Semra, ilk kez gece duymuştur genç kız ve kadın olmanın yükümlülüğünü. Ancak kafasında oluşan pek çok soru yanıtsızdır hâlâ.

Yine Erzurum gecelerinde Emine Semra, anne ve babasının arasında gelişen cinsel ilişkiyi sezer; ancak anlam veremez ve aldatılmışlık hissi yaşar. Bu konu üzerine onu aydınlayabilecek tak kişi ise Kiraz'dır, ona göre:

“Arada utanmazca bir aldırmaazlıkla patlayıveren gecelerden sonra o sabah kafasındaki kadın erkek sorununu açıklayacak olan bu küçük köylü kızına olağanüstü bir beğeniyle bakıyordu. Kimbilir kıyısından berisinden varıp da uzaklaştığı o çirkin şeyin (güzel olamazdı. Öylesine sinsice gizlenip ayıplanıyordu ki) aydınlanmasına göğüs gerekcek, ağlayıp ürküp geri çekilmeyecekti. Kiraz çayının son yudumunu içip:

- Bir ere yürekten meyillenip de kaçıverirsen kadın olursun, demişti.
- Nasıl?
- Seni ellediğinde sen de alev alev olup kalırsın.”

Emine'nin duyduğu bu son cümle bir önceki yıl, okulun bahçesinde Kaya'nın saçlarını çektiğini ona anımsatır ve büyük bir utanç yüreğini kaplar:

“Emine irkilmişti. Geçen yıl okulun bahçesinde yaşıtı Kaya'nın gelip saçlarını çekmesinin çok ayıp olabileceği utancı hızla kayıvermişti aklından.” (Früzan, 1974: 83)

Pek çok konuda olduğu gibi cinsellik konusunda da Emine, hep gözlemcidir. Annesi ve arkadaşlarının, biraraya geldiğinde evli bir erkekle basılan İclâl öğretmen üzerine yaptığı dedikodular, Emine'nin belleğinden yıllarca silinmez:

“Basıldıklarında örtüyü anca çekebilmişti İclâl öğretmen. ‘Çırılçıplak’ ‘Göğüs bağı açık, hatta şeyi bile yok.’ ‘Düşünün, bir otelde.’ ‘Erkek de öyle.’ Karısı ‘davacı değilim’ diyor. ‘Kocam evine bağlıdır. Peşpeşe üç çocuğumuz var. Bunca yıllık ev bark... Hem erkek o öbürü düşünsün.’ (Früzan, 1974: 119)

İclâl öğretmenin bir otelde birlikte basıldığı adamın eşinin konuşmalarını yukarda verdik. Bu konuşmadaki “Hem erkek o. Öbürü düşünsün.” İfadesine bakalım. Bu bakış açısı, toplumdaki “Kadın yaparsa yasak, erkek yaparsa mübah.” Anlayışının bir göstergesidir. Cinselliğin ayıp, yasak olduğu bu toplumda, belirgin bir erkek kadın ayrımı vardır demek ki.

Emine’nin annesine karşı olumsuz tavırlar içine girmesine yol açar bu konuşmalar. Aslında Emine’yi rahatsız eden dedikodular değil; annesi ve arkadaşlarının toplumun bir kadını olan İclâl öğretmene karşı yaptıkları ezici yargılamalardır:

“- Kadının giydiklerini düşünün iskarpinlerinin topuğu çok yüksek değil mi sizce? Ya yürüyüşü? Sanırım kirpikleri de takmadır. Yo... boyamayla olmaz. Çocuklara da garip bir yakınlık gösteriyormuş. Güya disiplin sevgiden geçermiş. Neyse gelen müfettişler ona sevgi sorarsa ustaca anlatır... gençmiş. Gazi Terbiye çıkışlıymış. E...n’olacak, ne farkeder...”
(Früzan, 1974: 110)

“... Yukarı köylerden bir oğlanla bir kızı İstanbul’a annesinin yanına yollamış. Yatılı koymuş onları. Güya üst baş masrafına yardımcı oluyormuş. Sakın kendi doğurdukları olmasın.”
(Früzan, 1974: 115)

Burda üstünde durulması gereken nokta dedikodulardaki affetmeyici tutumdur. İclâl öğretmenin bir kere “kötü kadın” damgası yemiştir. Artık o kime iyilik yaparsa yapsın, yaptığı güzel işlerler değil, basıldığı geceyle anımsanacaktır. Onun, yoksul iki çocuğu okutma girişiminden yola çıkılarak söylenen kendi doğurdukları olmasın.” Sözleri bu affetmeyen tutumun açık işaretidir.

Değinilmesi gereken bir diğer konu ise toplumun en önemli sorunsalı olan kadının kadına takındığı ezici tavidir. Söz konusu konuşmalarda, evli erkeği ayıplamayan ama evli bir erkekle ilişkiye giren kadını yargılayan bir tutum vardır:

Annesinin “Demek ki bayağı tutulmuş İclâl’e adam.” İfadesi, evli erkeği koruyucu bir tutum gibi geldi bize. Emine ise bu sözlere farklı bir bakı açısı getirir:

“- Demek ki bayağı tutulmuş İclâl’e adam.

Deyişindeki özlemi sezerdi Emine. Oysa yüzünde açık vermeyen bir örtülme olurdu annesinin. Salt sesine yansıyan isteği kaç kez sonraları da duymuştu.” (Früzan, 1974: 121)

Anne Nüveyre Hanım, eşinin İclâl Öğretmen’e yakınlık duymasından korkar. Emine de bu korkunun gözlemcisidir:

“İclâl öğretmen söylentisinden sonra babasına karşı dikkatli olmuştu Emine. Bazı geceler masanın başında çalışan babasının, uzun süre sonra yakınlarının varlığını unutup, tek kalmışcasına değişmeye uğradığını kaç kez yakalamıştı... İşte öyle kopup gitme gecelerinden birinde kalkıp pencereye gitmiş, sessiz Erzurum gecesinde açık seçik bir şeyler görüyormuşca durmuştu orda. Bacakları pijamasının içinde gergindi.

.....

Bu ayakta duruşun uzunluğunu sezen annesi yaptığı işi bırakıp:

- Selâhattin’ciğim, bir çay koyayım mı, diye sormuştu.

.....

Gülücükli sesiyle üstelemişti annesi. Oysa yüzü durgundu.”
(Früzan, 1974: 117-118)

Emine yaptığı bu gözlemi yaptığı bu gözlemi ileri noktalara götürmez. Çünkü çocuklara göre babalar erkek değildir:

“Babası yanıtlamamış, alnını cama dayamıştı. Sırtın bükülüvermesi, doğduğundan bu yana giderek ezberlediği, görüldüğünden fazlasını düşünmeye zorlayan babayı yeniden geri getirmişti. Babalar erkek değildi çocuklarınca.” (Früzan, 1974: 118)

Seçil, genç kızlığından ölümüne kadar, arada kalmış bir kadın kimliğiyle karşımıza çıkar. Gerçi onun, genç kızlığı döneminde, Ertegün Üsteğmen'e aşık olduğu yıllarda, bazı çıkışları olur. Ancak zamanla kabuğuna çekilip, toplumun ve sınıfının ona yüklediği kadınlık rolünü oynamaya başlar. Bunda, onun kimliğini bulamamasının ve düşüncelerindeki dalgalanmaların etkisi büyüktür.

Seçil'in ilk gençlik aşkına engel olmak isteyen anne, Nüveyre Hanım, onu İstanbul'a anneannesinin yanına gönderir. O yıllarda Seçil, sevgi konusunda bilinçsizdir ve aşkı sevgi sanıp ilk çıkışını yapar:

“- Bağırırsa bağırısın. Beni İstanbul'a yollayacaklar. Okumayacağım. Belki de kaçıp gideceğim. Sevdigimi çok görüyorlar bana. Laf... beni sevmiyormuş.

Emine, utancından ablasını susturmak isterce yaklaşmış, ellerini uzatmıştı. Ablası inanılmaz şeyler söylüyordu. Okumamaktan, annesinin deyişiyle evde ellerini kavuşturup kocasının boyunduruğuna girmekten öte varlık göstermeyen kadınların yanında yerini almaktan çocuk doğuran, durmadan doğuran o aptal kadınların biri olmaktan söz ediyordu.” (Früzan 1974: 136-137)

Seçil'in sözleri üzerine Emine'nin zihninde yaptığı yorumlar, toplumumuzun büyük kesimindeki kadın sorunsalını da ortaya koymaktadır. Aile planlamasının olmadığı, kadınlara yalnızca eş ve anne olma rolünün yüklendiği bir toplumun eleştirisi de vardır “o aptal kadınlar” ifadesinde. Aslında, Emine'ye göre o kadınlar aptal değildir; onları eğitimsiz bırakan ve onlara ikinci sınıf insan muamelesi yapan, toplumdaki “kadın olgusu”dur yanlış olan.

Seçil bir gün kardeşine, Ertegün için “Bilmem, ben onu böyle de seviyorum.” der. Seçil'deki bu inanç Emine'yi öylesine büyüler ki karşısında “Eşsiz güzel olduğu kadar da güçlü” bir Seçil beliriverir. Aradan geçen yıllar ise Seçil'i, sınıfının kadını yapar. O, artık ünlü bir avukatla evlidir ve kadınlık onun için eşinin çevresine karşı sunulacak eşsiz bir güzelliştir:

“- O eskidendi, diyecekti Seçil. Erzurum’dayken üstüme ne geçirsem sokağa fırlardım. Sakınmazdım. İlerde geceleri boynumu kremleyeceğimi, bunu da tam bir alışkanlıkla şaşırmadan yapacağımı kim söylese anlayamazdım. Kadınlık kolay değil Emine. İnsan kendini amansızca izliyor... Estetik ameliyat var ya, şimdi erkenmiş. Giyim de ayrı bir sanat oldu. üstelik göstermelik değil inan ki yaptıklarım. Kocama destek olmanın bir yolu bu.

... Ben kocamın övünç duyduğu yaşama ayrıcalığının bir parçasıyım.” (Früzan 1974: 159)

Seçil, toplumdaki mutsuz kadınları simgelemektedir. Sevmediği bir insanla evlenerek bir tiyatro oyuncusu gibi bu evliliği yürütmeye çalışmaktadır. Onun yaşamındaki ikinci ve üçüncü intihar girişimi de bu evliliği sırasında olur. Seçil, görünürde eşinin onu evlerindeki mürebbiyeye aldatmasından dolayı intihar etmek istemiştir:

“... Kocam ve Birgitta ne etsem yok oluyorlardı. Deliriyor muyum diye düşündüm... Sonra kalktım, istediğim arınmışlığı bulmak için yürüdüm. Oda kapıyı yavaşça açtım. Kırmızı gece lambasının altında kocamla Birgitta...” (Früzan 1974: 342-343)

Aslında bu intihar girişiminin arka planında aldatılmışlıktan öte mutsuzluk vardır. Seçil eşiyle mürebbiyeyi bir arada yakalamak ister. Bu mutsuz ilişkinin çözümsüz nedenini bulmaktır amacı belki de. Ya da sonradan oluşacakların sorumluluğunu üstünden atmak. Sonunda intihara kalkışır.

Anne Nüveyra Hanım, bu intihar girişiminin nedenini bildiği halde damadını kollar ve “Kocası âşık Seçil’e. Üstelik iki de çocuk. Ablan boşanmaya kalksa ölür vallahi adam.” der. Bir zamanların İclâl Öğretmen’ini, Ertegün Üsteğmen’ini yargılayan “Ahlâksızlığa dur denilmelidir.” diyen anne gitmiş yerine kızının mutsuzluğunu bile hiçe sayarak çevrenin neler diyeceğinden korkan bir anne gelmiştir. Nüveyre Hanım’ın “çevreyi” önemseyen bu bakış açısı, insanların “mutlu

aile tablosu çizerek mutsuzluğun kökenlerini araştırmaktan kaçındığı, mutsuzluğu körükleyen, bir yaklaşımdır. Kısaca aile ilişkilerindeki en büyük açmazdır:

“... Çevreye dinlenme kürü diyeceğimiz bu hastaneye yatıştan sonra mürebbiyenin yollanmasına tanışları ne der? Kıza bu yıl yol veremezler. Hem enişten de hak verdi bana.” (Früzan 1974: 281)

Seçil de alınan bu kararlara uyacağını bildirir; çünkü güçsüzdür. Eğitimi olmadığı için ekonomik özgürlüğü yoktur. Boşanması için ise maddi manevi güçlü olması gerektiğini bilir:

“- Boşanma işini sordun. İsterdim uygun bir şey söylemek ya cevabım yok. Kocamdan boşanmam için birşeyler duymalıyım. Ufacık bir gücenme bile duymuyorum. Tam boşaltıldım. Yarın ya da öbür gün yüzlerce rahatlığın hazırlandığı eve döneceğimden kuşum yok. Çevreye yayılmasına da engel olmuşlardır olayın. Bu işimi daha kolaylaştırıyor. Doğru yapmışlar. Ben korkağım, işte o kadar.” (Früzan 1974: 346)

Evliliğini bile annesinin yönettiği Seçil ile kardeşi arasındaki en büyük fark Emine’deki “birey olmanın getirdiği bilinçli kadın” modelidir. Emine, annesinin yaşantısına karışmasını, onun istediği konumdaki Erzurum’daki yıllarda anne Nüveyre Hanım, Seçil’i İstanbul’a gönderirken “Bu senin iyiliğin için” demiştir. Onu söz ettiği iyilik; kızının okuması, sonra eşini bulmasıdır. Ona göre kadın, toplumda bir yer edinmeli ve erkeğe eşit bir biçimde yaşamalıdır. Ancak Seçil’in fakülteyi bırakıp ünlü bir avukatla evlenmesine karşı gelmez. Çünkü geleceği parlak olan bu damat, kızına rahat bir gelecek sağlayacaktır. Aslında bu rahatlık yalnızca kızı için değil, tüm aile için olacaktır. Nüveyre Hanım’ın içten içe bu hesapları yaptığı; ilerleyen yıllarda bezik, konken partilerine katılmasından bellidir:

“- Bilsen nasıl beziğe, konkene merak saldı sen yıllarda.
- Parayı nerden buluyor?
- Alayı bırak Emine.”

(Früzan 1974: 161)

Seçil evlilik, kararına annesinin olumlu baktığının farkındadır. Öyleyse Nüveyre Hanım, geçmişte kızı ile Ertegün arasındaki ilişkiyi ahlâksız bulduğundan değil, üsteğmeni kızına uygun bir eş görmeyişinden, onları ayırmıştır.

Seçil'in, iki çocuğunun babası avukat eşiyle evlenmesi de demek ki; annesinin hayatına daha karışması iç yaptığı bir girişimdir. Yeni sus payı vermek istemiştir. Bu da Seçil'in güçsüzlüğünden kaynaklanır.

Belki de abla kardeş arasındaki en büyük fark bu noktadadır; çünkü Emine, annesinin yaşantısına karışmasını onun istediği konumdaki biriyle evlenerek değil; düşüncelerinden ödün vermeyen kararlı tutumuyla engeller:

“- Adam, sosyolojiyi bitirmene karışmıyor. Karımın okumuş olmasını elbet isterim diyor. Amerika'ya büyük bir şirkete işletmeci olarak gidecek. Yakışıklı da. Üstelik emekli bir müsteşarın oğlu. Aileden, iki dil biliyor. Sen de bebek değilsin. Bu yaşa eskiden evde kalmış kız yaşı diye bakarlardı. Bir yıl da nişanlı durursanız bu da senin nefret ettiğin görücülük işini ortadan kaldırır... Bağırma... Terbiyesiz, aa... Amerika matah mı diye bağırma.” (Früzan 1974: 113-114)

Annenin kızına yaptığı bu teklifte yine toplumdaki “evde kalmış kız” ve “görücü usulüyle evlenme” olgularının işareti vardır. “Evde kalmış” ifadesi daha önceki yıllarda İclâl Öğretmen için de söylenmiştir.

Emine ise okuldan kendi grubundan olan (devrimci gençlerden) Haydar'ı sever. Haydar'da yıllar öncesinin izlerini bulur. Kiraz'daki bir benzerliktir onu Haydar'a yaklaştıran:

“Bu korkular gelecek yıllarda onda mutlu bir ev düzeninin anısı olarak yer edecekti. Bu düzende de nedense kendi yakınları değil de hep bu Erzurum'un yerli evi, posta trenleri, karlı

dağlar, inanılmaz bir yaşama gücünü taşıyan Nazik kadınla,
Kiraz kıza benzeyen insanlar olacaktı.” (Früzan 1974: 97)

Haydar’la arasındaki bağ yalnızca fiziksel değildir. Paylaşımaya dayalı kadın erkek ilişkisi romanda belki de sadece Emine ve Haydar’ın özelinde işlenir.

Abla kardeşin sohbetleri yine sevgi-aşk-cinsellik ve Haydar üzerine yoğunlaşır. Abla kardeş arasında yapılan bu tür konuşmalar, toplumun getirdiği baskıdan daha uzak, ayıpsız ve yalansızdır. Bu belki de; yeni neslin kadınlık konusuna getirdiği rahat bakış açısıdır:

“- Seviyorum dedim ya Seçil.

- Sorduğum bu değil. Yattın mı?

- Sevince, kafayla yürekle sevince vücut niye saklanılsın.”

(Früzan 1974: 161)

Haydarla arasındaki cinselliğe kadar varan bu paylaşımcı ilişkinin, ilerleyen zamanlarda acısını çok çeker Emine. Ailesi, gazeteciler işkenceciler kısaca toplumun kısıkcı altında hisseder kendini:

“- Senin kız olmadığını, senin gibilerin bunlara toptan metreslik yaptığınızı yazıyor gazeteler.

- Haltetmiş köpekler. Kız olup olmamak ha... Aşağılık insanlar. Biz sandıklarından, onların görüp de kuş beyinlerinin erimeyeceğinden çok daha ciddiyyiz. İğrendiğimiz, değiştirmeyi amaçladığımız kokuşmuş bir ahlâk anlayışına aynısını yaşayarak mı karşı koyacaktık.” (Früzan, 1974: 534)

Emine’nin bu çıkışları toplumdaki kadınlık anlayışının tıkanıklığının ve eziciliğinin bir eleştirisidir. Aynı duyguları işkence anında da hisseder. Emine kadınlığına yapılan işkence; duyduğu sözler, onun inandığı sevginin çok gerisinde kalan bir ilkeliktir, Emine’ye göre:

“Yüreği kuş gibiydi Emine’nin. Elleri terli, sırtı katı. ‘Haydar, biz yine buluşacağız’ diye düşündü. ‘Elbette ilk fırsatta. Birlikte yürüyüp geçeceğimiz yıllar var. Bu kız değil sözü beni incitiyor Haydar. Bizim ilk gecemizin arınmışlığını çocukça acemiliğini, tepe coşkusu, sular gibi taşan mutluluğunu kaç kişi yaşadı bu güzelim dünyada Haydar? Hep onları düşünüp direneceğim. Bizim duygudaşlığımızı kim yaşadı Haydar? Bunlar bana cinsellikle ilgili pis şeyler yapmaya girişecekler belli. Dayanacağım Haydar... Bir sen benim utanmamı anladın. Çekingenliği dostluğa, oradan da sevdaya çevirdin. Bu adamlar Haydar, sevmemişlerdir besbelli. İşte bundan ürküyorum. ‘Sen benim helâlimsin.’ demiştin. Helâl her yerde kutsaldır Haydar.” (Früzan 1974: 357-358)

Bu sözler Emine’nin Haydarla olan ilişkisindeki güveni ve bağlılığı anlatır. Ona göre, aldatmacasız ve içten olan duygu ve düşünce paylaşımı, iki insanın vücudunu birbirinden saklamayı gerektirmez; çünkü asıl olan sevgidir.

Sancı romanında “aşk-kadın ve cinsellik” teması Leylâ, Sabiha Hanım ve Nurten’in özelinde, “burjuva” “devrimci” ve “ülkücü” olmak üzere üç ayrı pencereden işlenir.

Anne Sabiha Hanım, Saadettin Bey’le genç yaşta evlenir. Onun için üstüne giydiği kürklerin, annesinden kalan mücevherlerin, evdeki gümüşlerin, yaşantısında büyük bir önemi vardır. İçinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapı gereği “burjuva” kimliğiyle tanıtılan Sabiha Hanım, yaşam biçimiyle o günkü Türkiye koşullarından uzak yaşamaktadır. İçinde bulunulan çalkantılı siyasi döneme ilgili fazla bir bilgisi yoktur. Bu konuyu, kendince bilgili kişilerin ağzından öğrenerek, eksiklerini giderme çabası içindedir:

“- Sen bunları bırak da, Ercan Beyle konuşurken ne çamlar devirdin, onu düşün.

- Ne münasebet, ne çamı?

- Daha ne olsun, bu gençler ne istiyormuş, dertleri neymiş, halleri ne olacaktı, falan.
- Eee, merak ediyordum, sordum. Sen doğru dürüst bir şey anlatmazsın ki. Biliyor musun, Saadettin Bey, artık kabul günlerinde, hep bunlar konuşuluyor. Benim de konuşacak iki lakırdım olsun, değil mi? Gazete okumaya da vaktim yok. Adam hazır gelmişken sorayım dedim, ne var bunda? (İşinsu 1977: 28)

Leylâ'ya göre, annesi Sabiha Hanım'ın bu durumda olmasının nedeni babasıdır; çünkü Saadettin Bey, uzun yıllar eşini elbebek, gülbebek yaşatmış, evinden hizmetçileri eksik etmemiş, eşiyile güncel konuları paylaşmamıştır:

- “- Güyya annene hiç benzemezsin, aklın başındadır, yine de onun lâfları ile konuşursun.
- Annemin aklı başındadır, hem bir hayli başındadır. Onu yetiştiremedinizse kabahat sizin, daha çocuk sayılırmış sizinle evlendiğinde, gençliği boyunca güzelliği ile ilgilenip süs bebeği yapmışsınız, şimdi biraz yaşlanıp şişmanlayıp edince.. akılsızlığını farkediyorsunuz, öyle mi? (İşinsu 1977: 36)

Leylâ'nın babasına karşı annesiyle ilgili olarak yakındığı konu bununla sınırlı değildir. Leylâ, aynı zamanda, babasının onu “süs bebeği” gibi yetiştirmesini de eleştirmektedir:

- “- Fakat baba, babacağım, farkında değil misiniz, beni de tıpkı onun gibi bir süs bebeği yapma yolundasınız, tatlı sözler... oyalamalar... yakın zamana kadar, kendimi gerçekten bir prenses zannediyordum... Hep öyle dediniz, hep...
- Prensessin tabii, my prinses, my dear prinses? Benim için öylesin.
- Fakat ben sizin için yetişmiyorum ki, şu fakir sömürülen halk için, ona yararlı olabilmek için...” (İşinsu 1977: 36)

Leylâ, burjuva aile yapısının getirdiği, sosyal-ekonomik rahatlık içinde yetişmiş; giyimiyle-kuşamıyla göz kamaştıran bir kadın kimliğiyle tanıtılır.

Romanda dikkati çeken nokta, Leylâ'nın "burjuva" kadın kimliğini taşımasına karşın; "devrimci"lerin arasında bulunmasıdır; çünkü "devrimci"lere göre burjuva olmak onların öğretilerine ters düşmektedir. Bu yargı, Turgut'la Leyla arasında geçen şu diyalogdan çıkarılabilir:

“- Pis burjuva ağzını bırak, soruma cevap ver.

- Burjuvalığı insana telkin eden sensin. Şu kıyafetine bak bir kere, yakışıyor mu?” (İşinsu, 1977: 42)

Romanda, yalnızca insanların giyimine karşı değil; aşka karşı da farklı yaklaşımları vardır "devrimci"lerin. Onlara göre aşk bir "burjuva yanılgısı"dır:

“Turgut’un yüzünden, kızıl, ak pırıltılar geçti; alelacele:

-Doğru söylediğine bir inanabilsem, ah Leylâ n’olur âşık ol bana, n’olur bebeğim. Bak o zaman hiç bebeğim demem sana, tamam mı? Bırak şu gururu!

-Gurur mu, saçma, hiç ilgisi yok... Dikkat et, âşık ol diyorsun, yani bir burjuva yanıltmasına sürüklemek istiyorsun beni.

-Yani demek istedim ki... âşk... yani arzı öf be Leylâ öff!...

-İşte bu yüzden âşık olmak istemiyorum sana Turgut,

“Leylâ, sabırla izah etmeye karar vermişti, genç adama şefkatle bakıyordu: Burjuva yanıltması dedim, doğru mu söyledim, gerçekten inandığımdan mı?... Yooo, sadece ezbere bir lâf ettim, öğretilen alınıp bir hüküm işte...” (İşinsu, 1977: 66)

Leylâ'nın Turgut'la aşk üzerine yaptığı bu konuşma, onun aynı zamanda arayan, sorgulayan kadın kimliğini taşıdığını da gösterir.

Romana göre "devrimci" insanlar, cinselliği bir obje olarak görmekte ve diledikleri gibi yaşamaktadırlar. Kendi örgütünden olan Seyhan'ın, Leylâ'ya tecavüz etmesi de bu görüşü örneklemek içindir:

“- Eee, biraz uzattın şekerim, vaktim az. – Sesi o eski militan sisi, soğuk, emdirici. Hâkim, sağ elini kaldırdı, yavaş yavaş nişan alıp indirirken silâhı, tetiği düşürdü: Hemen soyun ve yat, dişlerini sıkmana ve gözlerini kapatmana müsaade ediyorum.

Leylâ çaresiz soyunmaya başladı.

- Ha eğer, çocuğun falan olursa, o zaman ara beni. Nurten vasıtasıyla. Tanıdığım bir kürtajcı var. (Işınsoy, 1977: 75-76)

Yaşadığı bu acı olay sonrasında, Leylâ'nın üzgün olması; ancak ilerleyen zamanlarda bile Seyhan'a karşı olan tepkiselliğini eski boyutta tutması; onun kendine yapılan onur kırıcı bu durumu içinde hazmetmeye çalışması, gerçekte Leylâ'nın kişiliği ile bağdaşmaz. Onu, haksızlığa tahammül edemeyen yapısı ile çelişen bu sakin tutumuyla anlatan yazar, “devrimci” gençlerin, cinselliğe “ahlâksızlık” boyutuyla yaklaştıkları fikrini desteklemek ister gibidir.

Benzeri bir yaklaşım ise Nurten'in özelinde yansıtılır.

Nurten başlangıçta işinde gücünde olan, çay sohbetlerini seven bir hemşire olarak tanıtılır okuyucuya, ancak o “devrimci”lerin arasına katıldıktan sonra; “konyak” içen sürekli argo konuşan bir kadın kimliğine bürünür:

“- Çayını içsene.

- Ben çay içecek adam değilim!- Nurten tekrar votka içti, tekrar yüzünü buruşturdu. – Birgün alışırım votkaya da! Bardağı boşaltmak demek! – fıkırdadı- Ben bilmezdim, haydi ne demek fon dip bilir misin? İçkinin hepsini kafana dikip bardağı boşaltmak demek!- fıkırdadı- Ben bilmezdim, haydi fon dip derlerdi de, anlamazdım. Sonra Seyhan öğretti de.” (Işınsoy, 1977: 216)

Nurten'deki değişim, yalnızca bunlarla sınırlı kalmaz. O, artık “gayri – meşru” ilişkiye giren ve bun da doğal karşılayan bir kadındır, romanda. Dursun, Nurten'le yaptığı konuşmalarla “ülkücü”lerin cinsellik anlayışını simgeleyen bir erkek kahraman olarak çıkar karşımıza, romanın bu noktasında:

“- N’apayım, geber be Dursun, geber. Sen de belki bir kızla yatar, sonra almazsın onu. Sen de, o bokların soyundansın işte.

- Peki Nurten abla, devrimcilerle yatıyorsun, onlardan biri alıyor mu seni?

Nurten duraladı şaşkınlığını belli etmemek için ayağı kalkıp sabahlığının eteklerini düzeltti, kemerini açıp bağladı:

- Git artık Dursun, dedi onlardan biri almıyor beni, çünkü evlenme önemli değil bizim için.” (Işınso, 1977: 221-222)

“Ülkücü” gençlerden Dursun’un tanıdığı eski Nurten Hemşire gitmiş, yerine bambaşka bir Nurten gelmiştir. Romanın bu noktasında Dursun; Nurten’le yaptığı konuşmalarla “ülkücü”lerin cinsellik anlayışını simgeleyen bir erkek kahraman olarak çıkar karşımıza:

“... Nurten abla, son bir söz sana, bir takım kişilere duyduğun kin yüzünden çıkışı olmayan bir yola sapmışsın, ne olur çek kendini, kurtar..” (Işınso, 1977: 222)

Romanda “ülkücü”lerin “cinsellik” olgusuna bakışı birkaç kez şu cümlelerle verilir: “- Ülkücüler kızlara karşı saygılıdırlar, kızları korkutmazlar, onları korurlar...”

Bu örneklerle “cinsellik” olgusunu ahlaksal boyutta ele alan yazar, “devrimci”lerle “ülkücü”lerin arasında farklı bir namus anlayışı olduğunu ortaya koymak ister gibidir.

Şafak’ta da bu temelara farklı bir perspektiften bakılır. Romanda üç farklı kadın tiplmesi vardır: Feodal sistem içindeki kadın, birey olma çabasını sürdüren kadın ve arada kalmış kadın.

Ziynet ve Gülşah, kırsal kadın tiplmeleridir. Görevleri evlerinin kadını olup erkeklerini ve konukları doyurmak, rahat ettirmektir. Böyle öğretilir onlara. Bu nedenle baş kaldırmalar, hak aramalar görülmez onlarda. Ortak feodal kültürün getirdiği aile kurumunun kadınları olan Ziynet ve Gülşah arasında yine de karşıtlıklar

vardır. Evlilik ve çeyiz kavramları onlar sınırlı olarak anlatılır. Gülşah için en iyi çeyiz buzdolabıdır. İhtiyacı o yöndedir. Ziynet ise saten yorgan ve çarşafların düşünür kurar. Çünkü yeni gelindir ve mutluluğu bu düşlerle yakalar.

Romanın diğer iki kadın kahramanı olan Oya ve Güler ise Gülşah ve Ziynet'ten çok farklıdır. Aldıkları eğitim ve ekonomik konumları onların aile kurumuna daha bireyci yaklaşımlarına neden olur.

Güler'i hep Mustafa'dan dinler, onun duygu ve düşüncelerinden tanırız. Romanda somut olarak yer almaz. Yalnızca geçmişle bize tanıtılan Güler, okuyucu için hep soru işaretleriyle dolu bir kişidir. Onun için belki de tek söyleyebileceğimiz, feodal aile yapısına karşı çıkması ve bireyselliği yakalamak istemesidir. Ancak arada kalmıştır.

Güler de eşi Mustafa gibi yoksul bir ailedendir. Annesi onu binbir zorluklarla okutmasına karşın üniversiteyi bitirememiştir. Güler, evlendiklerinde Mustafa'nın ailesini sever; ancak her ikisinin de aile yapılarının farklılığı, ilişkilerinde sorunların oluşmasına yol açar. Mustafa "feodal aile" yapısına sahiptir. Yoksul olmasına karşın "küçük burjuva" nitelikleri taşıyan Güler, modern bir aile kurmak ister. Evinin pek çok eksiği varken Maraşlılar'ı konut etmek istemez. Maraşlılar ise Güler'in bu isteğini farkederek ama önemsemezler. Onlar için estetik değil, Güler'in eşine nasıl hizmet ettiği önemlidir. (Soysal 1985: 15)

Güler'le Mustafa'yı birbirine yakınlaştıran onların ortak siyasi görüşleri içinde gösterdikleri çabadır. Mustafa için, o zamanlar, tuttuğunu koparan, erkek arkadaşlarının güvendiği ve önem verdiği bir genç kızdır Güler. Oysa cezaevinden çıktığı ilk gün eşini evde yemek yaparken, sessizce örgü örerken anımsar. Yaşamı mı değişmiştir Güler'in, Mustafa'yla paylaştıkları mı? Eşinin ailesine karşı kendini ezdirmek istemeyen Güler'de üniversite döneminden sonra pek çok değişimler olur. Aile yaşantısında kimi zaman kabuğuna çekilen, duygularını yeterince ifade edemeyen Güler, kendini susturulmuş hisseder. Bütün bu çelişkiler ondaki arada kalmışlığı yansıtır.

Ziynet evli olmasına karşın eşiyle birlikte ablası ve eniştesi Ali'nin evinde oturur. Onun yaşamındaki tek tutkusu kocası Zekeriya'dır:

“... Öteki erkekler konuşurken ses etmeden yemeklerini atıştıran kocasına kaçamak göz atıyor, kızarıyor durup durup.” (Sosyal 1985: 25)

Feodal aile yapısının kadını olan Ziynet için cinsellik hem güzel, hem de yasaktır. Kocasına bakarken kızarıp durması bu yasak anlayışındır. Çünkü cinsellik bu anlayışa göre hem gerekli hem de ayıptır.

Ziynet ve Gülşah her zamanki gibi baskın gecesinde de, konuklara hizmet etmekle, böylece kadınlık görevini yerine getirmekle yükümlüdür. Öyle ki; Ziynet, mangalda pişirdiği köftelerden kendilerine ayırmaz. Çünkü o “hele bir erkekler yesin” düşüncesindedir. “... yemeği iştahla çiğneyen erkek avurtlarını, seyretmek görevini yapmışlık duygusu verir Gülşah'a.” (Sosyal 1985:25) Onları bu anlayışa iten başta kocaları ve kırsal kesim kadınına biçilen görevlere kaynaklık eden kültürdür.

Soran ve sorgulayan kadın kimliği belki de sadece romanın bu kahramanlarında yoktur.

Oya ise 12 Mart olaylarının yaşandığı dönemde arayan-sorgulayan kadın tiplmesiyle karşımıza çıkar.

Gülşah'la Ziynet'in evdeki konumundan rahatsız olan Oya, onların kendine, masada oturan erkeklerin uzantısı gibi baktıklarının ayırdındadır.

Yılmaz Güney'in Sanık ve Samim Kocagöz'ün Tartışma adlı romanında ise bu temaya yer verilmemiştir.

2.1.4. Kişisel Çatışmalar

Bu dönem romanlarında yazarlar, roman kişilerin iç dünyasına eğilir ve onların çatışmalarını psikolojik irdelemelerle anlatırlar.

Büyük Gözaltı, kişisel çatışmalarla örülü bir romandır. Simgesel bir yaklaşımla verilen “gözaltı” olgusu, romandaki olaylar kadar, kahramanın iç dünyasına da hakimdir.

Romanda kahramanın iç dünyasında yaşadığı çatışmaları, çocukluk yıllarından itibaren gözlemlemek mümkündür. Aşk, kadın ve cinsellik temasında incelediğimiz gibi; yatılı okul yıllarından başlayarak, bir sevgili arayışına yönelen kahramanını, bu noktaya getiren anne sevgisinin eksikliğidir:

“Ben de anneye sokulmalı, onu doya doya öpmek, kendisini çok sevdiğimi söylemek isterdim. Ama o daha çok babayla, babaanneyle ilgiliydi.” (Altan, 1972: 35-36)

Sevgisizlik yalnızca anneyle ilintili değildir, aslında. Ailedeki tüm bireylerden, aradığı ilgiyi göremez kahraman:

“Baba da aptaldı, anne de, cicianne de, paşa baba da....
- Hepsi de ölsün dedim. Hıncımdan söylüyordum bunu, beni sevmedikleri için. Ama aslında ben onları seviyordum. Kimbilir belki onlar da beni seviyorlardı. Ne çare ki ne onlar bana bu sevgiyi gösterebileceklerdi, ne de ben onları... (Altan, 1972: 73)

O, yatılı okul yıllarında da çeşitli çatışmalar yaşar. Bir hafta sonu uzaktan akrabaları olan bir amcanın evine konuk olarak gider. Evin beslemesine karşı cinsel bir yakınlık gösterir. Ancak kızın bağırarak sokağa çıkması üzerine hemen oradan ayrılır. Okula döndüğünde ise korkunun pişmanlığa dönüştüğü karmaşık duyguları yaşar:

“... Halime ile birlikte bütün mahalleli, polislerle, bekçilerle okula geleceklermiş gibi geliyordu. Müdür muavinleri asık suratlarıyla sınıftan özel olarak çağıracaktı beni. Okuldan kovulduğumu söyleyeceklerdi. Ve ben ne diyecektim. Ne diyebilecektim?

Kapkaranlık bir sıkıntı içinde gelip kapandım okula...

Yüzüm kararmış, bütün dünyanın ağırlığı omuzlarımda, başım öneme eğik, bir köşede dönüp duruyordum.” (Altan, 1972: 236)

Roman kahramanının en büyük karmaşası ise işkence odasındaki bekleyişidir. Serbest bırakılıp bırakılmayacağını bir türlü kestiremeyen kahraman, yaşadığı belirsizliğin ağır yükü altında ezilir:

“- Sizi bırakacaklar demişti.

Sonra sessizce kapıdan görünmüş:

- Sizi artık hiç bırakmayacaklar demişti.

Şimdi de:

- Asıl sorgu yakında başlayacak diyordu.

Bir yorgunluk, bir bezginlik, bir bıkkınlık çöküyordu üstümü.”

(Altan, 1972: 224)

“Mantığımı toparlayamıyorum. Ne yapmak istiyorlardı bana?

Bu daha ne kadar sürüp gidecekti böyle... Gerçekten bana işkence etmeyecekler miydi? Öldürmeye götürmeyecekler miydi beni?...” (Altan, 1972: 245)

Kahraman, işkence odasında “gözaltı”ndan kurtulmayı beklerken bile çevresindeki her nesne ona insanların yaşamını her anında “gözaltı”nda olduğunu söyler:

“Gözaltından kurtulacaktım. Bir kahkaha koptu pencereden.

Pencerenin dibindeki ağaç dallarını yavaş yavaş sallayarak kahkahalarla gülüyordu.

- Hayatında gözaltından kurtulduğun hiç oldu mu?

- Ne demek yani?

Hayatımda gözaltından kurtulduğum hiç olmadı mı?

- Telefon ederken gözaltında değil miydin? Biri yok muydu mutfaktan, odalardan, balkondan telefonlarına kulak kabartan... Sinsi sinsi sağa sola bakmaz mıydın, sesini alçaltmaz mıydın telefonlarda konuşurken?

- Hayatında gözaltından kurtulduğun hiç oldu mu? Hangi lokantaya gitsen gözaltında değil miydin?

- Hayatında gözaltından kurtulduğun hiç oldu mu? Bir karanlık odada bile, dudak dudağa olduğun sırada bile, biri gözetlemiyor mu seni ve sen gözetlemiyor musun kendi kendini? (Altan, 1972: 135-136)

Yaralısının roman kahramanı da çatışmaları yoğun olarak yaşar.

Geriye dönüş tekniğiyle yazılmış olan Yaralısının'da olayları kronolojik sıraya koyduğumuz zaman; roman kahramanının yaşadığı ilk çatışma, evine yapılacak bir baskının beklentisi içindeyken kitapları nasıl yok edeceğine dairdir:

“Bir kağıda güzelce sarıp bir iple bağlasan, evin kuytu bir yerlerine, dışarılara sarkıtsan. Aşağıda oturanlar görürse, ne derler? Hela penceresinin açıldığı havalandırma boşluğuna niye sarkıtılmasın? Kim görür ki? Kapıcı? Nasıl güvenirsin ona? Bir yerlere, toprağa gömülmez mi? Ama hangi toprağa? Bahçe bile yok yakınlarda. Her yan beton. Tavan arasına çatıya mı çıkarsam? Peki ama ya üst kattakiler? Hem çatının anahtarını nasıl isteyeceksin kapıcıdan? Senin aklına gelen bu ilk kurnazlıklar, evi basmaya gelenlerin aklına gelmeyecek mi? Belki de bir ağacın tepesine çıkıp paketi sık dalların arasına bir yerlere bağlamak. Ama var mı öyle bir ağaç? Hem olsa bile, güpegündüz? Yok, hayır. Yakacaksın.” (Öz, 1974: 148)

Yoğun kararsızlıkların ardından roman kahramanını yeni bir çatışma bekler. Acaba kitapları neye göre ayıracak, nasıl yakacaktır?

“Bütün kitapları odaya taşımıştır. Biriktirdiğin küçük küçük paralarla yıllar boyu bir eve taşıdığın bunca kitabı nasıl ayıracaksın? Neyin, niçin yasak sayıldığı belli değil.

Önce yazarlarına göre ayırmayı deniyorsun. Hiçbirine kıyamıyorsun.

Kitap adlarına göre ayırmak daha da güç.

Sonunda yirmi kadar kitabın yok edilebileceği konusunda kendinle anlaşıyorsun. İyi ama nasıl yok edilir bunca kitap? Yakmalı mı? Fırın gibi bir şeyin de yok. Aklına geliyor: Helanın ışığını yakıp kitapları oraya taşıyorsun. Odada kalanları da hemen toplayıp yerlerine yerleştirmelisin. Ortada yığılı görürlerse gereksiz kuşkulara kapılabilirler.” (Öz, 1974:147)

Kitapların yanışını izlerken içi parçalanır. Öyle bir ruh haline bürünür ki sığınacak bir güç arar. Böyle bir anda sığınacak en büyük güç Tanrı’dır:

“Tanrım. Tanrım!”

Sığınacak bir köşe, bir dost eli, bir güçlü koruyucu arıyorsun. Bağışlanması güç bir günahın içinde debelenir gibisin. Belki de yaşamında doğru dürüst ilk yakarışın, ilk diz çöküşün, ilk yalvarışın:

“Esirgeyen de bağışlayan da sen misin Tanrım? Sen misin büyük Doğa? Gerçekten sensen, o esirgeyen de bağışlayan da sensen, esirge beni, bağışla beni!” (Öz, 1974: 151)

Yanan kitapların ardından bir pişmanlık sarar roman kahramanını. Ancak başka bir yol yoktur onun için. Büyük bira günah işlediğini düşünürken bir yandan da evdeki is kokusunu ve külleri temizlemeye çalışır. Ancak “içindeki külleri” uzun süre yok edemeyecektir.

İşkenceye götürülürken de yaşar benzeri karmaşayı kahraman. Bu kez daha çok yaşamı sorgular. Yaşamdaki güzelliklerle, çirkinlikler arasında sıkışıp kalmış gibidir:

“İlkokul çocuklarının sesleri, yoğur satan bir gurbetçinin sesi; insan sesleri. Sanki başka güzel dünyaların güzel sesleri. Bu çirkinliklerin yanıbaşında bu güzelliklerin ne işi var? Yanyana içiçe iki ayrı dünya. Hangisi gerçek olan? İkisi de belki. Dünyanın iki ayrı yüzü belki. Bir yanı ışıklı, bir yanı karanlıklar içinde. Bir yüzünde güneşli aydınlıklar, bir yüzünde karanlıklar, geceler. Sen gecenin içindesin, karanlıklara boğulmuşsun. Birgün o aydınlıklara çıkabilecek misin? Geceleri gündüzlere çevirmek, çok mu uzak bir umut?”
(Öz, 1974: 81)

O, en büyük çatışmayı ise işkence anında yaşar. Konuşmaması gerektiğini düşünür. Kimseyi ele vermemelidir. Konuşursa kendinden utanacak, başkalarının yüzüne bakamayacaktır:

“Başarabilecek misin? Önceden hiçbir deneyimin de yok bu konuda? En kötüsü bu. Gelecek her kötülüğe, bedensel her acıya katlanmak isteğiyle dolusun, ama için korkularla dolu. Korkunun alçaklığa dönüşmesini istemiyorsun. Direneceksin. Acılar nice büyük olsa da uzun sürmez diyorsun, uzun sürmez bir bir yerde. Bu işin sonunda birgün kurtuluş olacaksa, insanca olmalı, onurlu olmalı diyorsun.”(Öz, 1974: 93)

Belki de onu ayakta tutan, bunca işkenceye karşın bu onur mücadelesidir.

“Kişisel Çatışma” temasıyla örülü olan 47’liler adlı romanda ise kahramanların kişisel çatışması, genellikle geçmişe duyulan özlemin neden olduğu, yaşanan günün mutsuzluğundan kaynaklanır.

Emine Semra, en büyük karmaşasını tutukluluk döneminde ve serbest bırakılışının ardından yaşar. O, tutuklu bulunduğu dönemde, hücresinde kendini güçlü hissetmek için katılığını korumaya; dış dünyadaki hareketliliğin göstergesi olan vapurların düdük seslerine karşı duyarsız kalmaya çalışır. Ancak, hücresinin

dışında gezinen görevlilerden birinin sürekli türkü söylemesini engelleyemez ve rahatsızlık duyar.

“Türküyü yine duydu. Üstünü doğru abananları, eziyet edenleri sanki bir bir silkiyordu türküyü dinledikçe. Kulaklarını avuçlarıyla sıkı sıkı kapadı. Duymak istemiyordu.” (Früzan; 1974: 14)

Türküler onu dayanıksızlaştırır; çünkü geçmişe, Erzurum yıllarındaki, Kiraz’a ve Leylim Nine’ye götürür. O sevdiği insanları anımsadıkça da acılarını, gördüğü işkenceyi bir bir unutmaya, yumuşamaya başlar. Oysa ki; unutmak istemez. Eğer unutursa konuşacağını düşünür:

“... O, günlerdir çabalayıp edindiği katılığı bölemezlerdi. Türküyse dayanıksızlaştırıyordu onu. Acı duyardı. Acı vardı elbet. Yumuşama yoktu. Duygular yoktu. Acı vardı.” (Früzan; 1974: 15)

Emine’yi çatışmaya iten en önemli duygu “korku”dur. Bu duyguyla başetmek zorunda olduğunu bilir, çünkü korkunun onu zayıflatacağını düşünür:

“... Kaçınmadan adını koymalıydı artık. Bilinçle koymalıydı. Korkuydu bu. Etine yapılacaklardan korkuyordu. Çünkü kanayabilen, kırılabilen, acıyı salon yaşıyandı o. Dayanmayla beyni arasındaki alış verişi biliyordu. Görmediği yerin adam oransız boyutlarla geliyordu çevresinde. (Früzan 1974: 217)

Bu çatışmadan kurtulmak isteyen Emine için saf, bilinçsiz ve karmaşık olmayan çocukluk yılları en iyi çıkış noktasıdır:

“... Bir okulun avlusunda olmak istiyordu. Ama İlkokulun ve üçüncü sınıf öğrencisi olduğu yılların bir avlusuydu içinde olmak istediği. Şaşma terleme haykırış dolu bilgisizliğin at koşturduğu çocukluk günleri. Düşüncesini o yöne kaydırmaya çalışmıştı.” (Früzan 1974: 234)

Beynindeki karmaşaları geçmişe dönerek durdurmak isteyen Emine Semra, gücünü iç sesini dinleyerek de toplamaya çalışır:

“Emine iç sesini yitirmeme çabasında, abanıyor ona. Ayırışan, bağlanan hayvansı bir çekilmeye, yengiye uğrayan vücuduna duyurmaya çalışıyor iç sesini.” (Früzan, 1974: 416)

Emine tutukevinden çıktıktan sonra da benzeri karmaşalar yaşar. Onun yeni çatışmaları ise “zaman” üzerinedir. Günlerin hatta ayların bile yaşantısında bir anlamı yoktur. Boşlukta gibidir sanki:

“Perdeyi kapadı. Köşedeki gazete yığınının yıkıldı yıkılacak görünüşüne baktı. Günlerdir, aylardır, belki de yıllardır... ‘Yıl oldu aylar bana’ diye düşündü. Gülümseyişe benzer bir ılıkılık aktı içinden. Tutukevinden çıktığından bu yana eğretilik duygusu yakasını bırakmıyordu. Algılamaları duyarlığı her şeyi ayırıştırıp olmaz benzetmelerle bağdaştırıyordu. (Früzan 1974: 548-549)

Emine, benzeri duyguları, anne ve babasıyla geçirdiği tutukevinden çıktığı ilk gece de yaşar:

“Tutukluyken de zamanı yordamlamada güçlüğe düştüğünde onu bu duygu yoklardı hep. En güç koşullarda karşı koyabilmişti de, annesi ve babasıyla ilk özgürlük günü sayılabilir o günün gecesinde engelleyemiyordu. Bunu da yadırgıyordu. Annesinin bıkmaz çabasıyla ulaştıkları varlıklı yaşama katının acımasız kurallarıyla donatılmış ortamından ötürü, sıkıntı, ezginlik beynindeki setleri kolayca yıkmış olmalıydı. Değişim hızla, katışıp ayrılmalarla, yeni sözcüklerle taşıp duruyordu Emine’nin düşüncelerine.” (Früzan 1974: 571)

Emine’nin bu iç karmaşaların bir nedeni de ailesiyle yaşadığı çatışmalardır. Kısa bir süre de olsa ailesinden uzak kalmak ve kendini dinlemek istemesinin nedeni ise sorunların çözüm yolları bulmaktır.

“Karmaşıklığın ortasındaydı. Bundan sonra özellikle yatak odasında barınacaktı. Kapıcıyı arasıra görerek, bazı isteklerini, en az gerekli saydıklarını aldıracak, Ankara’ya yazdığı mektupları bile postaya kapıcıyla göndererek günlerini dolduracaktı.” (Früzan 1974: 518)

Emine’nin açmazları bilinçlice sorgulamaya ve çözmeye çalışır:

“Yarı yalanlarla, hatta yaltaklanmalarla dolu o mektubu yazabilmez başta güç gelmişti Emine’ye. “Kendimi bulmam için” satırları mektubun tek doğru bölümüydü. Kişiliğini yeniden araştırması gerekiyordu. Hem de hiç hile katmadan, kendi kendini yakalayarak vererek.” (Früzan 1974: 581)

Onun bu bakış açısı geleceğe duyulan istek ve umutla bağlantılıdır. Benzeri bir çabayı ablası gösteremez ve üçüncü intihar girişiminde yaşamına son verir. Seçil’in yaşamındaki tıkanma da yine “şimdi ile geçmiş” arasındaki duygusal boşluktan ve annesinden kaynaklanır.

“- Konuş, dedi Seçil. Seni dinlemek, nasıl diyeyim, içimi kabartıyor. Acı duymuyorum ama değişik bir şey bu. Bana buradan çıkınca ilk gençliğine dönecekmişim sanısı veriyorsun... Yeniden öğrenci oluvereceğimi sanıyorum... Burdan çıkıp Akoretler’deki eve gideceğine inanıyorum. Sonra senden Erzurum’dan mektup alacağımı, sonra da yastıklara başımı gömüp ağlamayacağımı biliyorum. Anneannemin ölmesi kötü oldu... O ihtiyarcık bana hep kötülüklerden korunduğum, sakınıldığım duygusunu verirdi. Oysa annemizin bizleri koruması nasıl söyleyeyim ürkütücüydü değil mi?” (Früzan 1974: 337)

Seçil’i intihara iten en önemli neden ise kardeşine yönelttiği “Mutluluk ne Emine? Söylesene bana.” Sorusunda saklıdır.

47'lilerde roman kişileri sıkça kişisel çatışmalar yaşarlar. Onlardaki bu çatışma, söylemlerinden olaylara yaklaşımlarına kadar her noktada belirgindir.

“Sancı”da roman kahramanlarının kişisel çatışmalarına kapsamlı olarak yer verilmemiştir. Aslında romanda, çatışmalar kişiselden çok davranışsal boyuttadır: Prof. Saadettin Bey’in “devrimci” bir aydın olduğunu belirtip düzene ayak uydurması, Leylâ’nın “burjuva” olmasına karşı “devrimci”lerin arasında bulunması, Seyhan’ın örgüt arkadaşlarından Leylâ’ya tecavüz etmesi, Ali’nin “burjuva” aile yapısını bir kenara bırakıp “ülkücü” olması gibi.

Romanda kişisel çatışmaları en yoğun yaşayan kahraman Leylâ’dır. Daha önceki temalarımızı incelerken Leylâ’nın soran-sorgulayan bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştik. İşte o bu kişilik yapısıyla sık sık “arada kalmışlık” duygusu yaşar. Özellikle içinde bulunduğu “örgüt”ün öğretileriyle yaşama bakış açısı arasında sıkışır kalır. Bu duygular onu şüpheli yapar:

“- Seyhan’ın emir aldığı örgütün de vardır, di mi? –İçini çekti- yoksa hainin biri mi oldum ben? Ne dersin iyi bir ezberciydim. Ve birdenbire iyi bir şüpheli oldum, mümkün mü? Neden biliyor musun, şimdiye kadar hep özeleştiren bahsettik. Oysa ben, fikri de eleştirmek, davranışları da eleştirmek, lâf salatasından kurtulmak istiyordum. –Durdu, düşündü, sonra, hafif bir sesle ilâve etti.- Birkaç patlama yetmiyor belki de... Ama belki de çok fazla geliyor, bilmiyorum, şaşırdım... (Işınsoy 1977: 65)

Leylâ’yı kişisel çatışmalara sürükleyen en önemli olay, onun “örgüt” arkadaşlarından Seyhan tarafından tecavüze uğramasıdır:

“Kapanan kapının ardından baktı, yürüdü pencerenin başına geçip tıpkı Seyhan’ın Turgut’u izlediği gibi, o da Seyhan’ın gidişine baktı. Döndü, koltuğa çöktü. Bir boşluk içindeydi, kara dese değil, ak dese değil. Renksiz, anlamsız ve

sonsuz. Leylâ, yirmi yıllık ömründe ilk defa yalnızlık denen şeyi gerçekten duydu, ıstırap diye bir kavram varmış, öğrendi. İçi yırtıla yırtıla, bağıra bağıra ağladı.” (İşinsu 1977: 76)

Yaşadığı bu acı olayın etkisinden uzun süre kurtulamayan Leylâ’nın geçirdiği sinir krizi de, aslında bir çeşit çatışmadır. Bu kriz sırasında, gördüğü kabusta Leylâ’nın boğmaya çalışan sarı örümcek Seyhan’ı; hissettiği korku ise yaşadığı tecavüz olayını simgelemektedir:

“Tam o sırada bir uçurumun kenarındaydı Leylâ. Ve üzerine düşen kocaman sarı bir örümcekle boğuşuyordu. Ne çok kolu vardı bu hayvanın, sağından solundan, her bir yanından fışkırıyor, her bir eli de kızın vücudunun ayrı bir parçasını sıkıştırıyordu. Canı yanıyordu, çabaladı, zorlukla dudaklarını kıpırdattı:

- Çok kuvvetli!” (İşinsu 1977: 98)

Leylâ benzeri bir duyguyu, Amerika’ya gitmeden bir gün önce de yaşar. Seyhan tarafından kardeşi ile tehdit edilen Leylâ, öldürülmek istediğini anlayınca ilkin büyük bir korku yaşar; ardından bu korku yerini rahatlamaya bırakır:

“Prenses, alafranga tuvaletin üstüne tünemiş, korkudan donmuş bir halde, kendine acıyordu! Oysa, o günlerde Mustafa’ya hiç acımamıştı, Seyhan.

“İhanet edenler öldürülürler!”

Bu, değişmeyen bir kanundu, aksi düşünülebilmezdi ‘Leylâ isyan etti.’ Fakat ben ihanet etmedim. Sadece çekilmek istedim... Bir iki uygunsuz lâf ettim... Seyhan’a söylediklerim önemli değil, Bakef’un yanında dilimi tutmalıydım.”

Leylâ uzun uzun düşündü. Kendince meseleyi çözümlemek bir rahatlık vermişti ona. Titremesi geçti, teri kurudu... (İşinsu 1977: 307-308)

Ali’de ablası gibi zaman zaman çatışmalar yaşar. O, özellikle “ölkücü” arkadaşlarının yaptığı konuşmalarla babasının görüşleri arasında bağlantılar kurup rahatsızlık duyar:

“... Bu zamanda sırf korkaklığından, ya da aptallığından sola yanaşan çok. Ali’nin kafası karıştı; bir ses: ‘Bu zamanda hanım diyordu, bu zamanda kazlar solun elindeyken... ben budala mıyım, kim haklı, kim haksız düşüneceğim, elbet Ercan Bey’i davet edip...’ Çocuk, beyninde vızırdayan bu sesi susturmak için yüksek sesle biraz da sinirli sordu.” (Işınsoy 1977: 126)

Ali’nin yaşadığı tek çatışma, babasının korkak olup olmadığı üzerine değildir. O, yaşanan siyasi bunalımı farklı ağızlardan dinler; ancak bir türlü kimin haklı olduğunu kestiremez:

“- Her şey ortada ve açık değil ağabey! – Ali babasını, annesini, ablasını tek tek düşündü- bazıları fena halde yanılıyorlar! Dedi... (Işınsoy 1977: 128)

Nurten de, Dursun’la yaptığı konuşmada yaşadığı çatışmalı duygularla çıkar karşımıza. Kendini “devrimciyim” diye tanıtan bu kahraman yaşamı oluruna, bırakan ancak mutsuz bir insan tablosu çizer romanda:

“- Sakın sakın sus be Dursun, sus. Yine seni kullanıyorlar mı diyeceksin? Napım beni adam yerine bir onlar koydu... Neyse... hastalara acırdın... – o günlerin hatırası ile yumuşamış yüzüne sanki ışık düşmüştü. – Ben acımazdım değil mi... Yine de acımıyorum. Hiç kimseye acımıyorum. Neden Dursun, neden hiç kimseye acımıyorum?” (Işınsoy 1977: 221)

Bu sözleriyle Nurten, yaşadığı çatışmaları yılların verdiği değer görmemişliğin getirdiği ezici yükü bağlantılı olarak yansıtır. Nurten’in içinde bulunduğu durum; en çok Dursun’a acı verir.

“Dursun, çocuksu duygular içinde pırıl pırıl ve biraz da buruk, tatlımsı bir hüznle geldiği bu evden,, adamakıllı rahatsız ayrıldı. Midesi sancıyor, içinde bir yarım kalmışlığın tedirginliğini duyuyordu. Belki biraz daha konuşabilselerdi... Dursun, yine kendini suçluyor, asıl söylemesi gerekenleri söylememiş gibi, içi sıkılıyordu...” (Işınso 1977: 223)

Dursun ölmeden önce de ölümle yaşam arasında kalarak karmaşık duygular yaşar, ancak bu çatışma ölümle son bulur:

“Düşünceler çok uzakta uçuşan kuşlar gibiydi. Akbabalar ve serçeler vardı. Dursun onları yakalamak için uzun uzun çırpındı, atlamaya çalıştı, çırpındı. Göz alabildiğine, kapkara uzanıyordu. Bir sıcak, bir sıcaktı her bir yanı. Ağaçlar göklere değin dal dalmış al al kirazlar parlıyor... Hayır al değil, mor kiraz bunlar, tıpkı birisinin gözleri gibi. Ama kimin?m Dursun hatırlamıyor! Sonra kirazları da göremedi, hiçbir şey göremedi...” (Işınso 1977: 318-319)

Şafakta görülen ikilemler ve çatışmalar ise yalnızca ekonomik yapıda, kültür ve eğitimde değil kişilerin içsel dünyalarında da göze çarpar. Bu çatışmalar, roman kişilerinin kendilerini sorgulamasına yol açar:

“... Ve sorular, sorular... Şafak, gerçekte, sorular getiren bir roman. Yaşamın içinden gelen ve kişilerin başkalarına değil kendi kendilerine sordukları sorular; yakın geçmişin özeleştirisi ile geleceğin sorumluluğundan çıkan yaşamak kadar gerçek sorular...” (Naci 1990: 423)

Romanda ilk sorgulama, Mustafa’yla başlar. O, hapisten çıkıyor olmanın verdiği bir ürküntü yaşar ve bu ürküntünün korku olup olmadığını sorgulayıp durur.

Mustafa, geçmişi ile hayalleri arasında bir yerde sıkışıp kalır. Hayal kurmak onun için sorgulamalardan ve gerçeklerle yüzleşmekten kurtuluştur:

“... hep kayısı ağaçlarıyla dolu bir bahçeydi kurtuluş. Bu bahçede yeni çiçek açmış bir ağacın gölgesinde uyuyordu. Ne kendim ne Güler, ne arkadaşlarım, ne konuşulmuş sözler ne de sıkılmış yumruklar. Öyle boş bir çuval gibi uyumak.” (Sosyal 1985: 22)

Mustafa, romanın diğer kahramanları gibi duygusal gel-gitlerin, yaşamdaki sancısının yanı sıra güçlüğü de hisseder; yaşama umutla bakmak gibi. O, cezaevine girmesiyle tüm aileyi, Maraşlıları ele verdiğini düşünüp içten içe vicdan azabı çeker. Ona göre, cezaevine girmesiydi, aile çevresi tanınmayacak, gözlenmeyecek, sorgulanmayacaktır.

Bunları aklından geçirdikten sonra, midilik geçmişi düşünmeye bir nokta koyar. Kendini güçlü hisseder. Cezaevinden çıktığı için mutluluk duymaya başlar. “Başlangıçlar ne güzeldir!” der, umutla. Onun çatışmalı yapısı bir kez daha örneklenir böylece.

Baskın gecesi de çatışmalı yapısını sürdürür Mustafa. Önce eşi Güler’i arayıp sormamanın verdiği gerginlikle iç çatışma yaşar. Ardından, baskınla beraber Polis Abdullah’ın çağrısı üzerine “suçlu-suçlu” gidişini sorgular.

Oya da çatışmalı yapısıyla tanıtılır okuyucuya. Romanda belki de, çatışmalı yapıya en çok sahip kişi Oya’dır.

Ali’nin evine giderken, Mustafa’yla Hüseyin’in “Halk Partisi”nden, “Birlik Partisi”nden, “Sosyalistlik”ten söz etmeleri Oya’yı rahatsız eder. Eve ulaştıkları an özür dileyerek dönmeyi düşünür, Oya. Ancak evin çocuklarla dolu sıcak ortamını görünce, gitmekle kalmak arasında bir ikilem yaşar. Bu çatışmalı yapı yemek anında da sürer. O, tüm insanlardan soyutlanarak, Ankara uçağında düşler kendini. Oya için uçak, özgürlüktür. Tutukevinde özlemle baktığı uçaklarda, özgürlüğü düşlemiştir hep.

Oya, ev basıldığı an gerçeğin ne olduğunu sorgulamaktadır. Ortamla özdeşleşemediğinden eve ve evdeki insanlara yabancılık duyduğundan, baskılara beraber önce rahatlık hisseder; sonra bu rahatlık, yerini şoka bırakır.

Emniyette iken diğerlerinden ayrı bir hücrede tutulan Oya'nın içini kaplayan yalnızlık duygusu, onu yine düşlerine yönlendirir. Bu bir sığınmadır, gerçekte. Tesbih böceği olmak ister Oya. Çünkü; tesbih böceği onun için bir sığınmayı, kaçışı simgeler. Hücresinde, bacaklarını karnına çekip tortop olması, onun bebekliğine özlemine, sorumluluklardan kaçmak istemesini yansıtır olabilir.

Duygu ve düşüncelerini somutlaştıramayan Oya, hücresinin kapısı açıldığında kendini dua ederken bulur. Zayıf olduğunu düşünüp “Başka ne zaman dua ediyorum ki?” diye düşünür. Bu onun bir moral değere bağlanarak, sığınma isteğinin nedenidir.

Oya da Mustafa gibi çelişkili, korkak, sorgulayan bir yapıdadır. Psikolojik yönden dengesini kıramaz. Yaşantısındaki kısır döngüden bir türlü kurtulamaz.

Emniyette sorgulayan yalnızca Zekâi Bey değildir. Oya da iç çatışmalarıyla kendini sorgular. Bir yandan Zekâi Bey'e yanıt verirken bir yandan da içsel sorularına yanıt aramaya çalışır. Baskının nedeni olduğunu düşünürken; gözü morarmış bir şekilde oturan Ali'den özür diler. Ali'nin tepkisiz kalmasıyla pişmanlık duyar. Bu da Oya'yı yeni çatışmalara sürükler.

Mustafa'nın duygu ve düşünceleri Oya'ya göre daha somutlar. Sorgu anında “sorgu” “sorgulayan” “sanık kavramlarını anlamlandırmaya çalışır. Oya ile arasındaki fark da bu noktada görülür. Oya ne istediğini bilemez, kendini çözemez. İç çatışmalardan kurtulamaz. Mustafa ise yaşadıklarına anlam vermeye çalışır. Böylece iç çatışmalardan uzaklaşır. Yeni çıkmışken tekrar tutukevine girme olasılığıyla karşı karşıyadır. “Üstelik hiç bir şey yapmamışken daha.” der. Sonra da “hiç bir şey yapmadan” sözünün anlamsızlığını çatışmaya düşmeden kavrayıverir. (Soysal 1985: 114)

Romanlar ikilemler ve çatışmalar, şafakla birlikte yeniden yaşanır.

Ali, korku duyduğu bir anda tuvalete gitmek ister. Abdullah ise akşamı unutmuş gibidir:

“Hemşerim diyerek yardımcı oluşu şaşırtır Ali’yi.”

“Sağlık olsun hemşerim. Bir su dökmek istiyorum da.”

“Ayıbettin. Hemşerilik görevimiz.”

“Estağfurullah hemşerim, bir su döksen sevabına...”

“Abdullah kendi iyiliğin kendi de inanmış bir yüz ifadesiyle yanaşır Ali’ye. Cebinden çıkardığı mummyacıla açar zincirin kilidini.” (Sosyal 1985: 173)

Abdullah, biraz önceki yardımseverliğini unutmuş gibidir. Ali’ye vurduğuna sevinir. Kendince savunmaya geçerek “Vurduysam milliyetçilikten vurdum.” Der. “Yakışır mı, onun gibi Maraşlı’ya evini komünistlere açmak...”

Abdullah’ın, önceleri yaptığı amelelik işine dönmekten korktuğu düşüncelerinden anlaşılır. Belki de bu korkudur işin bunca önem vermesine yol açan. Ona göre, sanıkları ne kadar zorlarsa, Zekâi Beyin gözüne o kadar çok girecektir.

Şafakla birlikte, Ali Zekeriya, Oya, Mustafa ve Hüseyin’in özgürlüğe adım atmalarının ardından duyumsadıkları anlatılır, okuyucuya.

Ali salındıktan sonra ne yapacağını bilemez. Bazı yumuşak bir yastık arar. Fabrikaya gitse bir türlü, gitmese başka türdür onun için. Bocalaması en çok da, işçi olmasındandır. Emik kuludur çünkü.

Zekeriya, Ali’nin evinde kaldığına pişmandır. Karısının evde ağlayarak beklediğini düşünür. Romanın bu aşamasına kadar sezdirilen Zekeriya’nın karısının ailesiyle arasındaki siyasi görüş ayrılığı onun serbest bırakılmasının ardından kanıtlanır: “Zekeriya’nın hayınlarla ilişkisi olamaz.”

“Milli Mücadele Derneği’ne gidip Mehmet Abi’sini bekler. Ailesindeki komünistleri nasıl yakalattığını anlatacak ona.”(Sosyal 1985: 185)

Ali, fabrikaya gittiğinde kapıcı Rüstem, siyasi sulu olmadığı ispatlanmasına karşın Ali’ye önyargılı bakar. Rüstem, romanda, patronunun gözüne girmek uğruna kendi konumunda olan işçi Ali’yi ispiyonlamaya çalışan bir insan örnekler. Ancak bunu bir türlü başaramaz. Çünkü Ali, kendi isteğiyle fabrika sahibi Muzaffer Bey’in karşısına çıkar. İşverenin kendisiyle, aşağılıarcasına konuşmasına fazla önem vermez. Üç günlük yevmiyesinin kesilip uyarı alması da önemli değildir artık. Dövülmesi suçsuzluğunu kapatmayacaktır. Çünkü onlara göre dövülen adam kesinlikle suçludur, bunu bilir.

Oya, Mustafa ve Hüseyin jipe bindirilir. Ön koltukta oturan Oya, çevreye boş gözlerle bakar. Gökyüzünde gördüğü uçakla peşpeşe düşüncelere dalar. Haftaya sürgün bitince belki de uçakla dönecektir Ankara’ya. Kafasını toplayamaz bir türlü.

Abdullah jipi durdurup indirir onları. Üçü de ağaçlı bir yolun başında kalakalırlar. Sonra yan yana ancak, üç ayrı kişi gibi yürürler. Gerilimli gecenin ardından yaşanan bu dinginlik bocalatır onları. Her üçü de farklı belirsizlikler yaşar.

Oya yeniden özgürlük düşleri kurar. Sürgünü bittikten sonra yapacağı yolculuğu planlar. Ankara, Alanya, Ege... Denizi olan yerleri gezmek ister. Mavi ve geniştir deniz. Genişlik ise özgürlüğün simgesidir.

Mustafa da çatışmalarını yaşamaya devam eder. Onun için şimdi Urfa’ya gitmek de güçtür, Güler’i bulmak da. Öğretmenlik mi yapacaktır? Belirsizlikler onun da yakasını bırakmaz. Oya el sıkışıp ayrıldıktan sonra Sığır Pazarı’nın çevresindeki bir seyyar köfteciden aldığı yemeği iştahla yer. Oya’yı unutmuştur artık. Belirsizliklere erken nokta koymak ister. Şafakta özgürlüğüne kavuşan Mustafa eşiyle gelecek şafakları konuşmanın düşünüyü kurmaya başlar. Bununla birlikte eşine karşı suçluluk duygusunu da bastırmaya çalışır.

Oya ise ne yapacağını bilemez. Çelişkilerle doludur hâlâ. Düşünceleriyle varlığını arayıp kim olduğunu bulmaya çalışırken sokaktaki bir çocuk ona bir kimlik verir: “Turist.”

Yılmaz Güney’in “Sanık” yapıtında kişisel çatışmalar, yoğun olmamakla birlikte; roman kahramanı Yaşar Yılmaz’ın özelinde verilir.

Yaşar’ın pek çok arkadaşı geçmişte tutuklanmıştır; ancak roman kahraman tutuklanan hiçbir arkadaşını aramamıştır. Kendisi tutuklandıktan sonra arkadaşlarına sahip çıkmadığını düşünen Yaşar, bu durumun ağır yükü altında ezilir:

“Şimdi, giderek kökü derinlere varan bir sızı duyuyordu. Arkadaşlarının tutuklanması, şu an duyduğu etkiyi yapmamıştı üzerinde. İlgilenmek gereğini de duymamıştı. Birkaç gün sonra da unutmuştu onları. Evet, unutmuştu. Utancın ezikliği sardı içini... Unutmuş olmanın utancı yeni boyutlar kazanıyordu düşündükçe.” (Güney, 1975: 12)

Yalnızca arkadaşlarını unutmuş olmak değil, arkadaşlarına karşı duyduğu eziklik de yıkar Yaşar’ı; çünkü o yoksul bir ailenin çocuğudur ve ailesi ondan çok şey beklemektedir:

“... Ev, sabırsızlıkla binbir kaygı içinde bekliyordu Yaşar’ı. Çünkü okul bitecekti ve evin Yaşar’dan umduğu şeyler vardı. Yıllarca süren yoksulluk bitecekti... Sağ salim dönmeliydi eve.” (Güney, 1975: 13)

Roman kahramanı sorgulama anında da çatışmalar yaşar. Geride bıraktığı nişanlısı ve onu arayacak hiç kimse olmadığı için üzülür. Gerçekte, hissettiği duygular üzüntüden çok yalnızlık gibidir:

“Titriyordu. Bez bir ayakkabı, ince bir gömlek ve eski bir pantolon vardı üstünde. Yatağa uzandı. Gözlerini tavana dikti. Nişanlısını düşündü. ‘Öksüzüm’ dedi, içi sızladı. Gözü puslandı

hafiften öğrenmiştir götürüldüğümü. Arar mı? Nereden arayabilir? Başka kim arar sorardı Yaşar'ı? Günlerce, aylarca bırakmasalar; ya da bir kurşun sıksalar kafasına, atsalar bir kuyuya, kim arardı? Var mıydı arayacak kimsesi? İşçi arkadaşları tutuklandığında ilgilendi mi kendisi? Aklına geldi mi onların çocukları? Aç mı, susuz mu, bir ihtiyaçları var mı bu çocukların dedi mi?

12 Mart'tan sonra devrimci avına çıkan güçlerin karşısında ne yaptı?" (Güney, 1975: 17)

Roman kahramanını çatışmalara sürükleyen bir diğer nokta da belirsizliktir. Polisin iş yerinden aldığı Yaşar, o andan itibaren, roman boyunca hep bir belirsizlik yaşar. Onun yaşadığı en büyük belirsizlik nereye, niçin gittiği, sonunda ne olacağı sorularında gizlidir:

"Bir polis girdi

'Gidiyoruz.'

Tek kelime... 'gidiyoruz' nereye gidiyoruz... neden gidiyoruz...

açıklama yok. Yalnızca... 'gidiyoruz!'"

.....

Nereye, neden gidiyordu? Selimiye'ye savcılığa mı götüreceklerdi?

.....

Kadıköy emniyet amirliğinde işi neydi? Altı yedi ay, önce Kalamış'ta, bir arkadaşına bir bisküvi kutusu dolusu kitap emanet etmişti... O da kömürlüğe saklamıştı kitapları. O mu öğrenildi? Onun için mi götürüyorlar?" (Güney, 1975: 24)

Yaşar'ın çatışma yaşamasının bir diğer nedeni de hissettiği korkudur. Hücresindeki yatağında yastığında ve ona giydirdikleri pijamada bulunan kuruyup kararmış kan lekeleri; gözaltında olması ona tedirginlik verir. Bu tedirginlik de giderek yerini korkuya bırakır:

“Bilmediği, yüzünü görmediği birinin delikten baktığını bilmesi, sürekli gözaltında olma duygusu, dayanılmaz bir tedirginlik veriyordu.” (Güney, 1975: 36)

Roman kahramanı içinde bulunduğu durumdan kaynaklanan duygularını yok etmeye çalışır. Bunu da kendi kendisiyle konuşarak yapar:

“Sessizlik... Korku... Korkulacak ne var Yaşar?... ne suçun var ki korkacaksın?... dağıtma kendini... korkulacak bir şey yok... Hayat, olabildiğine, bütün boyutlarıyla sürüyor dışarda... Dolmuşlar, otobüsler, plajlar insan dolu...” (Güney, 1975: 36)

Aslında Yaşar’ın kendisiyle yaptığı bu konuşma da onun yaşadığı çatışmaları örnekler.

Roman kahramanının en güçlü anı ise suçlu olmadığını anladığı andır. Suçsuzluğunu ispatlayabileceğini söylediğinde görevlilerin onu dinlenmemesi bile Yaşar’ı yıldırmaz; çünkü kendine güveni gelmiştir. Romanın sonunda bulunan “Ve dudaklarında acı olmaktan başka çaresi olmayan bir gülümseme...” cümlesi de, roman kahramanının çatışmalara son verdiğinin, kararlılığının ifadesidir.

Samim Kocagöz’ün Tartışma adlı romanında ise bu temaya yer verilmez.

SONUÇ

“12 Mart” dönemi romanlarında yazarların genel olarak belli temalar üzerinde durdukları görülür. Bunlardan ilki “işkence” temasıdır. Bu dönemde elektrik şoku, dayak, falaka, cinsel organlara verilen zarar vb. gibi işkence yöntemleri, romanlarda bütün detaylarıyla aktarılır.

Bu konuda dikkatimizi çeken nokta, yazarların “işkence” sorunsalına genellikle “devrimci”lerin perspektifinden yaklaşmalarıdır. Yani tıpkı hapse girenler gibi, evi basılanlar gibi işkence görenler de genellikle “sol” gruptan olan kişilerdir.

“12 Mart” döneminde karıştığı eylem sonucunda önce gözlenen, evi basılan, sorgulanan ve işkence gören roman kahramanı, sonra hapishanedeki ortamıyla tanıtılır. Bu dönemde “hapishane” olgusu, “içerde” olanlar ve “dışarda” olanlar ayrımını getirmiştir romana.

Yazarlar, olayları yalnızca “içerdekiler”in değil, “dışarıdakiler”in açısından da yansıtırlar. Bu noktada içerdekiler haksızlığa uğramışlık, işkence yapanlar haklılık duygusu yaşarlar. Okuyucuya içerde gelişen olayları, başından takip edip kimi zaman meraklı kimi zaman da kaygılı bekleyişlerini sürdüren ya da bütün olaylardan uzak kalan “dışarıdakiler” anlatılır. Romanlarda, “suya sabuna dokunmayarak” bireysel çıkarlarını düşünenlerin eleştirisi yapılırken, “içerde” olanların aile yakınlarının psikolojisi üzerinde durulur. Gerçi dışarda hiçbir bekleyeni olmayan roman kahramanları da vardır. Erdal Öz’ün Yaralısin romanında buna tanık oluruz.

“12 Mart” romanları içinde en çok işlenen temalardan biri de “öğrenci olayları”dır. Bu romanlar, “öğrenci olayları”na meşruluk kazandırmak için “provakosyon” olgusun da beraberinde işlerler. Böylece bu dönemde yaşanan olaylara iki yönlü eleştirel bir bakışla yaklaşılr. Früzan’ın 47’liler ve Samim Kocagöz’ün Tartışma adlı romanı bu konuya en güzel örnektir.

“12 Mart” romanlarında işlenen “varoluşçuluk” olgusunun en belirgin örneği de Erdal Öz’ün Yaralısin adlı romanı olarak gösterilebilir. Bu romanların

genelinde kişiler varlıklarının anlamını çözümlemeye çalışırlar, kişisel çatışmalar yaşarlar. Bu noktada da psikolojik irdelemeler yapıldığı görülür.

Burjuvalaşmaya çalışan insanların ve çözülmeye başlayan feodal yapının oluşturduğu toplumun eleştirisi de yapılır genellikle bu romanlarda. Bu noktada da ekonomiden kaynaklanan açmazlar dile getirilir; böylece işçi sınıfının mücadelesi de romanlara konu olur. Sevgi Sosyal'ın Şafak romanı bu konuya örnek gösterilebilir.

Romanlarda “slogan” olgusu da daha çok “öğrenci olayları” ile birlikte yansıtılır, 47’lilerde olduğu gibi. Emine Işinsu’nun Sancı adlı romanı hariç bütün romanlarda ortak olan nokta ise ezilen, acı çeken, işkence gören, haksızlığa uğrayan grubun “devrimci”ler olmasıdır. Bunda yazarların politik görüşlerini yapıtlarına yansıtmasının etkisi vardır.

“12 Mart” dönemi romanlarında, politik olay ve olguların yanında genellikle aşk-kadın ve cinsellik teması da bulunur. Olaylar ya bir kadının bakışıyla yansıtılır ya da roman bir aşk hikâyesi biçimine büründürülür.

Bu romanlarda “güven bunalımı” yaşayan bir toplumun izleri de yansıtılır. Öyle ki, yaşanan olaylar, insanların birbirini “ajan” olarak görmelerine, herkesin birbirinden şüphelenmesine yol açmış; bu da romanlara konu olmuştur.

“12 Mart” dönemi romanlarının bazılarında olayların tarihsel sırayla, bir süreci aydınlatmak için anlatıldığı, böylece yapıta gerçekçilik boyutu kazandırılmaya çalışıldığı görülür. Bazı romanlarda ise açık bir tarihe rastlanmaz. Okuyucu ancak anlatılan olaylardan hareketle bu romanların “12 Mart”ı yansıttığını anlar.

Romanlarda, genellikle geriye dönüş tekniği kullanılarak kahramanların geçmiş yaşantılarından izlenimler yansıtılır. Bu noktada psikolojik irdelemelerin yapıldığı, böylece kahramanların davranışlarına meşruluk kazandırılmaya çalışıldığı görülür.

“12 Mart” dönemini anlatan bu romanlarda yazarların ortak amacı, Türkiye’de yaşanmış bir döneme ışık tutmak ve yer yer olay ve olgulara eleştirel yaklaşarak okuyucuya çeşitli mesajlar iletmeştir. Bu nedenle diyebiliriz ki, “12 Mart”ı anlatan bu yapıtlar “psikolojik”, “sosyolojik”, “politik” olmasının yanında “tezli roman” örnekleridir.

İncelediğimiz bütün romanlarda ortak temalar olsa bile yazarların bu temaları işleyiş biçimi farklıdır. Her yazar, benzeri olay ve olgularda kendi kahramanlarına farklı yönler çizmiştir. Ortak olan ise bu romanların “12 Mart” döneminin toplum üzerindeki sosyal, siyasi, psikolojik ve ekonomik etkilerini anlatmasıdır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Adalet. *Bir Düğün Gecesi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996
Ölmeye Yatmak, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001
- ALTAN, Çetin. *Büyük Gözaltı*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1972
"Büyük Gözaltı." Cumhuriyet, 19 Haziran 1973
Bir Avuç Gökyüzü, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1974
- ANDAY, M. Cevdet. *Gizli Emir*, İstanbul, Adam Yayınları, 1970
- ATEŞ, Ömer. *"Türk Romanında Biçim ve İdeoloji."* Varlık, Aralık 1990:12-13.
- AYTAÇ, Gürsel. *Edebiyat Üzerine Yazılar II*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995
Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1999
- BELGE, Murat. *"12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış."* Birikim, 12 Şubat 1976:8-16.
"Bir Edebiyat Malzemesi Olarak 12 Mart Yaşantısı." Birikim, 14 Nisan 1976:14-21.
"Şafak Üstüne." Birikim, 17 Temmuz 1976:35-42.
Tarihten Güncelliğe, İstanbul, Akan Yayıncılık, 1986
Edebiyat Üzerine Yazılar, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994
- BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent. *12 Mart*, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- CEMAL, Ahmet. *"Güçlü Bir Toplum Eleştirisi 'Şafak'."* Yeni Ortam, Mayıs 1975:7.
- CEYHUN, Demirtaş. *Yağmur Sıcağı*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976
- DEVLET. *"Bir Yıl Sonraki Gerçek ve Sonuç."* Devlet, Mart 1972:6.

ERTOP KONUR. "*Tartışma*." Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, 1977:71.

"1980 Yılında Roman ve Öykü." Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, 1981:233-245.

FORSTER, E.M.Roman Sanatı, İstanbul, Adam Yayınları, 1985

FÜRUZAN.47'liler, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1974

GÜNEY, Yılmaz.*Sanık*, İstanbul, İshak Basımevi, 1975

HIZLAN, Doğan. "*Sevgi Soysal Yapıtı-Kişiliği-Erken Ölümü*." Politika, Aralık 1976:6.

İŞINSU, Emine.*Sancı*, İstanbul Töre-Devlet Yayınları, 1977

İDİL, A. Mümtaz.*Bir Sevgi'nin Öyküsü*, İstanbul, Kavram Yayınları, 1990

İLERİ, Selim. "*Kendini Yazmak*." Politika, Temmuz 1976:6.

"*Sevgi Soysal*." Milliyet Sanat, 208, Aralık 1976:3-7.

Cehennem Kraliçesi, Ankara, Bilgi Yayınları, 1980

İLHAN, Atilla. "*Sevgi'nin Toplumcu Yazarlığı Çağdaş Bir Yazarlıktı*." Cumhuriyet, Kasım 1976:7.

K., Tarık Dursun. "*1971... ve Roman*." Milliyet, Ocak 1972:4.

Gün Döndü, İstanbul, Köprü Yayınevi, 1974

KEMAL, Yaşar. "*Sevgi Soysal Yapıtı-Kişiliği-Erken Ölümü*." Politika, Aralık 1976:6.

KIRIMLIOĞLU, Cezmi. "*Hala Aynı Kafa*." Devlet, Mart 1972:4

KİTAPLIK. "*Sevgi Soysal*." Kitaplık, Mart-Nisan 1997:43.

KOCAGÖZ, Samim.*Tartışma*, İstanbul, Yelken Matbaası, 1976

KÜR, Pınar.*Yarın... Yarın*, İstanbul, Can Yayınları, 1987

LUKACS, George.*Roman Kuramı*, İstanbul, Say Yayınları, 1985

MORAN, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İstanbul, İletişim

Yayınları, 1990

Edebiyat Kavramları ve Eleştiri, İstanbul Cem

Yayınevi, 1991

MUNGAN, Munathan. "12 Mart İçin Roman Zorlamaları." Vatan 6 Mayıs 1977

MUTLUAY, Rauf. "Sevgi Soysal Yapıtı-Kişiliği-Erken Ölümü." Politika,

Aralık 1976:6.

NACİ, Fethi. "12 Mart ve Edebiyatımız." Politika, 12 Mart 1976

Eleştiri Günlüğü, İstanbul, Özgür Yayın Dağıtım, 1986

100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme,

İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990 a

Gücünü Yitiren Edebiyat, İstanbul, Gerçek Yayınevi,

1990 b

40 Yılda 40 Roman, İstanbul, Oğlak Yayıncılık, 1994

NECATİGİL, Behçet. "Sevgi Soysal Yapıtı-Kişiliği-Erken Ölümü." Politika,

Aralık 1976:6.

NESİN VAKFI YILLIĞI. "Sanık" Nesin Vakfı Yıllığı, 1976:69.

ÖNERTOY, Olcay. *Türk Roman ve Öyküsü*, Ankara, Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları, 1994

ÖYMEN, Altan. "Soysal." Cumhuriyet, Aralık 1976:1-7.

ÖZ, Erdal. "12 Mart Romanı Daha Yazılmadı." Politika,

12 Mart 1976

Yaralısın, İstanbul, Can Yayınları, 1994

ÖZDEMİR, Emin. *Türk ve Dünya Edebiyatı*, Ankara, Kültür Bakanlığı

Yayınları, 1994

ÖZKIRIMLI, Atilla. "1972'de Hikâye ve Roman Üzerine." Sinan Yıllığı, Şubat

1973:239-246.

"1975'te Hikâye ve Roman." Varlık Yıllığı, 1976:46-49.

Romanların Dünyasında, Ankara, Ümit Yayınları, 1994.

ÖZLÜ, Demir. *Bir Uzun Sonbahar*, İstanbul, Koza Yayınları, 1976.

ORHAN, Pamuk. "60'lardan Bu yana Romanda Fazla Değişiklik Yok."

Hürriyet Gösteri, 100. Sayı Özel Eki, Mayıs 1989:16-17.

SEZER, Sennur. "Kadın Yazarlarımızın Kadın Kimliği." Varlık, 1014, Mart 1992:7-10.

SOYSAL, Sevgi. "12 Mart'tan Edebiyata Ne ki?" Cumhuriyet
12 Mart 1976

Şafak, Ankara Bilgi Yayınevi, 1986

Yenişehir'de Bir Öğle Vakti, Ankara Bilgi Yayınevi 1988

"Romanın Önündeki Sıfat." Milliyet Sanat Dergisi 446,
Aralık 1998:11.

TOY, Erol. *Kördüğüm*, İstanbul, May Yayınları, 1974

Gözbağı, İstanbul, May Yayınları, 1976

TÜRKALİ, Vedat. *Bir gün Tek Başına*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1975

YAVUZ, Hilmi. "Sevgi Sosyal Yapıtı-Kişiliği-Erken Ölümü." Politika,
Aralık 1976:6.